Ejub Todorovac

Pozajmica za Džennet

pripovijetke

EL-KALEM

biblioteka posebna izdanja

Ejub Todorovac

Pozajmica za Džennet

pripovijetke

Ejub Todorovac
Pozajmica za Džennet

Izdavač:
Rijaset islamske zajednice u Bosni i Hercegovini
Izdavačka djelatnost *El-Kalem*

Za izadavača:
Selim Jarkoč

Urednik:
Aida Krzić

Lektor i korektor:
Aida Krzić

Tehnički urednik:
Suad Pašić

Dizajn korice:
Tarik Jesenković

Štampa:
El-Bejan

Tiraž 500

Sarajevo 1999.

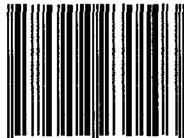
CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine

UDK 821. 163. 4(497.6) - 32

TODOROVAC, Ejub
Pozajmica za Džennet / Ejub Todorovac. - Sarajevo : El-Kalem, 1999. - 175 str. ; 21 cm

ISBN 9958-23-010-0

COBISS-ID 6443526

Štampano u Bosni i Hercegovini

EL-KALEM

biblioteka posebna izdanja

Ejub Todorovac

Pozajmica za Džennet

pripovijetke

EL-KALEM

biblioteka posebna izdanja

MAFIŠ FULUS

1.

Bila dva čovjeka, dva prijatelja. Jedan je bio novi šejh halvetijske tekije imenom Bulat Fulusi a drugi Sait-efendija, imam mahalske džamije na Hurimovcu. Spočetka se govorilo o toj vezi kao o običnom poznanstvu, ništa naročito, a drugi dodavali kao tobože najupućeniji: "Ne brini se, brate, biće to harno prijateljstvo dvojice učenih ljudi, jedan u šehovstvu a drugi u hodžaluku. - Eh, jest - upadao bi treći, četvrti - posrijedi je samo interes. Sait-efendija se uzda da će šejhu srcem darovati iglu a od šejha dobiti čuvalduz!" Bilo je u tim razgovorima još kojekakvih natucanja ali rijetki su bili oni koji su znali da je dvojicu alima zbližila šejhova kupovina kuće koja se sasvim slučajno našla u Sait-efendijinoj mahali gdje je, uostalom, i tekija. Kuća je bila lijepa i skupa ali se došljaku veoma svidjela te bez mnogo premišljanja i dvoumljenja trehnu bogatom kesom. Kuća bi kupljena u dvije riječi.

Kuća se šejhu sviđala i stoga što je bila na sâmi, tik uz obalu rijeke Ćetinje koja je umirujuće grgoljila ispod kućnih prozora, bila ograđena visokim zidom i okružena bogatim voćnjakom. Upravo je, da ne može bolje, odgovarala šejhovim vještinama u liječenju umobolnih osoba po čemu se brzo pročuo. Nije to bila kakva velika učenost, ali se dobro plaćala. Pa je znao proricati i sudbine što se plaćalo još bolje. A Sait-efendija je bio jedan od onih siromašnih sretnika koje je šejh naumio podučavati u svom ljekarskom zanatu jer nikoga svoga nije imao, ni kučeta ni mačeta.

Šejh nije bio ovdašnji čovjek. Prije dolaska u šeher proveo je mnoge godine u istočnim provincijama Carstva, idući, kako je sam volio kazati, trbuhom za kruhom i naukom. Bio je neiscrpno vrelo poučnih derviških priča koje su sadržavale takve vjerske pouke što su se prosto lijepile za ljudske duše, osobito onih kojima je život bio maćeha a ne majčica. Upućeniji su govorili da je u šejhovim poukama bilo više poziva na pobunu protiv vlasti nego pretežno vjerskih poruka pa je na odgovarajućoj razdaljini bio na oku uhoda.

Ali, kao što pametan čovjek osjeti kad mu muha zazuji nad glavom, tako i Fulusi svojim finim osjetilima nasluti budno oko i uho čuvara vlasti. Pritom je sužavao svoja kazivanja, bilo u El-Kameru bilo u tekiji. Zadržavao se samo na iznutrašnjim tumačenjima značenja kur'anskih tekstova, raznježen, ponekad i sa suzom u ovlaženom sivom oku, što je o njemu davala drukčiju sliku. Riječi mu

blage, misli jednostavne, tople, pune istinskog nadahnuća. Naprosto je plovio sferama nedokučivih ljepota s onu stranu ljudskog bitka.

Po tim nastupima jedni su ga smatrali svetim čovjekom a drugi varalicom!

U tim mijenama šejhova raspoloženja prijateljstvo između njega i Sait-efendije ostajalo je nepromijenjeno, kao da je dobijalo još više na zamahu. Obično su se sastajali u šejhovoj kući koja je već bila preuređena po njegovu ukusu, posebno terasa na kojoj su se najviše zadržavali u toplim ljetnm danima i večerima kao i prostorija u koju su primani bolesnici i druge šejhove mušterije. Sve je u sobi bilo zatamnjeno, od mrkozelenih tapeta na zidovima do zavjesa i namještaja od sandalova drveta kakav se viđao samo u kućama bogatih ljudi. Vitrine su bile pune debelih knjiga i kitaba a na sjajnom crnom stolu kristalna staklena kugla puna čudesnih i neobičnih reljefa na koju bi Sait-efendija, prolazeći kroz sobu, bacio pogled pun strahopoštovanja.

- Zašto služi ona kugla, šejh-efendija? - upita Sait-hodža.

- Vidjećeš kad dođemo do nje, sada je još rano o tome - kaže šejh.

2.

Što su uhode bile bliže šejhovim petama, Sait-efendija je osjećao i osluškivao sve oštrija ogovaranja njegova prijatelja u El-Kameru i uopće u čaršiji. Ipak, činilo mu se kao dobro odgojenom alimu da o njima, odgovaranjima i ogovarateljima treba šutjeti. Tim prije što njegov prijatelj nije bio jedini čovjek o kojeg su se trali kafanski jezici a i u samim ogovaranjima nije vidio ozbiljnu opasnost. Sjedali bi poslije akšam-namaza za čaj koji je obično pripremao Sait-efendija i nastavljali sa naučavanjem šejhova ljekarskog zanata. Srčući poput krvi rumeni jemenski čaj, šejh dohvati debeli kitab pa pošto upita Sait-efendiju da li je pod abdestom, nastavi iščitavati arapski tekst, što su ga kazivali sitni kitabski harfovi i poče tumačiti kako se na osnovu porodičnih znamenki proriče nekoj osobi budućnost. Sait-efencija je dobro naperivao uši da čuje svaki zvuk slova da mu štogod ne promakne. Šejh je govorio: "U ovim kitabima je, Sait-efendija, prepoznatljiva sudbina svakog insana u ljudskom rodu. Sva vještina je naći onaj opis koji se odnosi na dotičnu osobu. Pošto se saznaju prave i istinite činjenice o bolesniku, nalazi se pomoću tačaka iz kitaba porodično stablo koje dotična tačka utvrđuje i odmah kazuje zvijezdu pod kojom je osoba rođena a po položaju zvijezda prilikom ogledanja iščitava se opis života i budućnosti stranke za koju se pravi ogled. Uzećemo za primjer mene. Moje ime, ime moga oca, tako je i tako, godina u kojoj sam rođen

kao i godine mojih roditelja, porod, ime družice, a ja, kao što znaš, je nemam..."Tako je Sait-efendija saznao da mu je prijatelj rođen u Tuzu, to će reći Tuzli. Pa je Fulusi pomoću leće čitao sitne harfove iz kitaba i, pošto mu je to bilo prvi put da ogleda svoju osobnu sudbinu, na sopstveno zaprepašćenje nađe u proroštvu neku važnu crnu prazninu za koju je vjerovao da predstavlja smrt. Pošto se životna krivulja još nastavlja, on zabezeknuto zastade i zabrinuto se osmjehnu. Vrteći glavom reče:

- Ne reci da se nećeš vratiti u materin trbuh!

- Šta je, da nije što opasno, šejh-efendija?

Šejh nekako problijedi. Rumen njegovih poslovično rumenih obraza i uopće svijetlocrvena čehra njegova lica iščeznu. Opet se zabrinuto osmjehnu i dodade vrteći glavom: "Ko se god, Saite, bavi Temindar-efendijinim poslovima mora biti pripravan na svakojaka iznenađenja!..."

- Da to nije što oko ovih ogovaranja protiv tebe? - iskoristi Sait-efendija povod da i o tome progovori i dalje ojača šejhovo povjerenje do koga mu je bilo toliko stalo. - Baš sam se danas inadio u El-Kameru oko tvoje pravovjernosti. Sve mi se čini da neko podgurkuje pojedince da te panjkaju?

- Ah, znaš ko ti je to, Saite?...Ma tajna policija, kara-kulak, to ti je njihov posao. Htjeli bi okrenuti čaršiju u svoju korist a protiv onih koji im nisu po volji... Drugo je ovo u kitabu...

Sait-efendija samo oslušnu prijateljeve misli o tajnoj policiji, riješen da iskoristi priliku i pokaže svoju privrženost te nimalo ne oklijevajući

nastavi: "Kažem ja njima, trebali ste čuti, kako je tumačio pobožnost Ruzbehana Širazija, Bog mu se smilovao! Vi ste, ljudi ludi, nako nešto nikad niste ni čuli a kamoli da ste znali!" Pa uze Sait redati šta su sve ta gospoda napričala protiv njega, šejha Fulisije. "Govore, govore", Sait-efendija je ceptio od bijesa. "Govore ko navijeni! Bože zakloni i sačuvaj! Ako samo šta pođeš kazati, u odbranu, oni samo što ne ture prste u uši makar i ne čuli pametnu riječ. Tvoja riječ ko kristalno čist izvor gubi se u mutljagu njihovih besmislica... Ja njima o amelatima kojima si me ti naučio, a oni uzvraćaju: - Trebalo bi, vala, njega javno ismijati i po turu mu udariti dvadeset štapa. Kaži mu neka dobro i pažljivo pročita maniju sure Tā-hā i vidi šta je Musa pejgamberu, alejhi-s-selam, rečeno o viđenju Boga!..."

Šejh je obješene glave gledao preda se kao da je bio zaokupljen nekim za njega važnijim mislima, a ovim o čemu je govorio Sait-efendija kao da nije pridavao nikakvu važnost. Poslije izvjesne šutnje šejh će prenuto:

Sav taj govor prazna je slama, Saite, šupalj ko osušeno bazgovo drvo od kojega djeca prave ćurlike, da ne reknem šta drugo!... Nije lahko biti u volji uzvišenom Bogu a opet u savezu sa džinima... Već vratimo se našem poslu. Utuvi u glavu da moraš biti dobro upoznat sa poslovima u koje te uvodim a posebno sa mogućim posljedicama. Ništa se u ovome poslu ne smije uzimati olahko. Nisam te htio odmah na početku plašiti ali ti sada kažem da u

našem poslu ima i opasnosti... I još koliko! Ja liječim ove budalaštine i vesvese po Temindar-efendijinim kitabima, a znaš li šta se njemu dogodilo, Bog mu sačuvao tajnu! Sad ću ti kazati ali samo još da ne zaboravim: Bez abdesta u naš se posao ne smije ulaziti!

- Šta se tiče Temindar-efendije, nastavi šejh, nađe se ova sveta glava baš zbog tog abdesta u velikoj nevolji. Kasno obnoć vraćao se odnekuda kući i kad se zatrefio preko Oksusa - on je otuda a Oksus je rijeka - ubaci šejh spuštenim glasom i zamišljeno, a već postar i nepažnjom izgubi s oproštenjem abdest. Vidje on šta mu se sprema te poleti prema ogradi mosta da skoči u rijeku i abdesti se, ali ga na samoj ogradi sklaptaše i odnesoše... Džini su od njega tražili da se odrekne njihova izgonjenja iz tijela opsjednutih ili mu nema povratka! Morade dati jemin da će odustati te ga vratiše na isti onaj most i u isto vrijeme kada je bio odnesen. Misli on: pa šta, proveo nekoliko dana u džinskome carstvu, a sada se vraća kući. Pohiti da čim prije stigne, kad tamo ne nađe ni kuće ni kućišta. Nađe nekakvu noviju kuću samo sličnu njegovoj. A tu kuću sagradili njegovi unuci pa i oni više nisu svi bili na životu a kamoli žena mu, kćeri, sinovi, očevi onih unuka od kojih je pola otišlo sa ovoga svijeta! Proživio je ostatak života - dodade šejh poslije kraće tužne stranke - kao stranac, niko mu nije vjerovao što priča pa je molio Boga da ga čim prije uzme sebi... Nekolika trenutka je gledao u Saitovo tužno lice koje kao da je bilo ogledalo njegovom licu. Nastavi

ganuto: Vidiš li sad koliko je u našem poslu važan abdest i sve drugo što ti šejh naredi. Zato će biti dobro da još jedanput dobro razmisliš hoćeš li sve to moći održavati, jer ti si mlad, žena mlada a znam da hodže vole miran, blagoslovljen život, makar bio i u oskudici a za onaj svijet da zarade tek koju mrvicu, nadaju se neizmjernoj Božijoj milosti. Nemoj ipak da te prevare pare, Saite, razmisli doboro hoćeš li sve to moći izdržati pa i ono za nevolju što je doživio naš pir, Bog mu se smilovao i sačuvao mu tajnu!

- Hoću, šejh-efendija, sve ja to mogu, hvala Bogu. Kakva mlada žena, ništa meni to ne treba - uzvrati Sait-efendija što je mogao uvjerljivije. - Nisam ja od tih hodža koje si spomenuo - nastavlja dalje a da i sam nije baš načisto s tim da bi se pomirio da ga zadesi Temindar-efendijina sudbina uz sav osmjeh zlatnih cekina koji su mu se smiješili iz neke slućene budućnosti. Ipak, dovoljno je iskusio nevolja u životu koje prate jednog mahalskog imama u godinama kada mu je novac najpotrebniji. Šejhovo bogatstvo mu je u svijesti i suviše jasno svjetlucalo da bi ostavljalo kakva značajnijeg prostora sumnji i kolebljivosti ili vjerovanju u mogućnost da bi se baš njemu dogodilo ono što se dogodilo velikom šejhovu piru.

Pošto je i sam osjetio Sait-efendijinu riješenost, šejh se prijateljski nasmija u nekome svom zagonetnom zadovoljstvu i primijeti:

- Nije stvar u amelatima - vrati se šejh na prijašnju temu - ma da oni s tim idu, već se, Saite, radi o lopovlucima koje Bog ne voli ali ih dozvoljava onome ko znade da se ispravno drži njegova užeta. Nije lahko, kao što rekoh, šurovati sa šejtanima i, ujedno, sačuvati za se Božiju milost, ni za svoju a kamoli tuđu korist... A ponekad doista radiš samo za tuđu korist ko što je sirotinja...

- Odsad sam tvoj, šejh-efendija, pa šta bude...

- Nalij nam još po jednu čašu čaja. Ovaj čaj otvara eglen pa ćemo nastaviti o poslu...

3.

U huremovačkoj džamiji punoj svijeta bilo je svečano i tiho. Niko da kahne, kihne, da se pomakne. Samo se čuo topli Sait-efedijin glas koji je rijetko raspjevanom i poletnom melodikom ispunjavao sve džamijske prostore svetim kurćanskim govorom. Sait-efendija je znao mnoge dijelove časnog Kur'ana napamet pa se mogao sav predati ljepoti sricanja ajeta poput velikih karija kao što i priliči učačevu glasu što naprosto svjetluca plemenitim spoznajama vjere po čijem su nauku ovi ljudi živjeli, katkad i u tegobama ali i u nedokučivim slastima u trenucima prosvjetljenja. A ona, prosvjetljenja, obilato su pohodila postače. I svi su oni postili i u prvim ramazanskim danima, bili puni poleta i svjetlosti koja im je prožimala dušu obasjavajući je najplemenitijim nadama u sretan bitak i ovoga i onoga svijeta.

Spazivši i svoga šejha u džamiji, koji je inače rijetko prekoračivao džamijski prag jer je smatrao da je džamija mjesto za prosti, vjerski nedoučen svijet, Sait-efendija stade učiti još nadahnutije, zanosnije i melodičnije. S vremena na vrijeme skriveno je bacao poglede na prijatelja ne bi li dokučio kako se njegovo učenje sviđa šejhu. S početka je opažao samo pobožnu blagost na prijateljevu licu ispresijecanom dubokim, oštrim borama koje je ukrašavala bogata, vazda nekako raspršita brada kao da je baš tog trena utekao ispred opasne oluje. Ali poslije svakog novog pogleda činilo mu se da u šejhovim metalastim očima vidi sve upadljivije dva maslinasta plamička koja se sve napadnije krijese oblikujući neke užarene niti što su poigravale, preplitale sa međusobno poput plamenih vlakana i ukrivljeno se sustjecale ponad šejhova orlovskog nosa ispod kojega je sada slutio nekakav podrugljiv osmijeh. I stade upadati u koloplet tih svjetlucavih ukrštanja iz šejhovih, odjednom nekako razrokih očiju koje ga potpaljuju dopirući mu do samog lica, plaši se da ga ne oprlje nemoćno se opirući nevidljivoj ruci što ga je turala u čudesan usov ognja u kome lebdi...lebdi... zatim upada u beskrajan ponor i tone... tone... pa se opet vraća u onaj koloplet prepletenog plamenja... A onda odjednom sve minu. Protrlja oči, jer možda su ga oči varale, kad šejh mirno gleda preda se i pobožno prevrće zrna svoga ćabenskog tespiha. A on, Sait-efendija, rastereti se od trenutne magije, ili uobrazilje, poče još poletnije nizati ajete i prijatelju već dodirnu samo srce.

Poslije podnevnog namaza, kojim je bila zaključena i mukabela, šejh ga sačeka na džamijskoj sofi zastrtoj hasurama. Zrak je bio čist i proziran kao planinski izvor. Izgledalo je da je htio da ga se nadiše. Na izlasku Sait-efendija ga ugleda i obradova se. Šejh mu šutke mahnu rukom da sjedne pored njega. I umjesto pohvala njegovu vrijednom učenju Kur'ana, Fulusi ga upita sasvim poslovno: "Jesi li se obik'o da živiš pod abdestom?" Sait-efendija se osmijehnu pomalo začuđeno vjerujući da se prijatelj možda s njim šali.

- Sjećaš se kako smo se dogovorili da ćemo naučavanje nastaviti i za vrijeme ramazana?

Sait-efendija smjerno klimnu glavom.

- I obavezo si se da ćeš sve što ti naredim vjerno izvršavati dok si pod iskušeništvom?... Jesi li?

- Jesam, šejh-efendija.

Šejh Fulusi je gledao u njega svojim prodornim očima vrlo ozbiljno. I ne svrćući pogleda sa Sait-efendijina lica, nekako ironično osmjehnut, izvadi iz džepa svoga prsluka od fine ljubičaste čohe duhansku kutiju od srebra, otvori je a ona puna trebinjskog duhana, žutog kao staro zlato.

- Dede, zamotaj jednu sebi a jednu meni!

Sait-efendija se zblanuto zagleda u prijatelja. "Šta to, šejh-efendija znači, hoćeš da se malo poigramo šejtanskih poslova...?"

Šejh ništa ne reče već kad je Sait-efendija bio zaustio da još nešto kaže, diže ruku i ispruži kažiprst u visini svoga krupnog orlovskog nosa.

- Dede, motaj da zadimimo!

- Pobogu, šejh-efendija, kako ćemo, ramazan je!? - jeknu Sait-efendija i sav se nekako presamiti.

- Ako hoćeš moju nauku moraš onda izvršavati sve njezine sifate! Šejh stisnu oči i spretno ugura kutiju sa duhanom u Sait-efendijine klonule ruke. Nejma tamo-amo, nismo djeca, Saite!

Sait-efendija je mučno crvenio, blijedio, kolutao očima. Pored njih su ljudi i žene jednako izlazili iz džamije, prolazili mimo njih, ljubopitljivo ih zagledali i smjerno ih pozdravljali stavljenom desnom rukom na prsa da bi u ponekoga pušača začuđeno bljesnule oči videći u Sait-efendijinim rukama kutiju sa duhanom. I mrmljali su: "Samo što je minulo podne a oni se prihvatili duhanske kutije!? Velahavle!" A Sait-efendijine ruke se tresle kao da ga je dohvatila damla. I pošto mu nekako pođe za rukom da savije cigare, šejh stavi pred njega kresivo.

- Priždij nam!

Sait-efendija vrti glavom i nesigurno drhtavom rukom, maše čakmakom. Nikako da pogodi kresivo i izgubljeno ponavlja: Estagfirullah!.... Kako ćemo ovo raditi, šejh-efendija, u po bijela ramazanskog dana, šta će nam svijet kazati?

- Reko bih, Saite, da nisi dostigao ni nefsi-levvame u svome mekamu. Gledaš šta će svijet reći!? Zar je na tim granama vjera jednog alima koji bi morao biti na stepenu nefsi-mutmeinne! Ti, izgleda, i ne znaš koliko ti je još potrebno terbijjeta? - reče Fulusi pomalo nezadovoljno, čak ljutito, a ona žila mu na masivnom čelu iskoči. - Ništa ne pitaj! - prošišta - Bolje ti je da radiš ono što ti se kaže i što si, uostalom, prihvatio! Ne brukaj se, Bog najbolje zna šta je u našim srcima!

A Sait-efendija, sav poblijedio, pristade. Zadimiše i krenuše niz mahalu prema čaršiji. Glave su im bile obavijene u plavičasto pramenje dima. Svijet se ibretio, dovikivao im pogrde i iščuđavao se. Oni se ni na šta nisu obazirali, išli i drsko dimili dok nisu naišli na sejmensku parolu koja ih je smjesta privela i utamničila.

Uguraše ih u samice vezane kao paščad.

4.

Istraga nije trajala ni puna tri dana. Bi zakazano javno suđenje. Na musalli kao da se iskupio vas ibadullah. Krivice su sprovodila trojica sejmena, mrkih i brkatih. Ne bi ih valjalo ni sanjati. Svijet zažagori pa zagraja. Neko se prokrivi kao jerihonska truba: "Pod šêhom i postekija goriiii!"Drugi dometnu: Nevaljalciiiii!" A treći: "Smutljivciiii!"... Treba ih pobitiiii!"... Glavni sudac je došaptavao članovima sudske porote. Ko javno priča, ko ovaj nazovi-šejh da mu se, neuzubillah, ukazuje Svevišnji Bog, šta je drugo već smutljivac! A smutljivcima se zna!"

Ispitivanje biješe kratko, strogo. Ne bez ramazanske zlovolje i zlobe, osobito stanih duhandžija prema kojima nije bio imun nijedan član suda. I nije li im narod sâm već izrekao presudu? Nakon kratkog vijećanja presudiše im: Smrt!

- Mafiš fulus! - šejh će dubokim glasom koji odjeknu kao snažni eho sa daleke planine Kaf odakle prema predanjima dolaze zemljotresi. Nasta tajac.

- Šta ti to znači? - obrati se glavni sudac šejhu.

- U mom kraju se tako rekne kad ko hoće kome da učini naopaku podvalu, hillu...

- Pokušavaš da se rugaš sudu!

- Nikako! Svoje poštovanje prema sudu znam iskazati i bez upozorenja ali ne mogu imati poštovanja prema ljudima koji se služe Šerijatom i čine zloupotrebe u ime države, Carstva. Gospodo, razmislite malo šta bi značilo za našu državu da proigrate i ovo malo povjerenja naroda prema njezinu pravosuđu i halifi!...

- Povjerenja!? - prekide ga sudac ne bez omalovažavanja. - Vidite li, narode, kako ovaj zna dijeliti svoje pouke Carskom sudu! - zatrepta ispranim staračkim očima sudac i skide s nosa naočare koje kao da su mu bile zalijepljene za očne duplje.

- S kojim pravom tako govoriš pred ovim sudom dostojnim svakog poštovanja!?

- Bolje vam je da nas pustite s mirom a mi ćemo svoj račun već svidjeti s Milostivim Bogom. Jer ako se obratimo višim vlastima, niko vas neće moći spasiti od gajtana... gajtana koji ste nama namijenili! Šejh je govorio samouvjereno i posve smireno. -Jer, gospodo, za nepost svakome kršitelju božanskog zakona sljeduje Božija kazna, a za javni nepost može se kažnjavati globom za javni prekršaj samo musliman...

- A šta si ti, efendum? - sudac se ustremi.

- Musliman nisam a drugo nije važno.

Sudija se zabezeknu. Članovi porote se zgledaše. Nasta napet tajac.

- Kakve imaš dokaze?

- Za tako što nisu potrebni nikakvi dokazi osim osobnog očitovanja. Ali kad već hoćete dokaze - Šejh se stade pipati po džepovima i iz unutrašnjeg džepa svoga ogrtača izvadi komad požutjelog, gotovo uvoštenog ćageta i stavi ga na sto pred porotu. Prvi se s posebnim zanimanjem zagleda u ćage glavni sudac, pa, obrćući ga sa svih strana, ponovo zaglêdao da bi izjavio pred porotnicima da doista dotični nije musliman već čifut što i priliči ljudima kojima je stalo do vjere kao do lanjskoga snijega. Pošto je sudac bio jedini stručnjak za pravo, porotnici zamjeriše i njemu i istrazi što ta činjenica nije na vrijeme otkrivena i složiše se da toga nazovi-šejha valja osloboditi optužbe.

Sait-efendiju vratiše u hapsanu a telal objavi da će se pogubljenje osuđenog obaviti sutradan pa se narod poziva da dođe i iz onoga što će vidjeti uzme pouku kako se ne valja igrati s vjerom i vjerskim osjećanjima drugih ljudi.

Od nekoliko stotina znatiželjnika koji su sutradan došli da vide Sait-efendijino smaknuće nikome nije bilo ni nakraj pameti da će u cijeloj stvari ponovo biti glavno lice glavom šejh Fulusi. Tek što je Sait-efendija bio doveden, a sudije se pripremale da obrazlože presudu da bi prisutne pripremili za čin izvršenja kazne, koji nipošto ne

treba da ih gane već učvrsti u vjerovanju da se kazna izvršava nad jednim zločincem prema kome treba da ih ispunjava samo mržnja i prezir, iz pravca čaršijske mitnice pojavi se šejhova dostojanstvena glava i njegova bogata kao vjetrom razbarušena brada. Glava mu je orijaški nadvisivala sve ostale glave ističući njegovu blagoslovljenu visinu. Koliki li je, Bože moj, mogo bi s neba trhane dohvatiti. Glava mu je bila pokrivena krznenom kapom nalik na kaluđersku mîtru, kapom koju je nosio samo u svečanim prilikama, posebno za vjerskih svečanosti u tekiji. Htio je istaći neku svoju tajanstvenu posebnost koju svijet nije mogao dokučiti. Zato neko reče: "Pa da, sada je jasno što nosi onu kapu. Sam je priznao da je nekakav jehudijski ujak a ne musliman!" Drugi zlobno prihvatiše žmirkajući od svjetlosnog zasjenjenja obilne sunčeve svjetlosti. Naravno, bilo je i onih koji su drukčije tumačili šejhovo odijevanje i pratili njegovo približavanje sa neskrivenim simpatijama.

Šejh se pravo zaputi pred sudski tribunal. Ugleda kako Sait-efendiju privezuju za stub, mahnu rukom sejmenima i doviknu: "Čekajte, heeeej!" Sudije ga odmjeriše od stopala do vrha koji je krasila njegova neobična kapa.

- Gospodo sudije!... reče i opet se posve ležerno zagleda da vidi šta to rade sa Sait-efendijom i mahnu im raširenih prsta na velikoj šaci: "Ništa ne pokušavajte dok vidim sa sudom!" Glavni sudac je žmirkao i ironično promatrao došljaka: E, efendim!?

- Imam jednu molbu na sud i časne sudije!

- Kakvu molbu?

- Hoću da primim islam, hoću da budem musliman, eto šta molim.

- Pa, bujrum, niko ti ne brani.

- Znam... Ima jedan uslov.

- Kakav uslov?

- Da pustite Sait-efendiju.

Sudija zaškilji prema suncu kroz svoje zalijepljene naočare. - Niti je ovo mjesto za primanje islama, niti je vrijeme za to. Vidiš li zašto sud zasjeda? - reče nakrivljene glave i nekako naročito razgovjetno sudac. I radoznalo, netremice gleda u šejha da vidi šta će sad!

- Prigrliti pravu vjeru ima pravo svaki čovjek gdje hoće i kada hoće, efendija... Ja hoću da to bude baš sada pred ovim narodom koji pozivam za svjedoka da čuje kako svjedočim srcem i ustima da nema drugog Boga osim Allaha i da je časni Muhammed njegov rob i poslanik. A vi, ako ovo svjedočenje ne primite, teško se vama na Rozi-mahšeru a i ovdje pred licem pravovjernih!

- Pustite Sait-efendijuuuu! - nego grmnu. Svijet zagraja. Sudija se nađe u neprilici. Brzo okreće glavu lijevo i desno prema sudijama, zatečen i prituljen neobičnom situacijom. Pustiti na zahtjev mase Sait-efendiju bilo bi lijepo. Nije žalio da ga ubiju, ali se ljutio na jučerašnje zahtjeve svjetine:Ubijte iiih!... Predloži da se povuku na vijećanje i reče porotnicima: "Bolje je, po mome mišljenju, da imamo dva živa, zdrava i vesela muslimana nego

jednog ubijenog i jednog neprijatelja vjere, a vi odlučite kako hoćete! Odlučiše da se Sait-efendija pusti, a da se svjedok Fulusi prevede u pravu vjeru islam.

Musallom se razliježe veselje.

- Mafiš-fulus! - uzviknu grlati šejh što odjeknu kao zemljotres sa planine Kaf. A šeherski muftija koji je svemu ovome prisustvovao ljutito zabrza u svojoj svilenoj, ljubičastoj džubbi prema sudskoj poroti i reče im da su svi pomatušili, da ne poznaju ni ljude ni njihove trikove pomoću kojih izvrgavaju ruglu državno pravosuđe da su velike budale u koje je upro prstom taj licemjerni šejh i da ih sviju treba odmah poslati u mirovinu... I ne sačeka da čuje odbranu, već zabrza istim onim sitnim korakom put glavne džamije na džuma-namaz. Kadija je tužno gledao za njim kroz svoje kao za oči zalijepljene naočare, zavrti glavom i reče kao za sebe ali i da čuju sudije porotnici: "Vazda sam mislio da je okrutan čovjek a sada sam vidio da baš milosti nema ni koliko jedna bogda!... Misli da ga uzvišeni Allah neće za to pitati. E, vara se, ja mu kažem!" Stade da gledati u mrkline kovitlavih oblaka što su se neočekivano počeli valjati iza planinskih vrhova i navješćivali nevrijeme. Zabrinu se i pođe se provlačiti kroz uskomešani svijet želeći da sve ovo zaboravi kao ružan san. Namaz je smatrao najboljim lijekom unutrašnjih duševnih bura te krenu prema džamiji. Veselio se ipak ishodu ove sudanije i bi mu drago ako ga muftija predloži za mirovinu. Duša mu je bila željna mira.

Što se tiče Sait-efendije on je sve ovo doživljavao kao mutno sjećanje na snene mòre o umiranju koje su ga za svo to vrijeme mučile a zatim je došlo neočekivano proživljenje iz kojega mu je veselo oko života slalo slatki udvornički osmijeh i topli zagrljaj slobode.

- Pohiti, Saite, ne bi li kako prije oluje do moje kuće. Nebo, vidiš samo što se nije provalilo!... Valja mi se abdestiti. Ti, bezbeli, imaš abdest, bio si se spremao na put Bogu, dželle šanuhu, mada nisi još pod bejatom da bi te džini štogod dirali. A ja prolazio, brate, kroz one boluminte ljudi, gur'o se, pa da prostiš, može biti, i abdest izgubio a sve to da stignem prije nego te s glavom rastave - osmijehnu se prijateljski. Znaš po našem usulu, koji je propisao veliki pir, dvoumljenja nejma. Ono što je za čovjeka muslimana dobro za jednog salika je pogibeljno...

Sait-efendija zastade. U njemu nešto žestoko uskuha.

- Nosaš, šejh-efendija, njekakva umašćena ćageta, mušeme, šta li je ono, kojima dokazuješ da ni musliman nisi, a vamo se toliko dovezo abdesta!? More li to iko tako raditi a da se Boga boji? Ja, vallahi, ne znam šta više da mislim o tebi. Najpriličnije bi bilo da te se smatra samo jednim sihirbazom ko što su bili oni Musaovi takmaci čije je sve tobožnje zmije požderala Božija zmija Istine!

- Šuti, Saite, ne govori tako! Kad se, ako Bog da, popneš na stepen nefsi-mutmeinne sve ćeš dobro razumjeti. Mnogi koji se kite islamom prodaju ga za dunjaluk. Zasada si nešto naučio od razlikovanja

istine od laži. Pa ćeš, inšallah, desetak petaka da obućeš nase kakve dronjke i staneš među prosjake ispred glavne džamije i ispružiš ruku - Allahićun! To će ti biti da ubiješ u sebi oholost. Jer nejma većeg poniženja za čovjeka od traženja milostinje a oholost je najveći pregradni zid između Boga i njegova salika! Uklanjaj zid ako misliš u varakanje sa džinima! Od Boga se ionako ništa ne može sakriti.

Sait-efendija opet zastade: Utoliko gore po tebe!

- Pohiti! - Šejh tobože preču Saitove riječi i dodade: - Vidiš li da nebo samo što se nije provalilo.

Mračilo se kao da pada noć. Sait-efendija se ne miče već reče: "Sa kakvom si ono teskerom dokazivo da nisi musliman, tako ti Boga, eto! Dok mi ne kažeš neću maknuti sa ovog mjesta pa neka me gromovi sprže!"

Šejh se utješno nasmija i razmahnu rukom.

- Ma, ono je nekakvo ćega još moga rahmetli djeda. Bilo mu je da je bio jehudija pa dok nije prigrlio islam morao plaćati džizju. To se ćage sačuvalo u naninom sanduku te ga je uz'o i kad mi ustreba iskoristim ga, zlu ne trebalo - odgovori Fulusi i zabrinuto između smiješka i tuge zagleda u nebeski svod sa koga su se spuštali crni lugasti oblaci da polegnu po šeheru kao ptičurina Đulizar u svoje ogromno sablasno gnijezdo. I svjetina se ustumarala, čuju se nekakva dovikivanja, naslućuje se nesreća. Ugušća tutnjava gromova. Naši prijatelji su već bili nadomak Kasapčića mosta. Zazviždа oluja čudesnom snagom, podigoše se ogromni

stubovi prašine u svrcima u sliku ogromnih borova dodirivajući sam nebeski krov. Šejh se neočekivano stade stiskati uz Sait-efendiju drhtureći. Šta je sad ovome džinu u insanskom suretu? - pomisli Sait-efendija. Da nije ovo ona crna šupljina u njegovu osobnom predskazivanju iz tajne knjige? A šejh - svaki šejh, govorio je, mora da zna da čita tuđe misli odgovori na Sait-efendijinu misao: Jest, Saite, ovo je ona crna praznina iz knjige proroštva... Evo ih! Evo ih, Saite! zavika tjeskobno glasom punim strave. - Odnijeće nas!...

To je bilo sve što su čuli ljudi oko njih a onda je u onu tamu koju su obasjavali stravični i učestali bljeskovi munja posula kiša i krupa kao da se odjazila kakva ogromna nebeska rijeka.

Sutra je osvanuo dan kao umiven a zemlju, prekrivenu pramenjem izmaglice, obasjavalo je podmlađeno sunce. Ništa se drugo nije govorilo osim o nestanku dvojice prijatelja. Izgubili se u svrcima prašine koje je svijet nazivao džinsko kolo u džinskoj svadbi. Sve su pretražili. Šta li bi s njima? Mora da su naletjeli na džinske svatove! Svašta se govorilo, raspitivalo, dokazivalo. Sve je ostalo prekriveno velom tajne. Dugo se o njoj raspredalo a potom i zabravilo. Jer, zaboravljale su se i važnije stvari koje su se ticale samog života i smrti u nevoljama druge vrste koje su ih snalazile u idućim godinama. Život ih doista nije ni mazio ni milovao.

5.

U isti dan i u isti onaj trinaesti dan ramazana, u vrijeme cika zore sa istoka, našli su se dvojica prijatelja na poznatom im Kasapčića mostu, odakle su bili ugrabljeni. Za vrijeme izbivanja u carstvu iblisovih sljedbenika živjeli su kao da sanjaju poput braće u čuvenoj pećini Kehf.

Kako će zapostiti? - pitali su se. Ima li još vremena za sehur, vidi li se končana nit zore koja je nosila po svemu sudeći lijep dan? Mogu li stignuti do svojih kuća? Zar im je i ovaj most životna sudbina bez koje ne mogu? Da im se nije desilo isto što i Temindar-efendiji?

Činilo im se da su izbivali samo nekoliko dana.

Brzo su se uvjerili da ništa više nije bilo kao prije njihova iščeznuća. Nema El-Kamera gdje bi popili dobru Sadikovu kahvu. Nema ni Saliha ni njegove aščinice da pojedu vruće jutarnje pače od glave. I nijedna munara ne stoji uspravno!

Sait-efendijina džamija je bila puna živog kreča, žita i težačkih alatki. U tekiji opet krčma a u drugom dijelu nekakav opančar kvrckao čekićem i pleo oputom obuću. Ništa nije znao o tekiji ni o njezinim brojnim knjigama. Jedva da je i znao šta je to. Na padinama Zabučja ni traga nekadašnjem mezaristanu. Sve je preorano a nišani nekuda iščezli. Da nisu zalutali? Da li je to ona njihova čaršija koju su toliko voljeli i u kojoj su složno živjele tri vjere? Da, to je bilo Zabučje nema sumnje!

Sait-efendija podiže ruke ka nebu i prouči Fatihu za duše mrtvih čije je stanište bilo ispod uzorane zemlje. Niz Sait-efendijine obraze su se kotrljale čiste, blistave suze. Šejh Fulusi okrenu glavu na drugu stranu. Zašto? Da li zbog prijateljeve bolećivosti prema onima koji su slabo čuvali to što je bilo njihovo? Da li, možda, što su se i samom sve to nakupilo u prsima pa je htio skriti vlastitu suzu. Ko to zna?

Ipak, sve su o voljenom šeheru saznali, od pogibije cijelih muslimanskih porodica do prisilnog iseljavanja. Ali ona gruda gdje su im bila životna ognjišta bila je dugo oplakivana a ona na koju su došli odnosila se prema njima kao majka utješiteljka.

Po mahalama se bijelio behar, slično kao onoga dana kada su potonuli u svoj Nevid. Šejhu se učini da se behar bijeli i oko njegove kuće. Već obnevidio zivkao je Sait-efendiju da pohiti, trebaće mu, veli, promijeniti abdest. I ne odvaja pogleda sa kuće i nečemu se nada. Sait-efendija je šejhove pozive razumio kao tlapnju ali ga je iz učtivosti poslušno slijedio podložan zajedničkim nevoljama što su ih pretvorile u tužnu dušu.

Umjesto behara (vidio je to Sait-efendija i prije) bijelio se toranj nove crkve. Šejh protrlja staračke vodnjikave oči. Da ga oči ne varaju? Ali - ne! Bila je varljiva njegova nada. Kuća je, doduše, bila na svome mjestu, ali obnovljena i preuređena u parohijski dvor. Dugo je zurio kroz čipkasto ukrašenu željeznu kapiju u unutrašnjost dvorišta i mrmljao: Ne reci da se nećeš u materin trbuh vratiti!"

- Mafiš fulus! - surovo mu se naruga Sait-efendija.

Šejh je neko vrijeme šutio i dobrodušno gledao svoga prijatelja zategnute kože na licu, zatim se gorko osmjehnu i živinu: "Rugaj se ti, Saite, rugaj ali znaj da na ovome svijetu nejma Dženneta pa se nema za čime žaliti."

- To je istina ali dok budemo čekali na Džennet koji će nam Svevišnji darovati, šta ćemo jesti, gdje spavati?

- Hajmo u Pašin imaret, biće pilava i makar potvrd dušek! - cimnu ga šejh Fulusi laktom. Krenuše, premda su obojica znali da sebi samo utvaraju. Od dva imareta ni jednom više nije bilo ni traga. Jedno je porušeno a u drugome smještena nekakva tkaonica narodnoga platna. I umjesto velike gradske Kebir džamije stajala je siva zgradurina od kamena u koju je svijet jatimice ulazio i izlazio kao da se u njoj besplatno dijelio pirinač. Kad upitaše šta je to, kazaše im da je to čaršijsko popečateljstvo. Da nije bilo ispred zgrade poznatog im šadrvana mislili bi da ih i pamćenja više ne služe. Ipak upitaše šta je bilo prije na ovome mjestu. Čovjek im odgovori da mu je otac pričao da je bila "turska bogomolja". Ima li još Turaka? - upita Fulusi.

- Ima nešto turskih cigana.

Gledajući u sabesjednika koji im je pričao da je najviše Turaka, otišlo u nekakvu Bosnu šejh Fulusi se okrenu Sait-efendiji, podignu ruku u pravcu sjevera i prozbori: "Saite, reko bih da nam se nafaka otvara u Bosni!"

POZAJMICA ZA DŽENNET

U ovo naše vrijeme progona, muhadžirluka, sa svih strana i na sve strane Bosne, i dalje, onamo daleko, naumpade mi jedan zgoda sa Agan-efendijom Jakupovićem koju mi je ispričao Hadži-Šeher, čije je pravo ime h. Hadžo Šeherćehajić, Krajišnik bez ostatka i poznati putnik od Bosne do Mekke uz usputna zadržavanja u Turskoj. Sve do ovoga rata Hadži-Šeher je provodio svake godine po dva-tri mjeseca po Turskoj, koju je prokrstario uzduž i poprijeko, po čemu je zaslužio epitet našeg ovovremenskog Ibn Batute.

Hele, zima je već uzimala dobra maha, osvojile suhomrazice a treća je godina rata, 1943. Šunjala se oskudica, bijeda i boleština. U Banjoj Luci je osvanuo pazarni dan. Zavrijevalo je već kao u mravinjaku a Agan-efendija, znani ranilac i poslenik oko muhadžirskih muka, zaustavio se ondje, na vrhu nekadašnjeg bezistana, gleda u hitro

promicanje ljudi da čim prije stignu na pazar, prodaju ili kupe za vremena. Gleda i susreće se pogledima sa mnogim znancima, pozdravlja se klimanjem glava uz mutan i upitan osmjeh. Agan-efendija je veoma poznat, ovdje je završio Okružnu medresu, bio nekoliko godina po hodžalucima sve dok na njega nije bacio oko njegov muderris a sada muftija, prepoznavši u njemu onakvog hodžu kakav bi mu odgovarao za tajnika Muftijstva u Banjoj Luci.

Sada je bio najodgovorniji čovjek za muhadžire.

Stoji on tako kao u kakvoj neprilici, neodlučan da bilo kuda krene.

U ušima mu još odzvanjaju muftijine riječi kojima se divio i koje on sam nikad ne bi onako oštro mogao, a valjda ni umio, izgovoriti. "Ne, ne more to tako, efendum", ljutito je gotovo vikao muftija u uho nekom općinskom ili sreskom funkcioneru," kako vi to zamišljate, vi i vaše hanume u svili i kadifi, a muhadžirska sirotinja gladuje, nejma ni hljeba a kamoli mrsa i mesa! Sram vas budi, znate li vi šta je govorio Božiji Poslanik, s.a.v.s.: Haram ti je zakonačiti u vlastitoj kući ako znaš da ti komšija nije večer'o i nahranio svu ostalu čeljad! Čuvaj se Boga, efendum!..."

Pa se Agan-efendija pitao: da li je učinio on osobno sve što je mogao za nesretnike koji su bili povjereni njegovoj brizi? Misli i okreće se tamo-amo, pogleda nekuda kao da je očekivao kakvu providnost iz kozmičkih tišina da mu prosvijetli pamet, da ga uputi kako da što izdašnije pomogne

nevoljnicima. I pogleda u onaj svoj prazan zembilj u rukama i kao čudi se odakle mu?!

Do ušiju mu dopiru povici prodavaca, pozivanje da se uzme ibret od dobrote robe koju prodaju. Nema dovoljno žitarica pa se prodaje i sjeme metljike. Prodavac uvjerava vikom kako je od metljike najbolja pura! Drugi opet, poput ženskinja, nose na glavama podugačke table po kojima su poredane pole tikve budimke, sad izvađene iz pekare. Puše se na suhomrazici, mame toplinom. I prije nego su kročili nogom na poprište pazara izvikuju: "Navali, narode, da vidiš šta je - med!"

A Agan-efendija opet pogleda u svoj prazni ceker nekako snuždeno i odlučuje se da i sam krene na pazar, druge nije, da štogod kupi ako s mirom želi ženi na oči. I samo što nije krenuo a odozgo, od vakufske palate, pomoli se Salih Žiško, staretinar. Ušico na njega pogledom ko sretnik koji ugleda izgubljenu stvar. Priđe Agan-efendiji zadihan, spusti onaj teži ceker na tle i nazva selam. I ni pet-ni šest pređe na stvar.

- Daj, veli, sto kuna, hitno mi treba! Agan-efendija pogleda predase ko stidna nevjesta. Vidi sad, misli, baš se premišljao da ide do Saliha i onako usputno (kako je postupao i s drugima) da ga podsjeti na muhadžire kao bio je tu i tu pa, eto, navrati malo da se vidi i to za muhadžire jer i on, Salih, bezbeli ima kojekakvih briga pa smetnuo s uma... Nije da nije veliki sevap pomoći im već je po njegovu mišljenju i farz! Tu će se malo onako protegnuti da bude što uvjerljiviji! Kad priđe,

ispade da Salih od njega traži pozajmicu. Nekako se snuždi. Nije zbog tih sto kuna već, eto onako...Srećom imao je sto kuna te mu ih dade. Šutke. Allahselamet!

Salih nijednu ne prozbori već odjuri bez riječi.

Asli ovo teško vrijeme mijenja i ljudske naravi, pomisli Agan-efendija i, ako će čovjek pravo reći, dovodi u pitanje i uljudnost! Gledao je još malo za Žiškom koji se žurno udaljavao i šaptao: Daj, Bože, da mu ne bude kakva velika nevolja koju ni kazati nije mogao. Nije zar za kazivanje? Pa da, u ovome vaktu nije sve ni za telalenje...Subhanallah!

Okrenu zatim i on na pazar da štogod kupi. Kupiće što mogne, odnijeti kući a poslije podne-namaza, krenut će u obilazak svojih štićenika da vidi s kakvim se nevoljama hrvu.

Najviše izbjeglica bilo je u Medreskoj džamiji. To su oni o kojima se on isključivo brinuo. Ovi nisu imali nikoga svoga pa ni dalje rodbine u čaršiji. Bog, dž.š., i on, Agan-efendija, su im bili sve! Pošto uđe u džamiju, zapahnu ga neugodan vonj ljudskih tjelesa. Brujalo je kao u košnici. Žene se dovikuju, galame na dječurliju koja se "zalijepila" za veliku peć - bubnjaru postavljenu nasred džamije, ali malo koristi. Prozebla djeca ne haju, žene sve manje galame pošto su opazile Agan-efendiju.

Priđe staroj Hâvi. Ona mu je bila najveća briga. Bila je u poodmaklim godinama, suhonjava ali, srećom, živahna i okretna kao čigra. S njome je još troje sitne unučadi dvije joj snahe i dvojica sinova listom izginuli u svojoj avliji negdje u okolini

Glamoča. Od četnika. Prijateljski joj se osmjehnu, neveselo i s vječitom brigom u dobrim očima.

- E, more li se, Havo? Jeste li šta dobijali od općine?

- Jok, Agan-efendija lijepi! - uzvrati pogledavši ga iskosa kao da pita: Šta je tebi, bolan ne bio, misliš da oni to tako daju, a naglas dodade: -Već neka nami Boga dragoga i dobrih ljudi... De, sjedi, dina ti, podmetnu na tronožac nekakvo jastuče, pa da popijemo kahvu. Dade mi jedna hanuma više od dva peciva prâve, Bog joj dao svako dobro...Eno, voda samo što nije pokipila u furuni, sad ću ja...Biće mi baš makbul.

Nije imao kud već sjede ne zbog kahve već iz uljudnosti i da učini starici na volju.

- Znači bude i dobrih ljudi pa štogod pomognu?

- Nejma, bolan ne bio Agan-efendija nijednog utorka a da meni i Nuri ne uvrati Salihaga Žiško... I sto kuna meni a stotinu Nuri! Taki je taj Salihaga, muhadžirska majka pa eto... Upita se samo, tutne u ruku pare i - preko vrata. Zovi ti da sjedne, moli, jok, ode, veli, dućan mu zatvoren. E, vala na onu ruku insana nisam u životu vidila, Bog mu Džennet lijepi dao! Od tebe i Salihage nejma mi se ko draži pomoliti, dragi Agan-efendija, dina mi, eto! A tebi šta će dopasti od dragog Allaha ja mislim hesaba nejma! Da nije vas dvojice ne znam živa šta bi sa ovom dječurlijom. Tako se Nura i ja namirimo pa da smo siti, jesmo, fala dragome Bogu siti i u toplom...

Slušajući ovu staru, zahvalnu muslimanku, čija je snaga vjere bila u mirenju s onim što je dolazilo od Boga, Agan-efendijina duša se prokrti, nešto u njoj vedro zatitra a prsa mu se napuniše lagodnošću od mrve lahkoće života. Izašao je iz džamije zasuzitih očiju i s olakšanjem na srcu. Kad mu je Salih Žiško vraćao sto kuna, nije se usudio ni da mu u lice pogleda od stida zbog onih misli u trenutku kada mu je davao novac. I nikad nije kazao Žiški da je saznao kuda je otišla njegova pozajmica. Plašio se da ne umanji ljepotu i vrijednost prijateljeva dobročinstva.

Hadži-Šeher zašuti a zatim sa sjetom u glasu reče: "Ima još ljudi ko što je Žiško, susretao sam se s njima, ali krišom činiti dobro drugome, taki je brate, malo na zemlji. Tobe ja Rabbi, na njihovoj dobroti stoji svijet!... Bog im Džennet dao a ni mene ne zaobišo!" - namignu stari šeret i nasmija se s nekom finom zlobom u glasu te nastavi sa svojim vjerskim reminescencijama.

MUFTIJIN RAMAZANSKI VAZ

Osmog dana posta, muftija Nurić, uredan i namirisan, izađe u svojoj ljubičastoj džubbi iz avlije na ulicu. Nosio je u desnoj ruci putnu torbu od crne kože, sličnu berberskoj, i u njoj putne potrepštine. Zastade trenutak pred kapijom, pogleda u džepni sahat i pođe niz kaldrmisanu ulicu. Dan je bio svijetao i pun mirisa rascvjetalih lipa poredanih s obje strane ulice u kojoj je bio muftijin dom. Prsa su mu se nadimala. Obuzela ga neka lahkoća, rasla u njemu svakim novim korakom i činilo mu se da će poletjeti. Mislio je u nekoj neobuzdanoj nadi da će se pretvoriti u pticu. Ali znao je da neće i da na svojim koštunjavim plećima nosi preko sedamdeset. Unatoč tome išao je uspravno, malo spuštene glave, otpozdravljao prijateljima i poznanicima, ozbiljna lica nalik na rubinski crvene cvjetove bodljikave gladišike.

Taksista Hurle ga dočeka s dobrodošlicom i lahko se pokloni. Uslužno mu preuze putnu torbu

i smjestivši je u ćošak zadnjeg sjedišta, primijeti: "Zašto ga niste naredili da dođem po vas kući?"

- Bolje je ovako - odvrati Muftija. - Da su te vidjeli mahaljani pred mojom kućom, kazali bi da sam se pogospodio.

- Pa vama ga to i priliči, Muft-efendija. Moraću saznati gdje stanujete da ubuduće dolazim po vas...

- Čekao si me na mjestu koje je ugovoreno i sve je kako treba.

Krenuše.

I automobil i Hurle bili su puni poleta.

Brzo su iza sebe ostavljali grad. Kuće su se ukazivale sve rjeđe a cesta bivala sve krivudavija i prašnjavija. Za to vrijeme Muftija je presavijao svoju džubbu i pažljivo je stavio preko putne torbe. A on sam se smještao kako bi mu bilo što ugodnije. Nečega se prisjećao, pretraživao u mislima da štogod nije zaboravio. Otvori besprijekorno ulaštenu torbu da provjeri jesu li mu unutra papiri sa bilješkama o temama o kojima je namjeravao vaziti...Pošto utvrdi da nije ništa zaboravljeno, stade sa zanimanjem razgledati okolicu obasjanu već izgrijalim suncem i misliti kako će imati dovoljno prilike da se ispeku na vrućini poput bakalara. Sa karoserije udobnog forda vrućina se polahgano prenosila u unutrašnjost automobila pa Muftija skide i svoj sako i objesi ga uz dovratak na niklovanu kuku. Ostao je u srebrenastom prsluku preko koga je visio lanac džepnog sahata. U ogledalu iznad vozačeve glave ugleda Hurletov razroki pogled i njegove nešto buljave oči okružene naglašenim

bionjačama i nalik na obareno jaje iz čije sredine viri žumanjak.

- Reko bih da si dobro podmazao arabu? Muftija se našali ne bi li posredno upozorio vozača da vozi malo prebrzo.

- Jesam, gospodine.

- Jesi li ukućane namirio?

- Jesam, Muft-efendija.

- Vidi ti se i po arabi da si uredan domaćin.

- Hvala, sinjor!

Muftija je pažljivo razgledao unutrašnjost automobila. Bila je čista, sjajna ispunjena prijatnim mirisom. I tkanina na sjedalima je bila čista i mirisava, federiranje i gipka mehkoća sjedišta udobni. Kad automobil naiđe na neravninu, Muftiji se činilo da plove.

Prije nego što su se odlučili da mu za obilaske muftijstva unajmljuju automobil, Muftija se sam brinuo za prijevoz. Zakupio bi kakva konjska kola ako ga put nije vodio gdje se moglo stići željeznicom, a ponekad mu dopadao i kakav često neugledan i klimav fijaker. Sve je to radio jer je smatrao svojom prvom dužnošću vidjeti šta rade hodže, kako žive džemati u danima posta i kazivati im o vjeri ono što ih je uznosilo ili ono što nisu znali.

Zbog prevelike štedljivosti pričali su da je tvrdica.

Muftija se na te priče nije obazirao već je nastavljao svoje poslove koje su mu vremenom donijele slavu i lijep ugled u narodu. Otkako ga

vozi Hurle, mogao je odvojiti više vremena za svoje poslove i planove oko vjerskog prosvjećivanja. U danima njegovih vazova po gradovima u unutrašnjosti muftijstva, naročito u ljetnim ramazanima, kao što je bio ovaj, težaci su se odvajali od žetve i koševine, jatimice se okupljali oko glavne gradske džamije da u hladovini džamijskog harema odmore umorna tijela na džamijskoj prostirki i poslušaju muftijin vaz.

- Da ga ne vozim prebrzo, Muft-efendija? - Hurle se oglasi sa zakašnjenjem na maloprijašnju Muftijinu aluziju ili da prekine šutnju koju možda nije volio.

- Ti bolje znaš svoj posao od mene. Najvažnije je da nas đegod ne prevališ - uzvrati Muftija smješkajući se.

- Vaše je pravo da zahtijevate kako ga želite da vas vozim.

- Prava su nam jednaka. Ni tebi ni meni ne bi valjalo da se izvrnemo i da nas vade mrtve jal okrvavljenih glava.

- Da, svakako... svakako, Muft-efendija - vozač je brzo uzvraćao kao papagaj.

Muftija se promeškolji na sjedištu zadovoljan njegovom mehkoćom.

- A jesi li ti zadovoljan sa plaćom koju dobivaš za vožnju?

- Jesam... Ali najvažnije je da ste vi zadovoljni - primijeti Hurle nakon kraće stanke.

- Bezbeli da jesam dok se ovako lijepo vozim.

- Zadovoljstvo mušterije je za mene zakon.

- Ako je zakon ti ga beli poštuješ jer vidim da si malo usporio.

- Meni ga je velika čast da to čujem - Hurle uzvrati ljubaznost. - Znate ja imam jednog komšiju, ih što ga je taj ljut ramazanom, kô zolj! Ma, neće ni da govori a na vama ne vidim ni traga od huljivosti... Kako to Muft-efendija?

- Pet prsta je na ruci pa nisu jednaki - reče Muftija. Zatim dodade: - Može biti da je tvoj komšija mnogo bogobojazan, plaši se da kakvim besposlicama ne pokvari svoju ramazansku pobožnost?

- Eeee, nije ga tako, ne bojte se - Hurle zabrza. - Dobro ga je znam, u dušu ga znam, Muft-efendija. A poštenja mi i ja bih tako, naprosto drukčije ne bih mogao. Jer vaš post je - strog! Brrr, cijeli bogovoteni dan ni jesti, ni piti, ni pušiti! Za me bi vaš post bio pravo mučenje - Hurle se osmjehnu svome spremnom priznanju.

- Nije ništa teško samo kad se čovjek čvrsto odluči! Šta bi reko kad bi vidio kako ljudi plaču od žalosti što prolazi ramazan?

- Plaču!?... Ma, da li je istina, Muft-efendija? Moj Murat jedva čeka da prođe post pa da nagne čokanj! U nas ga je post lakši, još koliko! Eto, pričalo se da je sinjor Rafo Poljokan neprekidno postio. Da ne volim masnu hranu, poštenja mi, i ja bih mogo kao stari sinjor Rafo. Pije se slobodno voda, vino ali se jede posno, koliko hoćete! Čak se jede i meso od bijele ribe - Hurle će razdragano, uvjeren da njegovu laž Muftija uzima za istinu. A

Muftija je dobro znao teškoće i jevrejskog posta. Odlučio se da ne komplicira razgovor.

- U nas tako poste djeca kad ih roditelji počnu navikavati kako će kasnije postiti - reče Muftija bez trunke prigovora u glasu. Ništa ne jedu i ne piju do podne a onda im matere daju nešto da malo utole glad i onda nastave do večere. Tome postu mi kažemo u šali našivanje. I vi unekoliko našivate...

- Mislite da naš post i nije pravi post već nešto kao što čine djeca? - Hurle je volio raspravljati.

- Ne mislim...

- Naš post ga je, Muft-efendija, naredio časni Mojsije. Svi ga ljudi smatraju najvećim čovjekom!

- Jest, jest, čim je Božiji poslanik veliki je... Samo post je naredio Bog preko njega - prihvati Muftija pomirljivo. - Mojsije je jedan od najodabranijih Božijih poslanika, ali se većina njegova naroda odmetnula od njega i počela da se klanja zlatu.

Hurle poniknu.

- E, nećete kazati da ga ne volite i sami zlato, Muft-efendija? - Hurle požuri, zlato je svakome primamljivo, zar ne? Mislim da neću biti daleko do istine ako kažem da ga je ljubio i Mojsije časni. Hurle je postrance frljio očima očekujući uhom Muftijin odgovor ali se razočara, Muftija je brzo otkrio da ima posla sa vjerskom imitacijom poteklom od oca Jevrejina i majke katolkinje što mu je Hurle lanjske godine pričao te izvadi iz džepa svoga prsluka mali tespih i poče ga lagodno prevrtati, zrno po zrno, izgovarajući tiho riječi molitve.

Što je vrijeme više odmicalo, bivalo je sve toplije. Sunčana užarena pekva kao da se spuštala sve niže i bliže. Muftija odmjerenim kretnjama skide sa glave ahmediju i pažljivo je odloži iza putne torbe. Zatim uze poveći bezni rubac i otra njime oznojenu obrijanu glavu. Pošto se oslobodi znoja, Muftija zamišljeno poče opet prevrtati zrna tespiha promatrajući ravni zeleni vidik po kome je polegla treperava jara.

Nedaleko, u podnožju planinske padine, obavijene plavičastom sumaglicom, bijelile su se kuće nanizane ispod rubova šume kao đerdan. Malo niže, u ravnici, isticala se posivjela starinska drvena munara. U njivi pored puta ugleda čovjeka sa bijelom čevrom na glavi u kukuruzima iz kojih mu je virila samo gornja polovina tijela.

- Ustavićeš pokraj onih kuruza i onoga čovjeka! - Muftija naredi.

Hurle poslušno stade usporavati da bi što više zaustavio oblak prašine što ga je za sobom povlačio automobil. Sačekaše da se prašina donekle slegne. Hurle živahno iskoči iz vozila da otvori Muftiji vrata. Onako gologlav, u prsluku, dohvati ga prijatan dašak vjetrića. Zazibaše se stabljike dobro ponijelih kukuruza, zašuštaše kao da su međusobno šaputali čudeći se došljacima. Po rastinju i vinjagama duž puta bijelila se nataložena prašina kao brašno. Muftija se podvuče pod sjenku hrasta uz ogradu i obrati se seljaku:

- E, jesi li se umorio, domaćine?

Čovjek nevoljno podiže glavu kao da se čudio putnicima što su baš tu zastali. Osloni se na motiku i zažmirka očima na koje mu se slijevao znoj. Kao da se u nekom nezadovoljstvu otimao dužnoj obazrivosti i uljudnosti prema posjetiocima, kolebljivo se primače ogradi i reče:

- Kako se nećeš umoriti na ovome zvizdanu! I još prevrćući zemlju - glasno othuknu ispunjen neskrivenom zlovoljom.

- Kako živiš, kako je?

- Svakako.

- Što?

- Tako, eto.... Osvojila djeca, veliki porezi, žita nestalo, belaj!

- Pušiš li?

- Kad ima šta - seljak se udvorno osmjenu.

Muftija se vrati u automobil, izvadi iz kaputa fino izrađenu kutiju od tula srebra punu duhana, žutog kao vosak, pa je pruži čovjeku. A seljak kao kradljivac osmotri po okolici, i pošto se uvjeri da nema nikoga, uze kutiju i savi podebelu cigaru. Muftija mu dodade šibicu te zapali. Između njih se za časak razape sivo plavičasta zavjesa dima. Seljaka ispuni zadovoljstvo kakvo se već viđa kod strastvenih pušača koji nisu dugo pušili.

- I, veliš, slabo?

- Slabooo! - odvrati čovjek otegnuto, zureći u neku neodređenu tačku ispred sebe kao da njoj govori. Muftija je kolebljivo gledao u sabesjednika, nešto premišljao, pa nastavi nepromijenjenim tonom:

- Dobro ti ponijeli kuruzi.

- Jesu, samo daj ih dočekaj, gospodine! Pa da ih je koliko i Božepomozi! Malo zemlje a dosta usta...

- Kako ti je ime?

- Muharem.

- Musliman a ne postiš ga sveti ramazan!? - upade Hurle prijekorno kao da mu dobaci kamen u prljavu jarugu koja će ga poprskati.

- Ko će postiti na vako dugačku danu i vakom zvizdanu, gospodine?! I uz suhotan ili nikakav zalogaj!... Sunce udara u perčin ko užaren sač, a kod kuće idâra nikakva! Da mi je Bog dao svega ko ostalom svijetu, postio bih i ja...

Zašutiše. Muftija je gledao preda se razmišljajući, a Hurle razrokim očima zurio u Muharema ne bez podsmijeha. Muftija neveselo reče:

- Sve mi se čini, Muhareme, da si ti vazda prije skako nego što si viko - hop! Kud ćeš, brate, s tolikom djecom a tanak u imetku? Koliko reče da imaš djece?

- Devetero.

- Trebalo je da si prvo udario dobru potku pa onda tkao! Hoću rijet valjalo je da si se najprije dobro okućio i potkožio pa onda se ženio i rađao djecu. Ovako, ispade svak kriv a ti - prav!

- Šta će mi djeca kad ostarim?

- Šta će ti i ovako? Narađo svijetu najamnike i patenike!? Čovjeku muslimanu koji nema imetka a komšije i rodbina omahnu, nije se džaiz ženiti, a

kamoli toliku djecu rađati! - reče Muftija i izvadi iz prsluka svijetlu srebrenu petobanku pa je pruži seljaku.

- Mah ti, kupi djeci hrane!

Seljak od sreće pade na koljena kao pokošen i ponizno, gotovo cvileći poče se zahvaljivati. Dohvati ispruženu Muftijinu ruku i pođe da je cjeliva, tronut i snishodljiv, bezličan kao izgladnio pas kojem su neočekivano dobacili hranu. Muftija mu ne dade ni ruku ni da je poljubi i naruži ga što je kleknuo. Nije mu nafaka u rukama ljudi već kod Boga, zatim uđe u automobil i kroz još otvorena vrata doviknu: Dan za post jest podugačak ama u tebe kratka vjera, brate!

- Ih, trebali ste mu još koju prišiti - primijeti Hurle. Muftija kao da preču primjedbu, reče:

- Hajmo, s Božijom pomoći, bozaru!

Motor zabrekta.

- Mislio sam da ćete ga izgrditi što ne posti a vi mu dadoste još onoliki novac!? - reče Hurle razočarano i začuđeno. - Zatim kako ga strogo govorite o važnosti svetoga posta u džamijama...Ponekad sam prisluškivao - ispričavao se Hurle - a ovoga nagrađujete što ne posti!? Ništa ne razumijem...

- Bolja je gornja ruka od donje. A nisam novac dao njemu već mi se sažalilo na njegovu djecu... Hm, pošo da mi se poklanja ko Mojsijevi poklonici zlatnom teletu! Misli da sam njemu dao pare! - mrmljao je nezadovoljno Muftija za sebe.

Hurle nekoliko trenutaka pošuti pa se oglasi.

- Poznavao sam jednog vašeg hodžu koji je, Bogami, drukčiji od vas, Muft-efendija. Kažem ja njemu tako jedanput (on je u našoj mahali, dobro se znamo) kako mi se sviđa vaša vjera samo da u njoj nema teškog ramazanskog posta. A on... znate šta mi ga je kazao:"Ko ne begeniše sve dužnosti prema vjeri i Bogu, ne zna ni šta je vjera niti je voli!" Taj, Bogami, ne bi dao pare ovome Muharemu!

- Lijepo je što ti se vjera sviđa, vozaru, ali to nije dovoljno... Vjeru treba dokazivati dobrim djelima i tijelom kao što je, rijet ćemo, post. Sve se dokazuje djelom a ne samo jezikom... Jezik je na mokrom...

- Ipak, morate priznati da onaj hodža nije dobro prosuđivao?

- Kako za koga. Kazao je istinu ali svakako na jedan grub način.

Hurle se nasmija i nešto naglašenije zafrlji očima. Vrtio se na sjedalu u nelagodi što nije od Muftije dobio pohvalu svojoj oštroumnosti. Razmisli trenutak pa reče:

- Znači, nije znao da kaže pravu riječ?

- Nije izabrao najbolji način, blizak ljudskom razumu.

- Volio bih da mi ga to malo protumačite.

Muftija razmisli pa nastavi:

- Ako bi pred dijete stavili na jednu stranu mangalu punu žive žeravice a na drugu tas zlatnih dukata ko će garantirati da dijete neće posegnuti svojom naivnom ručicom za vatru? Htio je hodža sigurno da kaže gdje je vatra a gdje dukati da se ne prevariš...

- Eto vidite! - upade Hurle nestrpljivo - vi dobro govorite. Naš Mojsije je bio posegnuo rukom za dukate ali mu je anđeo skrenuo ruku na vatru da ga Faraon ne ubije... Sve se ipak vrti oko zlata... Ko ga ima taj je gazda, poštenja mi!...

- Sa tvog gledišta ti si u pravu - uzvrati Muftija potišteno. Hodža o kome pričaš htio je da kaže da zlato služi samo za nakit ženama a vatra zna se čemu služi. Ni jedno ni drugo ne smije posjedovati čovjeka već čovjek mora biti njihov gospodar! Ali čovjek neće šâle da pristane uz Božiju istinu ni onako, u dobroj volji, a kamoli s rukom u zlatu. Još kad se tome doda kako ti se čini težak naš post sve se dobro slaže!

- U našem izraelskom narodu odvajkada ga živi priča o Ahasferu - preuze Hurle kao da se ni trunke nije zabavio Muftijim riječima. - Taj čovjek, koji će živjeti, kaže se, do Strašnog suda, nije pao ni od kuršuma komunističkih ešalona u Rusiji (oni su lagali da su ga ubili!) a njegova moć je u njegovu zlatu, gospodine... Šta velite na to? - Hurle je naivno trijumfovao.

- Cijela ta priča samo je jedna prispodoba, fali onaj dio u kome se govori da će Ahasfer lutati cio svoj dugi život zaboravivši i svoje porijeklo, svoju domovinu, rodnu grudu, i da će, jednom riječju, živjeti kao simbol lutanja sljedbenika zlatnog teleta... Takva besmrtnost za ovaj svijet je strašna kazna a to sa uzalud ispaljenim kuršumima Lenjinovih hizmećara smišljeno je kao naivna utjeha napaćenom jehudijskom narodu. Jer onaj ko se našo

pod kuršumima Lenjinovih boraca teško da je mogo ostati živ, makar bio i Ahasfer sa svim jehudijskim zlatom!...

Taksista se zamisli. Na licu mu se očitovala sjenka nezadovoljstva, zabrinutosti. Nabori na čelu mu se skupiše a oči mu gledahu na dvije suprotne strane pune nekih bodljikavih iglica. Automobil je ubrzavao kao da se otimao vozačkoj kontroli.

- Ja ga znam, Muft-efendija, da smo mi časni ljudi!

- Kako koji - Muftija će ne dvoumeći se. - U mome rodnom mjestu bio je jedan Davo Rafael. Sa svačim je trgovao, od bakaluka do kupovine i prodaje kuća. Vazda je nosio u džepu dvije duhanske kutije, jednu srebrenu a drugu običnu, od lima, pohrđalu. U onoj srebrenoj je bio najjeftiniji duhan, krdžo, a u onoj izhrđaloj fina trebinjska škija. Kad mu koji poznanik ili prijatelj kažu: "Daj, gazda Davo, da zapalim, on mu pruži onu finu srebrenu kutiju sa krdžom... Ili kad mu neko ponudi kuću na prodaju on prvo pita: "Odakle ti?" Čovjek kaže da je kuća nova, da ju je on sam gradio o Davo mu uzvraća: "Nisam ga mušterija." On nikad nije htio kupovati od onoga ko je sam podizao kuću jer je znao da se cijenom nema tamo-amo. Ako je kuća nasljedstvo išao bi je pogledati i pogodba bi vazda uspjela a preprodaja nosila dobru zaradu... Pa i tvoje priče o Davidu Sarafiću kako ti je milostivo kupio auto i kako mu ga otplaćuješ i kako te posvećivao u poslove poklonika zlata guleći od tebe unosnu kamatu po Ahasferovu zakonu slična je Davinom običaju sa duhanom.

- Trgovina je trgovina, sinjor, ne? - Hurle će samouvjereno osjećajući da je tu na svome tlu.

- Jest, jest, ne kažem...Ja to samo onako. Nije lahko voziti svijet po ovim džombama i gudurama, lakše je auto kupiti drugome neka on vozi i vraća uloženi novac sa debelim interesom... Tako Sarafić sjedi u hladovini a novac mu dolazi na noge!

- Zašto Bog onda dozvoljava pojedincima da ga na taj način gule sirotinju ako to nije pošten posao?

- Bog mnoge stvari ne voli ali ih dozvoljava, izgleda, samo ovdje na Zemlji koju je odredio za čovjekovu postojbinu. U Božijoj blizini caruju samo neporočnost i božanska pravda...

- Da li je Bog istjerao Adama i Evu iz raja zbog čina koja On, slava mu, zabranjuje ali ih dozvoljava? Koja je njihova onda krivnja?

- Zlato! - Muftija se našali želeći da razgovor okrene vedrijim temama i manje zamršenim sadržajima ali Hurle kao da je želio da pokaže da u pitanjima razumijevanja vjere ni on nije mačiji kašalj.

- Eto, vidite, ja to stalno tvrdim! - Hurle će sav ustreptao. - Ko je stvorio zlato, zna se - veliki Bog! Za koga? Za ljude, dabome. Da nije stvorio zlato ne bi bilo ni besmrtnog Ahasfera, ne bi ga bilo toliko vatrenih želja da ga se posjeduje, da se bogati, da se izrađuju ukrasi za ljude... Život bi bio neinteresantan, no?...

Hrle je veselo nabrajao svoja ushićenja zlatom i svoja otkrića a Muftija se smješkao i treptao

umornim očima kao da se plašio da ga koja pregrijana vozačeva riječ ne okrzne po njima. Gledajući postranice izbacivao je riječi u zadnji dio automobila kao da je palio rafal iz parabeluma. Mučeći se da kroz bjesomučno brektanje motora razabere sagovornikove misli, Muftija ih je prosto lovio kao što je lovio i priliku da ga zaustavi, pa reče:

- Dugačka je priča o izgonu hazreti Adema i Havve iz Dženneta, dragi prijatelju! - skoro je vikao. - Ne priča se o njoj na ovaj način i na ovome mjestu. Niti je tako kako ti misliš. Jesi li ikad čuo da Ademove sinove Kabila i Habila ili, kako je po vašem, Kaina i Abela?

- Dabome da jesam, sinjor.

- I znaš da je Kain ubio nedužna brata Abela?

- Kako da ne, naši rabini o tome veoma mnogo znaju.

- Ako ćeš pravo oni su bili uzrok hazreti Ademova i Havvina izgona.

- Naši rabini govore da su jeli zabranjene plodove nekog drveta.

- To je samo metafora prave istine.

- Znam ga i to, Muft-efendija, da su braća Kain i Abel rođeni na Zemlji a ne u raju?

- Jesu. Ali ono što su uradili Adem i Havva u raju prethodilo je rađanju braće na Zemlji. Ona zmija koju spominje Biblija što je nagovarala buduće supružnike da jedu od zabranjenih plodova isti je onaj Sotona koji Muharema nagovara da ne

posti, da, s oproštenjem, gradi djecu i pokazuje mu sjaj i zveckanje dukata.

- Znači, na jednoj strani zlato a na drugoj post?

- Da. Ko ne zna pravu mjeru jednom i drugom taj je propao i biće sigurno gorivo Džehennema ili Pakla.

- I to samo ovaj vaš post?

- Tako je.

- Znači naš post nije propisao Bog preko Mojsija? Sami ste ga kazali da jest pa zašto i taj post ne bi vodio u Džennet?

- Jesi li vidio kako država mijenja zastarjele zakone novim?

- Kakve to ima veze? - Hurle se naceri premoćno.

- Ima veze, vozaru, ima. Kad država promijeni stari zakon novim, upri mi prstom u pametna čovjeka koji ga neće poštovati!

- Znači, ja i onaj Muharem smo isti, sinjor Muftija?

- Ima među vama i neke razlike. Eto, na primjer Muharem. Da mu postaviš merdevine da se popune na rodnu voćku i ubere, naprimjer, trešanja, on bi pomislio prije nego je i stao na prvu prečagu da je na vrhu voćke. A ti, opet, ne bi se htio penjati redom, od jedne do druge prečage, već odmah bi da zakoračiš na drugu, na treću ili onu pri vrhu, a ne ide! U tebe kratke noge a u Muharema pamet!

Hurle ništa ne reče. Navirale su mu misli u neredu, od kojih je jedna bila najglasnija, da tu ipak nešto nije u redu. Ali šta? Kako da to izrazi? Ljutio se na svoj zavezani jezik koji ne zna da kaže ono

što bi on htio i što je samo mutno slutio, više nagonom nego razumom. Bura nezadovoljstva u njemu nije prestajala da kovitla pa je u tom kipućem kotlu od riječi i misli čuo sam jednu, onu najglasniju što je nadglasavala sve ostale kao pokvaren gramofon koji jednako ponavlja istu ariju:... Zlato, zlato, zlato...! Toliko ga je ta misao pritiskivala i uništavala mu svaki razbor.

A vrijeme odmicalo utapajući se u navikavanje na stenjivo brektanje automobila što je savladavao dugačak uspon, strminu poput nosa, pregrijan i zasopljen do gornje granice usijanja kao i Hurletove misli.

Popeše se na zaravanak po kome se bjelasalo kamenje kao bogumilski stećci prošarano sitnim ozelenjelim grmljem što se prividno talasalo zbog drmusanja i trešnje automobila poput izrasla žita na lahkom povjetarcu. Sada je automobil, reklo bi se, predisao ali Hurle mu ne dade da "odmara" već pritisnu opet papučicu gasa. Automobil pojuri razlokanim putem kao razljućen stršljen.

Ukaza se varošica, okružena strminama sa svih strana, slična ogromnom kotlu. S jedne strane opasavala ju je u dnu kamenih, gotovo vertikalnih strmina, rijeka, prituljujući je prema brdima i starom utvrđenju na zapadu. Kuće su zbijene kao natiskane na tijesnom prostoru ravnice, bijele, s rijetkim prošaricama zelenila malih voćnjaka i baščica. Sve to natkrivljavahu bijele munare dvije-tri džamije mahom zidane i sa šerefama, okupane bjelinom jarke svjetlosti.

Automobil je skakutavo jurio neravnim drumom koji se spuštao osmicama prema snenom gradiću. Na oštrim krivinama automobil se povremeno zanosio, a Muftijino se tijelo njihalo tamo-amo kao klatno na zidnom sahatu. Pojavi se na putu čovjek s torbom na ramenima. Muftija zamoli Hurleta da zaustavi. Ne zna se da li zbog želje da vidi čovjeka ili predahne od Hurletove opasne vožnje. Pošto stadoše seljak se uslužno primače prozorskom oknu iza kojega je virila Muftijina gola glava i proguštala brada. Pozdraviše se i upitaše: Za zdravlje.

Čovjek reče kako je bio u čaršiji, nešto prodao na pijaci, nešto kupio pa, eto, vraća se kući. Priča živahno a kićanka mu na zavaljenom fesu oblijeće oko glave. Veseo je i raspoložen. Hiti, veli, kući, valja mu ženama doturiti bakaluk za iftara na kome će biti dvadesetak zvanica, a valja mu se odmah ponovo vratit u čaršiju. Čuo je kako će doći Muftija "plaho učevan" da održi vaz u glavnoj čaršijskoj džamiji. Zaglêda u unutrašnjost automobila, vidi na putnoj torbi nešto kao džubbu a iza viri ahmedija. Volio bi da zna ko su. Ako su muslimani preporučio bi im da svakako zastanu u čaršiji i saslušaju vaz. - Takvi se vazovi ko što vazi Muftija ne čuju često! - Muftija klima glavom a na licu mu se odražava živost i veselost.

- Kako ti je ime?
- Huso.
- Kako živiš?
- Fala dragom Bogu, nikad bolje.

- Pušiš li?
- Puštim, brate, ali ima još dosta do akšama.

Muftija izvadi iz putne torbe škatulju finih cigareta i pruži je sagovorniku. Seljak se ustručavao da uzme. - Trebaće vama, vi ste ljudi putnici ali Muftija nije popuštao, ugura mu cigarete u ruku. Seljak se stidljivo zahvali i reče: "Da ne ostajete noćas u čaršiji?" Muftija pošuti i uzvrati: "Može biti da ostanemo." Čovjek navali na njih da se nađu u čaršiji poslije vaza i da budu njegovi musafiri. - Bogami vas želim ko svoju rođenu braću!....

- Bože zdravlje, Huso, vidjećemo kako ćemo s poslovima... Ko zna đe će nam se nafaka otvoriti... Eh, ejvallah! ... Čovjek se gotovo nevoljno odmače od automobila mrmljajući s rukom na čelu u znak pozdrava. Riječi mu se izgubiše u zvrci motora pod reskim gasom. Gume na točkovima zaroviše u kaldrmu i zacviliše a ispod točkova osuše po karoseriji kamenčići kao gradonosna tuča. Iza njih ostade oblak prašine u kome se seljak izgubi.

Sjaj dušinog trepeta što se održavao na Muftijinu licu navukao mu se i na oči pa je okolicu promatrao kao kroz kakvu čarobnu koprenu iz koje su um pred licem lebdjele čudesne slike nepojmljivih i nepoznatih prostora koje njegov um nije mogao saobraziti s onim što je znao, što je bilo njegovo višegodišnje iskustvo. Ta igra čudesnih slika iz nekog drugog svijeta bila mu je znana ali ova je nadmašivala sve dotadašnje i bila ljepša od oblika i sjaja velikog dragulja. U povodu čega su mu dolazile te slike? Da li ih je donio Huso, okolica koje se ne

možeš nagledati. Ipak je to Husino toplo lice i blag pogled? Kako mu je tijelo bilo moćno zategnuto neodoljivom željom da još jedanput zagleda u čovjekovo lice, da ga uzaman zagrli da se dragaju kao stari dobri prijatelji... Nerijetko je nailazio na obrise nepoznatog svijeta kad mu se uzvitla, zavihori sretna duša i iščezne brzinom svjetlice u nepoznato, ali mu mehko srce nikad sretnije nije zadrhtalo ljubavlju kao poslije rastanka sa ovim priprostim čovjekom, nekom čudesnom slašću koju ponekad osjete samo velike duše. Na oči mu se navrnuše suze kao sitno biserje. Zakrenu glavu da skrije oči, i od sebe i od Hurleta.

Automobil je jurio sve brže niz džombasti put, ponekad se tresao, podrhtavao, zanosio se i pokazivao neku novu, nepomirljivu i svađalačku ćud. A on, Muftija, se zaustavio, gotovo ražalošćen, između svojih prosvjetljenja i promijenjenog, gotovo razularenog ritma gvozdene nemani što ga surovo vraća ovom svijetu. Ispod njih ispod krivuljavog puta zjapila je provalija. Htio bi da kaže Hureltu da vozi sporije, opreznije, ali se plašio da ga vozač ne smatra smiješnim plašljivcem. Šta se to dešava savjesnom i pažljivom Hureltu?

Iznenadi se videći kako drži upravljač jednom rukom a drugom izvlači iz putne torbe sa susjednog sjedišta poveći kokošji batak, ispohovan na jajima, a zatim ga izgladnjelo zagriza zdravim zubima. Kroz usporen rad motora glasno se čulo mljevenje jela i mljaskanje velikih usta pričem se slasno cmakanje jezika na vrhu boce s vinom

udvostručavalo. Punih usta Hurle je zakretao glavu prema zadnjem sjedištu i nešto mrmljao. Muftija se nagnu naprijed i reče: "Ne čujem!" Hurle proguta krupan zalogaj zaljeven vinom...

- Kažem kako ga sigurno mislite da smo ga ja i onaj Muharem biblijski Kaini a ovaj Huso - nevini Abel?

- Nisam... Mislio sam da bi trebao pažljivije da voziš - reče Muftija i uze da prebire zrnje svoga tespiha. Hurle opet nešto preko zalogaja promrsi i nastavi sebi samom razgovjetnije govoriti:"Dva muslimana a kakva ga je razlika između njih? Aaa? Nebo i Zemlja, Raj i Pakao! - nezadovoljno je vrtio glavom. - Šta vi mislite o njima dvojici, sinjor Muftija?

- Trebalo bi da obojica mislimo isto - Muftija će nevoljko - ali znam da nije tako. Ti bolje razumiješ onoga prvog a ja onoga drugog pa opet smo obojica namireni. Opet ga obasja neodbranjiva snaga nedohvatljive ljepote pune mirisa ambera što se oko njega nezadrživo sklapala kao moćni nevidljivi oklop spreman da ga obuhati i nekud ponese, negdje gdje caruje mir i spokojstvo toliko drago jednoj mehkoj duši koju ponekada i grubo dotiču životne tegobe i tjeskobe pa osjeti, možda sada prvi put u životu, kako počinju da ga zamaraju...

Hurle ponovo pritisnu papučicu gasa. U jednom trenutku vozilo se zanjiha, pođe lijevo desno, zakrivuda, zatim uzleti uz lijevu kosinu bankine niz koju se, ispod grabovih i smrekovih

golih žila kao oglođanih kostura nekih praživotinja otiskivala crvena, brašnasta zemlja, sipka kao proso. Hurle čvrsto stisnu velikim somunastim šakama upravljač pokušavajući da ispravi vozilo. Ali, već obuzet vinskim maliganima, nije spazio podvlačenje ceste u oštru krivinu prema brijegu te se dohvatiše samog ruba puta ispod kojega je zjapila stravična praznina ponora. U nekom nemoćnom očajanju Hurle zavika:

- O, Adonaj!... O, Jehve veliki, spasi nas! Slučaj je htio da je na mjestu njihova mogućeg slijetanja u ponor bilo nekoliko starih smrekovih stabala u koja je automobil udario cijelom dužinom desne strane, zanjihao se i opet se našao na ravnom. Hurle predahnu, izbečene oči su mu zastrašeno kolutale...Izbezumljeno je vikao: - O,milostivi Adonaju - uhvatio se za glavu objema rukama - hvala ti što si mi poslao spas! Hvala ti Svemogući!... Mrmljao je pometeno pri čemu se malo šta razumjelo, vođen neviđenim osjećajem straha. Pošto se malo pribra, okrenu ključ u kontakt-bravi i ugasi motor. Potom se okrenu i vidje Muftiju s glavom na naslonu prednjeg sjedala sa koje su, u rijetkim razmacima, padale kao rubin crvene kapi krvi. Muftija je udario glavom u niklovanu vješalicu.

Hurle panično izjuri napolje i pokuša da otvori desna vrata u koja je mirovalo Muftijino tijelo ali vrata kao da su bila zakovana, urasla u karoseriju. Kad bolje pogleda u vozilo uhvati se objema rukama za glavu. Čitava desna strana bila je deformisana udubinama i ispupčenjima koja su još pokazivala

parotine oguljene boje što je ostala na gruboj kori smrekovih debala. Hurle, sav usplahiren, pretrča na drugu stranu a da, zapravo, nije dobro znao ni šta želi osim što je osluškivao neki nesvjesni zov koji ga je iz daleke dubine poticao da pritekne u pomoć Muftiji. Kad je otvorio vrata Muftija je već bio došao k sebi i lahgano podizao glavu. Iz male ranice na čelu tekao mu je tanak curak krvi.

- Šta ovo bî s nama, vozaru?

- Izvinite, sinjor Muftija, desilo se... Ovo mi je prvi put otkako taksiram... Vjerujte mi!...

*

Poslije ikindije i vaza koji je, zakrčivši cijeli sjenoviti harem, slušalo blizu hiljadu ljudi, Muftija je stajao pred džamijom okružen grupama svijeta. Pričao je i gledao jednim okom u Hurleta koji je stajao u jednom uglu džamijskog harema. Ispričavši se sagovornicima, pođe odmjerenim koracima prema vozaču gazeći mehku travu kao bogati zeleni sag iznad kojeg je stoljetna lipa širila miris, sva žuta od cvjetova. Mirisala je kao i lipe u njegovoj ulici. Sjeti se kuće, žene, umah poželje njihovu toplinu. Za tili čas nestade njegove čežnje, predodžbe o kući, kućnoj čeljadi, pripremi za blagost nastupajuće večeri oplemenjene mirisom lipa kao što je ovaj što se širi pred džamijom. U blijeđenje predodžbe uglavi mu se lik taksiste. Bio je namršten, mračan, nekako kao postiđen. Bez ikakva uvoda reče da ga

je čekao da mu kaže da ne želi da ga dalje vozi, dovoljno se osramotio! Neka sebi, vaša visost, nađe drugog prevoznika. Eto, tako...

- Zašto, vozaru?

- Zašto...Hurle se malo začudi. - Naravno zbog svega onoga što se desilo, stid ga me je... Razumijete? To je nešto najgore što mi se moglo desiti i to još sa vama, sinjor!...Ja vas ga mnogo cijenim i poštujem to i sami znate - tužnim i razrokim očima gledao je u Muftijin flaster na čelu a onda preko Muftijine glave nekuda u - prazno. Poslije duže stanke dodade: - Trebalo bi da me ispljujete i da poželite da me više nikad ne vidite!

- Zašto bih? - Muftija se začudi. - Svakom se može dogoditi da mu se nešto u poslu omakne... Ljudi jedni drugima moraju praštati.. A jesi li naplatio svoj trošak za vozarenje?

Hurle samo potvrdno klimnu i dodade:"Eto, tako!"

Sjede u zaprašeni ford na kome je sada nešto landaralo i odjuri bez pozdrava. A Muftija pođe natrag među svijet. Na po puta, usred harema, zaustavi ga onaj Huso i pođe ruku da mu poljubi. - Eno mojih kola, Muftija, namekšo sam sic ko minder... Meni ćemo na iftar i konak a ovi drugi nek pričekaju dogodine, ja sam preči jer sam te prvi pozvao. Muftija zastade kao u neprilici, razmisli i reče:

- Dobro Huso - osmjehnu se prijateljski. - Neka bude po onoj: "Ko prvi djevojci onome i djevojka!"

Muftija se oprosti od ljudi i sjede u Husina kola. Čovjek pucnu kandžijom a konji vatreno potegoše uz veseo cilik praporaca na hamovima. Do akšama nije ostao ni pun sahat.

JARIĆI

Šefko Bulbul je bio takoreći siroče. Nikog svog nije imao osim jedne sestre koja je od njega bila starija i vodila domaćinstvo. Ali ne potraja njihova zajednica za koju je Šefko mislio da će ostati vječna. Čim joj se ukaza prva prilika, sestra se udade, a on ostade, još posve mlad i neiskusan, u malom kućerku da se snalazi kako zna i umije. Činilo mu se kao da ga je neko izbacio iz katapulta naglavačke. Nije se baš dočekao na noge jer Šefko nije bio od te sorte. S vremena na vrijeme pitale su ga komšije kako je, kako se snalazi, ode li sestri da je vidi. On je slijegao ramenima: - Živi se - odgovarao. Sestru nije pohodio jer je bio na nju ljut. Napustila njega samo zato da bi se preselila u kuću tuđina!

- E, ne ide to tako, Šefko! Svak ide svojom životnom stazom! ... I ti ćeš se oženiti. Tako to ide, po redu brate!... A ti sestru obiđi, providi šta radi, kako živi, sevap ti je...

Misao na ženidbu ga pokrenu da češće izlazi među ljude. Odlazio je u džamiju na akšam-namaz, a poslije bi sjedio do jacije u Muharemovoj kafani, slušao šta stariji pričaju a i on koju rekne, stidljivo i zažarenog lica na koje mu navali krv. Zapitkivali su ga kako živi, ko mu pere preoblaku, zgotovljuje hranu. Usput mu preporučiše djevojku Šidu da sa njome okuša životnu sreću. Pričali su mu da je marljiva, zlatnih ruku: veze, plete, hekla, nema šta ne zna. A sama je kao i on, bili bi lijep par. Napričaše još svašta o Šidi, opisaše mu je tako pažljivo i do u detalje da mu se o njoj u glavi oblikovala slika kao da ju je i sam dobro pregledao od glave do pete. Usput bi zavarničila i kakva pohotljiva šala, nekad i bezobraština kojih se Šefko stidio ali koje je volio slušati.

Tako se Šefko i oženi sa Šidom.

Za početak su stekli kozu Bjelku pa onda, malo-pomalo, kupiše i kravicu, bosansku bušu od mâle hrane. U blagoslovljenoj i sretnoj supružničkoj vezi rodi im se sin. Šefko je u državnoj šumi sve poskakivao od veselja, pred Šidom se stidio da dade oduška svojoj sreći. Zapjevao bi, da se nije plašio da ne navuče šumara, koliko ga grlo nosi. Kuća im se punila a njih dvoje puni poleta, radinosti i mladenačkih nada. Pred očima im neka čudna svjetlost, pa onda slike čudesnih oblika i boja slične slikama iz narodnih bajki o žar-ptici. Te slike su zagrijavale njihove nade, snove mehke kao baršun, mirisave poput ružica đulbešećerki, sjajne i blage kao julska topla mjesečina. Lete oni za tim

čudesnim slikama što su im se izazovno smješkale nadohvat ruke, a onda uzmicale pa oni krilili da ih stignu, uhvate, nasmijani i razdragani.

Mislili su ponekad da sanjaju kako se provlače ispod duge.

Kad im se našao sin i koza ojarila dvoje jarića, odlučiše da ih prodaju, Valjalo je kupiti nove dušekluke, Šefki treba nova preoblaka a Šidi kat haljina od krepdešina da ima u čemu otići na mevlud, među žene i u pohode rodbini. Krepdešin je jefininiji od svile, ali kad je po njemu sitna šara u grančice, pomislilo bi se da je prava svila - primjećuje Šida. Uzgred, dok podgrijava mlijeko, vadi u sahan od lanjskog bestilja i odlama poveliki komad somuna od nove pšenice, Šida ga savjetuje na šta mora paziti kad bude kupovao platno, kakav bi krepdešin željela da joj kupi, koje boje i kakve mustre, sve natenane. Šefko jede i sluša ženu kako reda šta će kupiti i kako mora dobro u glavu utuviti koliko čega da kupi i da šta ne zaboravi.

- Ne brigaj, Šido, sve ću ja to, inšallah, kako ti kažeš... samo... da hajrom... prodam.

- Prodaćeš, jašta ćeš.

Poslije Šefko spodbi jariće i krenu. Bio je godišnji vašar u čaršiji, svijet izvikuje, trguje, se galami, naročito je galama i cjenkanje oko stoke, vreva. A osvojila pripeka, svijet hoda, kruži, talasa se u tihim naletima odupirući se vrućini, Hrvatice u živopisnoj nošnji razmahuju mahramama ispred lica, rashlađuju se. Iz velike bašče Sajtine kahvanice cvile ciganjska ćemaneta, borije i bubnjevi, talasa se

glas pjevačice, pravi je dernek. Aščije pripremili pune tendžere mirisnih jela na mesu. Mirisi se šire vašarom, provlače se kroz hladnjake od zelena grabova i ljeskova pruća a unutra, pod hladnjacima, raznose se sahani tek okalajisani po zastrtim stolovima da se nahrane gosti. Šefko u mislima sluti šta se događa. Nekad bi on, kad dobro proda drva, uniđi u aščije Husejinage na mali sahan lonca i somun, sve za dinar i po. Kao da sad, evo vidi pred sobom onaj emajlirani sahančić pun mesa i červiša rubinaste boje a po vrhu gusta okca mrsi svjetlucaju pa se ne zna je li slađi kad ga čovjek kuša ili ljepše miriši. Preko trgovišta ljudi nose pečene janjce, rumene se i cakle od mrsa, prodavači ih odmah onako vrele sijeku i uzvikuju glasno i grlato:

- Vrućoooo! Navali narode da vidiš šta je roba!...

U blizini Šefke na klupi poredane kačice travničkog sira, komadi mu se tope na suncu kao maslo a na daskama pekari nose vruće somune. Miris onog sira i somuna razdiru Šefki nosnice. A on u džepu pare dinara nejma! Da mu je makar kupiti onaj jedan taze somun pa da u njega metne komad travničkog sira da se topi i da mu se masnoća uvlači u vruće šupljike somuna. Jeo bi ga slađe nego ikakvu pitu! Šefko pogleda u nemirne jariće, prenese tijelo s noge na nogu i domahnu rukom: Sabur, Šefko, biće dana za mejdana pomisli i pomilova jariće. Što ovo niko ni za cijenu jarića ne pita? Pogleda po trgovištu i vidje mnogo stoke a kupaca... hm... Slabo se, Bogme prodaje?

Dođe podne. Šefko zamoli nekog poznatog komšiju kršćanina da mu pripazi na jariće i reče mu najnižu cijenu ako bi došla kakva mušterija, a on bi u džamiju da klanja džuma-namaz. Dok se pregibao, pomisli kako bi bilo lijepo da mu poznanik proda jariće dok on klanja. Uzeo bi prvo onaj jedan somun - vruć, a zatim onog travničkog sira, ih! Velahavle! Klanja li on to ili kupuje vruć - somun! I da mu komšija proda jariće! Hm! Zar je to nešto da proda jariće? Nek bude kako je bolje. Šta on zna kako je za njega bolje, to samo dragi Bog zna! Pa ipak, ne bi se zakleo da nije pomislio, kad se vaćao iz džamije, kako bi baš valjalo da mu komšija bude prodao jariće. Ali mu se želje nisu ispunile. Vidio ih je iz daljine kako neveselo skakuću, nevoljko se češkaju jedno o drugo nezadovoljni što su privezani a nenavikli. Beli više volite da budete kod svog Šefke i Šide već kod koga drugog, lopovi nijedni! - pomisli Šefko. Ništa to nije, naši smo mi, nek ste vi živi i zdravi, fala Bogu! - slijedio je Šefko dalje svoje misli. Sad ćemo mi kući, nejma više ništa od pazara pa vi za materešinom u žestik, a ja ću u Šide da vidim da u nje ne bude bilo sira. Bude u nje lijepa sira, trefi se pođahkad pa budi bi bolji neg onaj travnički..."

Jarići veselo trčkaraju prašnjavim putem, upekla jara, ne da gledati, ali Šefko strpljivo drži korak s njima. Znaju - pomisli - da se vraćaju kući pa samo što nisu, kopilad nijedna dabili, poletili! Šefko pocupkuje za jarićima i sanjari o velikom dobro nakvasalom somunu koji je Šida bezbeli zakuhala

u onoj tevsiji podubokog oboda pa ga istom izvadila iz šporeta, a on nadošo pa lijepo prekipio preko tevsijske ograde i raspukao se. Još da bude onog sira što bi joj budi ko travnički... Ih!...

Puno je još Šefko razmišljao o siru i somunu i naprosto se začudio kako stigoše kući. Pošto uđoše u avliju, Šefko odveza jariće, a oni veselo odjuriše put daščare odakle im se mati oglasi meketanjem. Oni joj ushićeno uzvratiše. Šefki zadrhta srce od dragosti što ih nije prodao. Gleda za njima, smješka se slatkim smijehom koji je još slađi poslije trpnje i uđe u kuću punu hladovine. Šida se skriveno mrštila potaknuta ljutnjom što nisu prodati jarići, izjalovila joj se nada da će dobiti platno da pokroji sebe, dijete, Šefku. A Šefko se ne osvrće na njezino nezadovoljstvo već odmah zasuo kako mu je ostalo hater na travnički sir i kako mu je naumpao njezin somun. Pa onda kako je sir dobra hrana te kako je zdrav i kako od njega čovjek osjeti dobru sitost koja drži insana tî vakat i sve tako. Onda poče navoditi razgovor da i u nje, Šide, bude lijepa sira od kozijeg mlijeka, ma, malo je reći lijepa, već boljeg nego i onaj travnički iz malih kačica... Pa, eto, ako ima, neka mu donese, plaho će se osevabiti...

- Kakva sira, šta je tebi, Šefko! - žena će osorno. - Asli te ova vrućina ubila u glavu! I da imam ne bih ti ga dala, beli, zato što nisi prodao jariće! - siktalo je u njoj.

- Rekoh da si more biti usirila - Šefko će trpko a opet nekako toplo. - Znaš kako si ga ono znala napraviti i od kravljeg mlijeka, naša je krava, jel de,

Šido, masna, dobro joj mlijeko pa joj dobar i sir od tog njezina masnog mlijeka, pa budi bi ko kajmak, ne bi se, vjere mi, postidio ni onog travničkog iz kačica. Taki sam sir danas gledo na pazaru. Ih, mnogi bi, Bogme, pustio pljuvačku preko gubica da ga samo vidi a kamoli da se okusi....!

- Govori ti, govori koliko hoćeš - nejma sira i svršeno!

Šefku pomalo dodiruje huja, u njemu namah, zar od velike žege na kojoj se pacario više od po dana, zakuha, zaplamsa i zavarniči, stane da se nadima, eto - sad će buktisati na ženu, a onda razmisli i savlada se. Srce mu došaptava: Budi joj milostiv, Šefko, i ona je, brate, insan. Nisi valjda zaboravio kako je hodža Ragib govorio sa ćursa:"Čuvajte se hille prema ženama, to vas more odvesti u Džehennem, da znate! Bog ne voli ničije sile... Budite im, dakle, dobri i pravedni!..." Prisjeća se Šefko i misli: Eeee, pa - jà! Nadala se, sjerota, da ćeš joj donijeti platno, krep za haljine, a ti vratio jariće! I kako je valjana i čuvarna, pa ako će biti malo i poters, šta ćeš, kô insan, brate... On spusti glas koliko je više mogao pa će sasvim umiljato:

- Veliš, Šido, nejma sira?

- Nejmaaaa! - odreza Šida kao nakopunjena kvočka.

- Pa, nek i nejma!... Znaš šta je, Šido, čuo sam da onaj plaho masni sir i nije dobar, pričaju ljudi da od njega hoće i trbuh insana zaboliti pa da ti oči frce od muke! Jah! Uvali se, vele, s oprošćenjem, u trbuh pa čojka poslije, uh... nije šala. Hele, nek ga i

nejma. I ne valja on!...Već ti nama pristavi, ja velim, one naše tarhane. Čeknuću ja, valja mi i ikindiju klanjati. Još ako je budeš nako ko lani zakuhala sa sokom od crljenih patlidžana, pa je onda još malo pocvrkneš na maslu, ih, vidićeš jemeka, moja ženo!

Šida gleda u njega, misli, gleda, pa joj se lijepo sažali.

- Hoćeš li, Šefkete moj, da odem do kone Rabije da mi malo uzajmi sira kad si ga se tako plaho uželio? - Šida sada utanjila glasom, puna milošte, kao da su bili još u medenom mjesecu.

- Jok, Šido, nemoj, nije ni taj sir šta, rekoh ti! Meni nako nešto bilo pridošlo ko s oprošćenjem trudnoj nevi... Već, de ti nami pristavi tarhane, to će valjati - reče Šefko i stade posuvraćati rukave svoje bezne košulje da se abdesti.

- Hoću, sad ću ja, moj lijepi Šefkete, dok ti klanjaš, tarhana će biti gotova. I kokoši su danas snijele pa ću ti ispržiti čimbur na mladom maslu... Nećeš ti meni biti gladan, ne daj, Bože!

Šefko se poče abdestiti i ne htjede više govoriti.

Iftar

Treće godine, nakon što su Šefko i Šida savili zajedničko gnijezdo, buknu rat. Ujesen stadoše kružiti priče o ustašama, četnicima, partizanima, zavlada nesigurnost na sve strane. Zasad se sve to doživljavalo kao jeka dalekih topova jer Mehovci su bili u dobroj zavjetrini što se ticalo ratnih nesreća. Pa ipak rat je i za njih bio samo rat. Dolazila su s vremna na vrijeme zloslutna šaputanja: nestalo nekih ljudi, odvelo ih u po noći, niko živ ne zna ni ko ni kuda. Nekoga ubili u po bijela dana! Iz udaljenih mjesta istočne Bosne dolazile priče kao s vjetrom o ljudskim stradanjima. Sve crnja priča od crnje. Ljudi su se pričajući ih ježili, užasavali.

Bakalin Salihaga nagovori Šefku da bježi sa ženom i djetetom u čaršiju. Dade mu komadić urije uz rijeku da sagradi bajticu u kojoj će porodica stanovati. Kad su se Bulbuli smjestili, Šefko je počeo nositi na ramenima konop, dobro naoštrenu testeru i sjekiru. Konopac za prenošenje kabastih stvari a

testeru i sjekiru za piljenje i cijepanje drva. Brzo se odomaćio i svijet ga upoznao. "Hajde, Šefko, ovo, hajde, Šefko, ono!..." Izgledalo im je da su počeli bolje živjeti nego na selu. Pa im se opet u onom ratnom kovitlacu činilo da s vremena na vrijeme lete, krile za onom zagonetnom svjetlošću što mamljivo izmiče ispred njih. A oni, željeli bi da je uhvate, da se provuku ispod dûge kao što djeca maštaju budu najsretniji na svijetu! Dohvati ih s vremena na vrijeme neka strašna, opora vijest o ljudskim nesrećama i stradanjima, ali je oni brzo zaborave.

Šefko je opažao kako mu u Šidinim očima porasta ugled. Zadovoljno je mislio: Životna vjetrometina me bacila naglavačke, ali sam se dočekao na noge! Nije Šefko bio više onaj seljačić, dvrosječa iz Mehovaca, već gotovo pravi čaršinlija koji u njoj, Šidi, učvršćuje samopouzdanje i sigurnost. Pa se zato kočoperio kao gizdav horoz, uživao da gleda kako ga žena uvažava i ukazuje mu poštovanje. Nikome, činilo mu se, na ovome svijetu, ne bi dozvolila da stane ispred njega po kakvim bilo vrlinama koje on, njezin Šefko, ne posjeduje a pogotovo što se još i razrastao i oplećatio!

Ali što je ratni vihor dalje odmicao, sve je manje bivalo za Šefku poslova. Oni dani kad je, tobože, nenamjerno, po džepovima zveckao parama, donosio velike napuhane somune pune vrućih ćepavpčića, komade tahan-halve da se i Šida okusi i vidi šta je čaršija i šta svega u njoj ima, odoše u neprovat! Nad čaršiju se nadnosila sablast siromaštva, gladi. Carevali su: šverc, prevare, noćna pljačka, ubojstva i otmice.

U takvim prilikama ih zateče njihov treći ramazan u čaršiji. Prvi dan posta donijeli neko čudno zatišje. Niko ne traži Šefke da mu štogod uradi. Zalihe hrane u kući, i onako tanke, začas se istopiše. Sedmog dana ramazana Šefko ne zaradi ni jednog dinara. Stao na raskršću prema žitnoj pijaci (gdje su ga ljudi obično tražili) s "kozom" i testerom na ramenu, obazire se i očima nateže neće li ga ko pozvati ali se niko ne pojavi. Svijet zaboravio na njega. A on zna, i siguran je u to, da nekome treba njegova testera i sjekira, njegove ruke, a ipak ga ne zove. Velahvavle! Ode pred gradsku džamiju, uzme na šadrvanu abdest, ima dosta svijeta, ne bi li ga ko vidio. Ramazan je pa svijet i zaboravi da mu treba cjepar. Svi ošute, prolaze u džamiju, neki dignu ruku i pozdrave ga šuteći, kao njegov Salihaga bakal, okuiše pa se ne govori.

Pošto je sklanjao podne, ustade i opet ode na raskršće. Da je išta zaradio, ostao bi da, sluša mukabelu, da uživa u učenju Kur'ana... ali valja donijeti kući šta bilo za iftar, žena i dijete čekaju na njega, nema im ko drugi donijeti osim on. Ugrijalo sunce, mozak da provri a on hoda, skloni se malo od pripeke uza zid pa opet na raskršće.

Niko ne zove.

Ode i na ikindiju, treba mu da se i rashladi ledenom vodom i obavi namaz.

Bliži se akšam... Obazire se, premišlja, gotovo je za danas, ostao je praznih ruku! Okrenu pokraj Asimove pekare. Usput će poviriti Salihagi u bakalnicu i zamoliti ga da mu pozajmi koju paru.

Bakalnica bi zaključana a pekara je izbacivala somune. Svijet stoji u redu, kako koji somun izleti na tezgu i ode. Požali se pekaru kako ništa nije zaradio a trebalo bi mu hljeba da ponese kući. Pekar ništa ne reče već mu baci vreo somun koji se od vreline u rukama nije držati mogao. Kako mu je bacio somun, Šefki se učini da je pomislio: Još i ti! Evo ti i idi sad, nije ovo carsko imare, već pekara u kojoj se ja znojim, valja i meni nahraniti čeljad! Te neizrečene riječi pekarove i način na koji mu je bacio somun zakopali mu se u mozak pa ništa više ne vidi i ne čuje osim onih izmišljenih pekarovih riječi i one slike kako mu je bacio somun. Mora da je pekar u sebi još rekao: Allahselamet! Jeste, sigurno je pomislio ako nije rekao! Ne zna Šefko da li se više stidio ili ljutio. Stid ga je da u zemlju propadne. Zar je na to spao? Na to da mu pekar Asim onako baci somun! Kako bi volio da mu sad ovaj isti somun zafrljacne natrag i kaže: fala ti, brate, sjetio sam se da mi je žena kazala da ne kupujem jer će ona potkuhati domaći somun, onaj hrskave rumene kore pa sav prekipio preko ćenara tevsije i na jednoj strani se raskokio, prosto zazinuo da se insan samo grohotno smije što je naki! E to bi volio kazati pekaru Asimu. Ne zbog Asima, ne, njemu svaka čast, već onako, nešto ga pritislo teško, hoće da ga u zemlju satjera! Što se Asima tiče, njemu fala i na ovome... Ovome! pogleda u somun, hm! Kad se nama, moj Šefko, govorio je sam sebi, valja bataliti ponos, uhar je i ovaj somun, ma da bi im jedva mogao doteći i za iftara kad bi bila još i jahnija i

lonac i ćufte a kamoli kad nema ništa drugo. Šefko zažmiri kao da ga je pritisla paklena zubobolja. Valja kući donijeti šta bilo! - tješio se. Ide on tako, nosi onaj somun i premeće ga iz ruke u ruku, dlanovi će mu od njega izgorjeti, gleda ga s jedne i s druge strane, vrti glavom. Koraci ga nose naprijed a tijelo bi da ostane, da se vrati u čaršiju. Kasno! Kuda? Kako će na oči Šidi i djetetu! Bože, Bože!... Što ne zaiska od Asima još jedan somun, jedan im ne može biti ni za iftar, a šta će na sehuru, valja s nečim zapostiti! Dao bi mu Asim da je zaiskao. Opet gleda u onaj somun i vidi kao da je došao nekako još manji nego mu se činio u prvi mah. Valjda kako se hladi tako se smanjuje. Pekarska posla! Koliko dadne! - jetko se nasmija. Ide tako Šefko, zastane, nešto sa sobom govori, mrmlja, sad će opsovati, zateče se u toj misli, zna da ga nahuckava šejtan, voli on insana da zavede. A moj post!? Dođe mu da se lupne iz sve snage šakom po ustima zbog one psovačke namisli. Danas ga je namučila i žeđ od dobro zamašćenog sehurskog tirita a sad osvojila glad. Škripuca zubima i zastenja: Bože, Bože! Teže mu je doći pred ženu praznih šaka i džepova, nego postiti na ovome dugačkom ljetnom danu!

Šida je čekala Šefku da se pomoli. Ugleda ga. Istrča pred njega puna nade. Sad će, mislila je, skinuti s leđa pun zembilj bakaluka: meso, zelen, bijeli mrs, voće... Jest da je Šefko pozakasnio, uvalio se bezbeli u nekakav veliki posao, ali ona je već smislila u glavni šta joj je najbrže da spremi, vatra se razbuktala pa će za čas sve biti gotovo, stići će za iftara. Ako bude

meso bez kosti, isjecaće ga na brzu ruku i ispržiti pa na njega, puna masnog červiša, ubiti nekoliko jaja. Ako bude sira saviće palačinke, i slane i slatke. Stigla bi pocvrkati i tarhanu na mesnoj masnoći jer Šefko plaho voli pocvrktanu tarhanu...

Kad bî ovamo a Šefko gotovo postišeno gleda u Šidu, ne umije riječ jednu da prozbori. Zaturi šuteći onaj somun za nastrešnicu, neka ga tamo, ionako nema ništa čestito da dade ženi pa neće ni onaj somun!

- Što ne dođe malo prije, moj Šefkete, da nam štogod spremim, ubrzo će, evo, i akšam, samo što nije? - izdrobi žena onako iznebuha koliko, Šefki se čini, da štogod kaže, da živi u varavoj opsjeni da mu je na leđima pun zembilj a on se nešto snebiva da joj dadne.

- Eno, spremito je! - uzvrati Šefko promuklo.

- Zar ništa više nejma, Šefko?

- Ima, ima, kako da nejma! U dragog Boga svašta ima pa daje kome hoće! uzvrati Šefko i dalje promuklo. Danas me nešto nije šćelo... okreće glavu od žene i gleda nekud preko urije. Uze ispred vrata ibrik i pođe pod riječnu obalu na studenac da zahvati ledene vode za piće. Ako nema obilata iftara da se makar dobro napije vode i osveti se onoj žeđi što ga je cio dan mučila. Sjećao se kako je Šida pred njega turala tirit da se on dobro najede, trebaće mu u teškom poslu a za nju je, mislila je, lahko. A kakav je posao radio? Učini mu se da će mu suze gruhnuti na oči i poškropiti ga po cijelom licu od golema jeda.

Kad se vraćao s punim ibrikom vode ugleda kako se iz Hošina sokaka zajurio pas prema njihovoj bajti. Da nije jurio i očima nanišanio u onaj somun ispod nadstrešnice , ne bi on ni obraćao pažnju na psa. Zar ih je malo bilo na uriji, osobito kad ih osvoji kûcanja. Razmile se po onim rupčagama odakle je Salihaga prodavao svijetu šljunak, proći se ne može od njih! Ali sad je ovo bilo nešto drugo. Odmah je predosjetio šta će biti sa somunom. Kao da mu neko kaza. Garov se zaskoči, zgrabi u zube onaj somun ispod strehe i izgubi se između svijetskih avlija. Šefko se ukipio pa samo gleda šta bî. Kad je došao sebi i potrčao nije više bilo ni psa ni somuna. Zurio je između mirnih kuća sa kojih su se dizali plavičasti dimovi, zurio i nemoćno klimao glavom, bez nade, dotučen i u onom stanju kad sve kočnice popuste a čovjekom ovlada zvijer. Gadljivo opljunu i podiže glavu ravnodušnim nebesima na kojima se odsjenjivao večernji sunčev purpur na zalasku.

- Pa, Bože!... - Šta je ovo!? - uzviknu jarosno. Ja i moja Šida smo Tebi postili! Nije li hodža Ragib vazda govorio da je post Tvoj i da ćeš ti za njega posebno nagraditi postače? Pa šta ovo sad bi? Ništa zar drugo da nejmamo za iftara osim ono somuna pa i njega da odnese cukac! - Šefko se sav zakocenuo od huje, zažmirio i škripio zubima. Oko njega naokolo carevala je tišina i ravnodušnost. Stiskao je u ruci onaj ibrik pun vode i mislio bi li sada i njega zafrljacio preko urije u rijeku pa kad nema somuna nek nema ni vode. Suze ga opekoše u očima kao ljuto sirće po ljutoj rani. Stislo mu se u glavi,

čini mu se da će mu se čelo istaviti, gleda oko sebe i doista ne zna šta bi.

U magnovanju ugleda kako iz sokačića izbiše dječak i djevojčica, zametnuti uzlovima i tevsijama. Uzahnom stazom djeca se zaputila prema njegovoj bajti i zaustaviše se pred vratima. Gledaju jedno u drugo i jedno drugo kučka da zakuca na vrata.

-E, djeco? - Šefko se prenuto javi sa bašče.

- Babo i majka poslali iftar...

Šefko poskoči, pritrča vesela lica i suznih očiju kao kakav dječak te stade od djece preuzimati zavežljaje. Pošto ih poreda uza zid, opazi u peškiru tri somuna iz Asimove pekare. Okrenu glavu prema dječaku s licem punim neočekivane vedrine i milošte pa će koliko da nešto kaže:

- Ovo si ti bio u Asimovoj pekari?

- Nisam... Bio je amidža Salih.

- A čiji ste vi? - Šefko upita.

- Hadže Šeherćehajića.

- Kabulosum!

- Halalosum!

- Aaaa... E nek ste vi živi i zdravi, lijepa moja djeco... Selam ćete babi i materi... I nek im bude kabul post! - Šefko će tronuto.

- Majka je rekla da sudi ostanu, sutra ćemo doći po njih - još nešto promrmljaše i odskakutaše. Tek što su zamakli za kuće, izađe Šida i ugleda jela koja je Šefko upravo preglêdao otkrivajući jedan po jedan sahan. Pošto vidje jela, Šida uskliknu kao razveseljen bolesnik: "Znala sam ja, Boga mi, moj Šefkete, da si se ti sa mnom samo šalio! Kako će biti da ti dođeš

kući praznih šaka. I po vrhu donio sve gotovo! E, ja se tome baš nisam nadala..." govorila je Šida i pljeskala nadlanicama ispred lica, gladna i puna nekog slatkog zanosa koji se razlijevao po njoj prijeteći da je potopi.

Šefko se smješkao. Nije imao snage da sasvim skrije zbunjenost kroz koju su mu navirala izmiješana osjećanja zahvalnosti a potom stida zbog maloprijašnje malodušnosti. Spontano je izgovarao: Bože, Tebi slava i hvala!...

Šida nije ni opažala šta se dešava sa Šefkom već se radovala što se bliži akšam i što ih čeka tako obilat iftar. Izmučena glađu kojoj je bio uzrok tanak ručak na sehuru veselila se kao dijete.

- Ah, Šefko, vidi, nejma onog somuna! - Šida se tobože iznenadi.

- Šuti, odnese ga nekakav cukac. Njegova nafaka. A dragi Bog zna šta je za koga!

- Ah, ah!...čudila se Šida. - Bog dragi zna koliko je siromah bio gladan. Beli će se najesti. I neka će, jel'de, Šefko... Sevap nam je - njiše glavom Šida, raznježena i plačna u isto vrijeme.

Pošto zajednički unesoše jela u malu sobicu što je mirisala na osušenu nanu, Šefko opra ruke na koje mu je Šida polijevala vodu iz ibrika i sjede za omalu siniju. Šida poredala sahane po vrućoj plati dobro založena šporeta suhovinom da se podgriju umaci i pita pa i ona sjede. Šefko primaknu ibrik sa studenom vodom da, kad pukne top sa Pobrđa, raskvasi osušeno grlo i rashladi postačku dušu.

Nakon što su progovorili nekoliko riječi o dugačkom vrelom danu, na visokoj kopljastoj munari čaršijske džamije, zacakliše se kandilji a za njima puče top.

LIJEK ZA IŠTAH

Osvanulo zimsko jutro. Ciča zima. Salihaga bakal založio dobru vatru u bubnjari. Vatra u peći poletno bubnji. Nema još mušterija. Bakalin ne zna šta bi radio pa se ushodao po dućanu kao da je mjerio razdaljinu između jednog i drugog zida. Svezao ruke na leđa, pogrbio se onako suhonjav i provlačio kao čunak između sanduka, kanti, drvenih kačica od bijelog mrsa, prvo glava pa onda noge. Zabrza, zastane, stavi ruku na usta, premišlja. Najblaže rečeno bio je i zabrinut i ljut. To se nije moglo sakriti pa, iako je očekivao u sebi nejasnu buru, stari strpljivac mu je iznutra došaptavao: Šta je? Šta hoćeš? Ne more vazda biti potaman! A on odmahnu rukom ispred nosa koji nije bio, što se tiče veličine, za potcjenjivanje i kao da mu je služio kao glavni orijentir sitnoj glavi što se odlikovala hitrim pokretima. Činilo se da je sve nešto propitivao sama sebe, nečega se prisjećao i glavom potvrdno vrtio. Ko ga je poznavao pomislio

bi da mu takvo vladanje baš ne priliči jer Salihaga je važio za mirna, razborita i uopće mudra čovjeka.

Bakalin, međutim, nije ništa ili gotovo ništa jeo već nekoliko dana. Jednostavno nije imao želje. Što god bi mu žena ponudila, njemu se mučilo i na samu pomisao da metne zalaogaj u usta. Zatičući se kako hoda kao raspolućen na onoga punog mira i mudrosti i onoga koji se počeo plašiti zbog nejela, maše rukama, samo što nije počeo sam sa sobom da govori, jetko prošaputa: Da, ne benavi! Kako je uz ramazan, onaj ljetni naprimjer? Ipak, da se ne razboli? - Ne jedeš, ne jedeš! - Opljucnu.

I uze da gleda po rafama i staklenim vitrinama na tezgi. Sve je puno svakojake ćereste i po izboru, samo je suhog mesa nekoliko vrsta, pa sudžuke, pune mješine i tendžere raznih sireva, kule iskričavog masla, fasle sokolačkog kajmaka, a medova, voćnih i pčelinjih, od najbolje vrste, da se i ne spominje. A ti ne jedeš? opet mu neko kao da došapnu na uho. Neka se pričuva, neka se ne šali, snaga ide na usta... Pa vidi preko puta Asimovu pekaru i pekara Asima kako na veliki pult izbacuje iz peći vruće somune koji se puše na studêni. A njemu u trbuhu od toga nailazi nekakva guta i pomisli li na onaj vruć somun i u njemu podebeo fîl sokolačkog kajmaka, umjesto da mu pljuvačka navali na usta od ištaha, u njemu se uspomiješta ona guta i biva još veća. Stade razmišljati koju bi travku uzeo da mu žena svari čaj ne bi li projeo. Liječio svijet travama pa što ne bi i sebi pomogao?

Vatra veselo bubnji u bubnjari.

Salihaga još razmišlja o travkama i, gonjen hladnoćom zidova, prilazi peći. Okrenuo leđa i ruke na leđima vatri i gleda kroz mali stakleni izlog okićen travkama i napisima koja se za šta upotrebljava. Izlog je prekriven patinom ljetošnje prašine ali se kroz njega kao kroz maglu vidi žitna pijaca prazna poput pustinje, nigdje žive duše. Samo se praznim sokakom što je izlazio na pijacu pomoli seljak i mali bosanski parip natovaren oblicama drva. Konjić je gazio po suhom tlu bijelom od mraza i tankog sloja smrznutog snijega. A iznad konja i seljaka po granama starih lipa pokićenih injem skakutali su prozebli vrapci tražeći hranu. Zimska slika studeni potaknu Salihaginu misao na drva te pođe prema vrtima da svrati seljaka i pokuša da kupi onaj tovar. Ali pošto seljak i parip krenuše sami prema dućanu, odustade. Bolje je tako, pomisli. Jeftinije će kupiti. Ali...zar i pekaru ne trebaju drva? Izađe i doviknu:

- Svrati amo!

Bio je to mladić od dvadesetak godina, ćosaste brade i rumenog lica od studeni. Na njemu neka stara hrka iz koje je mjestimice virio pamuk a ispod hrke raskopčan ovratnik košulje od domaćeg lanenog platna bez pucadi. Na nogavicama poširokih čakšira od domaćeg sukna navučene lastike bijelih priglavaka a na nogama Batini gumeni opaci. Sav upakovan kao paket.

- Prodaješ? - bakalin će nezainteresirano.
- Prodajem.
- Pošto ti je to drva?

- Bânka.
- Skupo je.
- Nije, aga.
- Daću ti još tri dinara da ih ispiliš i uneseš.
- Daj četiri, aga.
- Dobro - bakal mahnu rukom - pazarito!

Salihaga mu otvori veliku kapiju te seljak uđe u avliju da rastovari. Bakalin mu iznese iz magaze testeru i sjekiru i, pošto rastovari konja, odveza vreću što je bila povezana za vrh samara, izvadi iz nje naramak sijena i položi konju a on se uhvati sjekire i testere. Za manje od dva sahata drva bijahu ispiljen unesena i složena u magazu. Izvadi iz sijenom nabijene vreće još pregršt sijena izmiješana sa slamom i stavi ga pred konja te uđe u dućan. Sjede na skemliju uz zažarenu furunu da se ogrije. Vatra je u peći šištala, fijukala kao da se u njoj podigla oluja. Bakalin mu dade metalni novac a on ga rasporedi veoma pažljivo po grubom dlanu i uze pomicati dinare i brojati ih. Gleda toplim očima u novac, gleda... pa živahno, zasjalim mladenačkim očima nalik na čavčje, stade razgledati hranu u vitrinama i po rafama. Pogled mu zastade na suhom mesu, nosnice mu se raširiše poškakiljate snažnim mirisom. Gleda u meso i misli, zatim u sireve i opet misli... Pogled mu zastade na galonima sa voćnim i pčelinjim medovima.

- Imaš li, aga, jabukova meda?
- Imam.
- Pošto ti je?
- Kila četiri dinara.

- Uzo bih meda ako ćeš mi dozvoliti da ovdje jedem?

- Dobro.

- Daj mi jedan frtalj.

- U što ćeš?

- Eno u onu tvoju ćasu od masla.

Po unutrašnjosti posude vide se tanke škrame masla a po njima tanak, jedva vidljiv sloj prašine.

- Od masla je, hoće li ti što smetati?

- Neće, aga... Kome bi još maslo smetalo! - osmjehnu se i obliza mesnatu usnu. Trgovac popljusnu unutrašnjost ćase hladnom vodom pa je praznu stavi na vagu i ciljajući okom težinu ćase, stavi teg od frtalj kile i nali med. Mladić preuze ćasu i prinese je vodenoj česmi. Nali na med gotovo dvije trećine ćase vode, stavi je na peć a iz vojničke torbe od celtbana izvadi drvenu kašiku i oko jednu kilu kukuruze poležače te pošto kašikom izmiješa vodu i med stade onu kukuruzu drobiti u ćasu, sve dobro izmiješa, slatko cmaknu ustima i poče da jede.

Salihaga se divio drvosječi kako zadovoljno melje zdravim bijelim zubima tvrdu kukuruznu koru, pogleda s vremena na vrijeme u trgovca i smješka se. A onda se kao nečeg dosjeti, zastade s jelom, spusti ćasu na tezgu, očisti jezikom zube i izađe napolje. Bakalin je vrtio glavom i neveselo se smješkao. Neko kao da mu je govorio: Vidiš kako se jede! Mnogo se ne bira kad se ogladni! U srcu mu se izleže i zatitra plamičak zlobe. Nezadovoljno opljucnu. Drvosječa se vrati veseo i sav razmahan. Odmah priđe ćasi, prihvati se kašike i nastavi jesti

nesmanjenim poletom. S vremena na vrijeme bi pogledao u trgovca i jednako se prijateljski smijuljio rastegnutih, ispucalih usana. Kad bî pri kraju, dobro počisti svaku mrvicu, potra dno ostatkom kukuruze i pojede. Onda se okrenu trgovcu i reče izvinjavajući se: - Oprosti ja tebe i ne ponudih!... Nisam zaboravio već računam da ovo nije hrana za tebe. Tvoja je hrana drugo... glas mu je toplo i prijateljski pjevušio po krajiški.

- Što si izlazio?

- Išo da vidim je li Putko pojeo svoju gibiru.

- Pa?

- Opuho je, vala, svaku slamku. U nas nejma ogrizina, aga - reče poučno i priđe česmi, opra ruke i usta te otpi nekoliko gutljaja vode. Jednako nasmijan i ne bez prizvuka stidljivog prkosa, uzviknu kao da licitira kakvu robu na sajmu:

- Radim li - radim, a živim li - živim!

Bakalin se prvi put u ovih nekoliko dana od srca nasmija. Kad je Šefko Bulbul uzjahao na svog paripa i zamakao u sokak koji ga je preko gradske ćuprije vodio u njegove Mehovce, bakalin uze metlu drvenog dugačkog drška i zalupa u strop bakalnice. Neko mu odlupi. On kucnu tri puta što je bio uobičajeni znak da mu se donese jelo.

VEZIROV SLON

Hasan-paša Dijarbekiri je bio turski poslanik na službi u dalekoj Indiji u vrijeme vladavine velikih mogula i vremenom zavolio slonove. Nakon nekoliko godina premjesti ga sultan u Travnik te on dovede, pored uparađene lične garde na bijesnim i odnjegovanim atima, i jednu mladu slonicu koja je ukrašena slikovitim kadifnim pokrivačima činila pokrivačima dio vezirove svite i sjaja. Sve je nekako bilo kao i u ostalim prilikama kada bi dolazio novi vezir ali ih prisustvo one neobične grdosije, od malo znane živine, zabrinu. Bog sami, zna kakva im se prijetnja krije od te neobične zvjeri!

Sve je to bilo smješteno u prostrani vezirski Konak. Na početku nikome od vezirove slonice nije bilo ni štete ni koristi. Uzbudljivi razgovori i neobične pretpostavke o životinji presahnuše. "Eno je negdje tamo u Konaku, što nas je briga. Vezirova je, nije naša. " Ali poslije valjda nužne aklimatizacije

vezirskog činovništva i služinčadi ona slonica se stade pojavljivati u čaršiji. Svijeta stade trka, bježanje, panika: ko zna šta grdosija smjera! A ona, slonica, mrdne povremeno ušima, ispruža i skuplja surlu, mirno hoda i žmirka ko sveta indijska krava... Podugo joj se svijet sklanjao a trgovci, pošto poče ulaziti u piljarnice i baklaske radnje, bježe iz radnje ko mameni. Sve tako dok ne uvidješe da je slonica posve miroljubivo stvorenje. Jedina joj je bila mahana što je uvraćala u dućane, osobito gdje se prodavao bakaluk i južno voće te navali na banane, datule, šećer i druge slične jestvine. A dućandžija da bi je se riješio stavi na dlan nekoliko lokuma šećera, bolje i nekoliko lokuma nego da sama pojede čitavu oku, sav naježen od straha da mu i ruka ne ode kud i šećer. Ona sve jednu po jednu kocku u slast poždere i kad sve ostane na tome, trgovac, sav blažen što počasti, eto, vezirovu slonicu, ništa mu se nije dogodilo te uzviknu za njom da čuje cijela čaršija: "Selam ćeš u Konak!"

I onako uzdignute kose na glavi od straha duboko odahne i zahvalno, ne zna ni kome od uzbuđenja, gleda kako se slonica ogromnim trapavim nogama udaljava prema drugom dućanu. A on piljar Salkan, viri iza vrata i moli Boga da se gošća malo navrati u Samidov bakaluk pa da mu sve isprevrće; volio bi onako iz zabave i zlobe jer mu poslovi mnogo bolje idu nego njemu. Pa mu se želja i ispunila. Ne da mu je izjela mnogi šećer, banane, grožđice, već onako teška provalila dućanske podnice i bez uzbuđenja izvadila noge

između polomljenih dasaka i izašla. Bakal se izbezumio da joj šta ne bude, vezirova je, može poslije biti belaja!

Bakali, piljari i aščije su prolazili najgore. S početka i životinja se nekako skanjivala, premišljala se, gotovo bila obazriva, a sada se toliko ostrvila da jednostavno uzima sama šta stigne. Nije joj nikakva muka da uzima i preko tezge. Ispruži surlu i nema toga što ne bi sama mogla dohvatiti ako joj je stalo.

Dodijalo čaršiji.

Spočetka bio strah, zatim došlo uveseljavanje, dovikivanje, šenluk pa makar i na štetu, ali kad slonica odredi da živi samo od skupog južnog voća i slatkiša, pa bila i vezirova, uznemiri duhove. Nastade komešanje. Šta da se radi? Što je najčudnije javno niko nije ispoljavao nezadovoljstvo, štaviše glasno poselamljuje u Konak, ali potajno grde, psuju i slonicu i onoga ko je dovede u šeher. Nekome naumpade da se požale starješini esnafa ne bi li on našao kakav izlaz. Samid i Salkan se nađoše s cijelom skupinom od stotinjak trgovaca. Započeše žalbe, optužbe uz sve ograde da sve to oni ne bi da su došli pred koga drugog a ne pred njega, ceribašu vezir je, poštuju oni vlast, ali, eto, pred njim i on je trgovac, mogu serbez i kazati šta misle, mada slonica nije zainteresirana za njegovu robu.

Najprije su počeli s tim kako im ona vezirova slonica, ko esnafbaša nije znao, uvrati, znaš kako je, uvrati, pa voli grickati banane, suho grožđe... Gricka, razmažena a vezirova, dok neko ne dreknu:"Ma šta gricka, ždere, dok dlanom o dlan

ode gajba banana, kile šećera, sjemenki, suhog grožđa. Već - pomagaj Zejnilaga, vako se više ne more!"

- Ih, i ti Samide, opet! Zgrčeš onolike pazare pa da je sam hraniš bilo bi pošteno jer u onome tvome ima i vezirova haka! - Salkan će.

- Ne bi ni tebi falilo, sevap je, hajvan došo izdaleka...

- Ako je došo nije došo meni, sevap je, dosta mi je moje pokore - požali se Savo Pelemiš. - Ako je za nju uzeo da se brine koji vezirov činovnik neka se brine, vezir ima mâla koliko hoćeš, a ne da mi... Ovo niđe nema na svijetu!

Bilo je prigušenih nagovještaja da bi s njom bilo najbolje svršiti neđe u mraku... Ko će kazati veziru da mu smeta njegova slonica? - Ja bih more biti pošo sa vama, ali to ne bih smio kazati valiji - dodade jedan. Bilo je oko toga i otvorenijih mišljenja ali se oštro usprotivi esnafbaša Zejnil. Mislite da se ne bi saznalo pa šta onda? Ispade da se nisu dobro razumjeli. Kakvo cmekanje, ne daj Bože, šta li i kako to neko zamišlja? Ne bi oni to nikad ni pomislili pa kad bi slonicu morali hraniti i desetine godina. Ta vezirova je ona, njihova svijetloga valije, kako bi se tako nešto moglo i zamisliti!...

- Nejse, sada, ubiti, ne ubiti... nisam ni ja za to i nismo zar na tako nešto spali - Zejnil će - da i nije vezirova, slonica je hajvan, šta ona zna... Već mi ćemo tražiti od vezira da nas primi na divan pa ćemo mu sve pošteno kazati, neće glavu otkinuti za iskrene i istinite riječi. Može biti da će on sam tu

stvar riješiti. Možda će narediti da se slonica ne ispušta iz Konaka i za nas će sve nevolje prestati, je li tako?

Svi se složiše s olakšanjem. Ugovoriše da se sastanu pred Salkanovom piljarom. Mjesto je zgodno i prostrano pa će odatle svi krenuti zajedno u Konak. Ići će najprvi esnafbaša, za njim Samid koji je pretrpio najveću štetu pa onda ostali. Jer Zejnilaga je čovjek i od časti i izabran dragom voljom sviju.

Pošto su zajedno klanjali akšam u gradskoj džamiji a ostali se pomolili po svom zakonu, skupiše se na određenom mjestu i krenuše jedan za drugim. Ali što su se više bližili Konaku sve ih je bilo manje. Esnafbaša odmahne rukom, pričinja mu se valjda i ide dalje. A oni, kako je kome bio naruku koji sokačić, šmugaju u polumrak. U blizini glavne konačke kapije Zejnilaga stade. Stao on, okrenu se unatraške, vrti glavom, gadljivo opljucnu. Nigdje nikoga! Zatim pogleda u već osvijetljene pendžere vezirske rezidencije, misli se, misli, pa krenu sam.

Gardisti stadoše pred njega. On im reče da je starješina trgovačkog ceha i da ima sa vezirom posla koji se tiče trgovaca... Najprije ga najaviše a zatim uvedoše.

Na divanu je sjedilo nekoliko šeherskih ajana a u pročelju vezir. Oči mu sijevaše ispod kosmatih vjeđa, sijevnu i smaragd sa njegova svilenog turbana a ceribaša smjerno stavi ruke na prsa i nazva selam. Vezir sa čibukom u ruci pokaza mu mjesto da sjedne. Donesoše pred njega čaj, slatkiše i duhan.

- E kakvo je dobro, efendim? - prevede ćehaja vezirovo pitanje.

Ceribaša srknu čaja, pojede mirno komad baklave, zamota cigaru i zapuši. U dvorani tišina i iščekivanje.

- Sve je dobro, preuzvišeni, ne mora biti bolje ni ljepše. Poslovi dobro idu, robe ima svakojake pa zadovoljan i narod i trgovci... A ja došo radi one tvoje slonice... Ona kao da nam je svaku sreću donijela u šeher. Ide ona tako po čaršiji, narod za njom, gleda je ko u kakvo čudo. A ona vazda nešto zamišljena, tužna, gleda onaj svijet pa ko da im veli: Hajde, šta ste blehnuli i ja sam živi Božiji stvor, hajmo u dućan! I ona u dućan a svijet za njom. Milina je gledati kako se sama poslužuje bananama i drugim voćem, đahkad sama a đahkad joj i trgovci nude, plaše se da nije, možebiti, stidljiva, pa neće da uzme sama. Svi se fale. Kako je počela obilaziti dućane, vele, svakom krenuo posao ne može biti bolje, preuzvišenosti. Svi govore i žale gledajući je nako samu i tužnu i sve se pitaju šta joj fali. Zaključiše da je to stoga što je sjerota sama. Trebalo bi joj nabaviti, preuzvišenosti, jednog slona da ima društvo pa bi ona bila veselija a bilo bi veselije i u čaršiji. Svijet bi se preporodio od sreće da ih vidi onako u paru kako šeću... Eto, tako, poslaše me da te, presvijetli, zamolim u njihovo i svoje ime da slonici nabaviš i slona pa nek ima društvo. Uz najbolje želje i selame trgovaca ja evo toliko...

- Aferim, efendim! - reče paša sretno s izdignutim kosmatim vjeđama okrenu se prema

ćehaji pogledom punim prijekora. - Vidiš li, a i vi, ostala gospodo, kakve čestite i divne građane imamo! Kad su mi o tome pričali kada smo se spremali za Bosnu nisam mogao povjerovati. A ti, Mulazim-efendija, da odmah poručiš iz Indije da mi se pošalje jedan lijep, mlad slon! Otkad ja to govorim a on meni - okrenu se valija ajanima: "Ja ne bih, pašo, neće narodu biti po volji!" - oponašao je vezir unjkavi ćehajin glas.

Svi se uglas nasmijaše i sa odobravanjem. Bi zaključeno da se nabavi i slon!

ĆUKANJE

Događaj koji se odnosi na ovu priču dogodio se za vrijeme vladavine sultana - Hamida II, dakle u vrijeme kada je padišahova vlast gasnula i kola ogromnog Turskog carstva krenula nizbrdo. Bune, mladoturci, tanzimat pokret za demokratske reforme, uvlačili su sve više zemlju u nered i krizu. Energični sultan branio je svaki pedalj svoje vlasti. Inteligentan i mudar, što je više stario, postajao je sve veći despot. Činilo mu se da je bio okružen samim neprijateljima i izdajnicima. Čak i hranu koju su mu pripremali morao je prvo kušati dvorski oficir, određen za nadzor kuhinje, da bi je zatim sultan jeo.

Zauzet progonom pobunjenika i raznih urotnika koje je nemilosrdno kažnjavao, zaboravljao je najvažniju stvar, ono od čega se živi - ekonomiju. Najniži slojevi naroda, upravo oni koji su još uvijek voljeli svoga padišaha, mahom su gladovali.

Nikakva upozorenja u tom smislu nisu koristila. Sultan ih je smatrao zlobnim skretanjem pažnje sa glavnih pitanja na sporedna. Potvrdu svoga stava nalazio je u razdraganosti i podršci naroda kada je petkom svečana parada kretala od Jildiz-kešika prema Plavoj džamiji gdje je Sultan obavljao džuma-namaz. Svijet je u špalirima slušao vojnu muziku sa paradnih kočija koje su vukli pretili araberi i orlovi i klicao padišahu:

- Jaša, padišah, jaša... Čok jašaaa!...

Uz sultana je sjedio njegov lični hodža, Husrev-zade, gledao u svijetinu i šutio. Bio je iskusan alim, dobrog odgoja, ali potajno nije odobravao sultanovu oštrinu u borbi sa protivnicima u zaštiti autoriteta halifske vlasti. Sultan kao da je ponešto od toga naslućivao, ali je s druge strane dobro znao kakvu bi životnu prazninu u njegovu životu ostavio Husrev-zade svojim eventualnim odlaskom sa dvora.

Kad su ovacije naroda došle do vrhunca razdagnosti, sultan se okrenu svome hodži, pa, želeći možda da ga podsjeti da naslućuje njegov opozicionarski odnos prema njegovoj surovoj politici, veselo reče:

- Vidiš li, Husreve, kako narod voli svoga vladara!

- Vidim, padišahu, vidim - neka je slava Allahu koji te podupire.

Kada su ušli u uske sokake gdje je svijeta bilo manje i klicanja postala gotovo sporadična, Husrev-zade se nagnu prema sultanu.

- Padišahu, nešto bih ti ispričao ako se nećeš na me ljutiti. Allah mi je svjedok da sam ti vjeran.

- Pričaj!

- Moja žena i ja plaho volimo kokoši i piliće. Ima ih blizu stotinu. Nekad ih hrani sluškinja, ali većinom žena. Stane ona u ćoše avlije pa ćuk, ćuk, ćuk... a one nahrnu ko lude, milina ih gledati kako se jate, preskaču jedna drugu, hrvu se koja će bliže ženi i žitu. A ja s pendžera sejrim. Nešto mi naumpade pa rekoh ženi: Uzeću ja sutra tevsiju sa žitom, a uzmi i ti tevsiju, ali - praznu! Siđemo na avliju, a kokoši se sjatiše oko žene, mene ne gledaju. Ako koja usput i pogleda, rekao bih da ko pita: Šta će ovaj ovdje?! Žena onako isto ko i obično stala u ćoše, a sada je stadoh vikati: ćuk, ćuk, ćuk... a one - ništa! Digle glave, nešto se kao iščuđavaju, tiskaju se oko žene, dižu glavu prema njoj pune pitanja i ko iščuđavanja. A ja opet: ćuk, ćuk...! - a one ni habera. Ali kad ja bacih šaku žita ispred sebe, a one ko mamene poletješe prema meni, guraju se, preskaču, veru mi se između nogu, a žena ostade - sama! I pošto im sve izbacah što je bilo u tevsiji, one prebraše svako zrno pa se počeše rakoliti i kroz mazgal odoše u bašču.

Sutradan ponovismo isto. Žena ih s praznom tevsijom u naručju pozva: ćuk, ćuk, ćuk!... a one prema njoj, ali nema žita. Gledaju u ženu, pogledi im puni pitanja, uvijaju vratovima kao da ruže. A kad ja bacih pregršt žita, a da ni ćuko nisam, one ostaviše ženu ko da je Bog, tobe ja Rabbi, nije ni

dao. Čitam im iz pogleda i bih se zakleo da u sebi misle: Čukaj ti, hanuma, koliko hoćeš žito je - ovdje!

Drugi put promijenismo uloge. Mene smjesta ostaviše i odoše ženi. Sultan se ironično smješkao, a onda se okrenu hodži.

- Ne zna se, Husreve, ili ti je veći ilum ili poganiji jezik! Da ti nije iluma i sretnog imena, (to se ticalo uspomene na hodžina imenjaka koji je bio Fatihov hodža), samo Bog zna šta bi od tebe uradio taj tvoj jezik. A i glava ti je dobro okrugla, lijepo bi se kotrljala po tlima jedi-kule!

Husrev-zade se tjeskobno osmjenu, a oko srca mu se savi hladnoća.

- Padišahu, ja volim više tebe nego ikoga na bijelome svijetu, osim bezbeli poslanika Muhammeda, salavat na njega, ali dobar nasihat koristan je i jednom velikom caru kao što si ti!

Padišah je šutio. Vrijeme je pokazalo da je Husrev-zada bio u pravu.

PROGNANIK

Uz strmu džombastu džadu škripucala su pretovarena kola. Dva bijela, dobro uhranjena konjića vična bosanskim brdima i kozijim stazama, pokazivahu znakove umora. Jer, osim povelikog tovara žita na kolima su bila još dvojica ljudi, kočijaš koji se sneno geguckao na prednjem sjedištu zastrtom konjskim pokrovcima i saputnik, opružen na vrećama žita, sav u nekoj prividnoj pasivnosti, koji se počeo neočekivano meškoljiti i okretati ali nikako da se namjesti. Ispružao se, istezao, skupljao, trzao jednom nogom kao preklan ovan... Bezuspješno se borio sa nesanicom. Zato promoli glavu iz širokog ovratnika svoje libade i potraži očima kočijaša.

- Šerooo!

- E, šta hoćeš?

- Đe smo ovo?

- Na Komaru.

- Koja su doba?

- Igra se oko horozova.

Gledao je još nekolika trenutka u kočijaševa široka leđa pa zavuče glavu u ovratnik kabanice i osjeti kako ga ponovo, ko zna koji put, zapeče misao na sutrašnji dan, travnički vašar i prvi Dan duhova. U glavi mu je tutnjalo od protivurječnih misli, uspaničenih i bez mnogo razbora. Nije se radilo o veselju i vašarskom provodu, niti je to bilo za čovjeka njegovih godina već se ticalo njegove posjete bosanskome valiji. Sučeljene misli što su mu u glavi pravile nered: one koje su odobravale njegov plan oko te posjete i druge koje su ga obeshrabrivale i izdavale se za njegova zaštitnika gotovo su siktale: bosanskom baliji, bosanskom valiji!?... Đe ti je bila pamet? U šta si ostario, heeej!...

Nešto nesanica, nešto strah što su mu ga u dušu utjerivali njegovi umišljeni saveznici doveli su ga dotle da je čitavu tu zamisao o posjeti novom veziru, odjednom počeo smještati u one neozbiljne ujdurme jajačkih trgovaca kojima je i inače nesmotreno nasjedao svih tih godinai koje su mu surovo priređivali u cilju da se dobro zabave na njegov račun. Eh, da je, Bogdo, on na mjestu ovoga sirovog kočijaša Šere čije mu je površno kenjčijanje sada izgledalo kao istinska blagodet! Jer kočijaš se nije nikada davao u kakve velike i lukave poslove, pogotovu ne sa čaršijskim džambasima. Njegova najveća briga bili su Knapićevi konji, njihov njegovan i uhranjen izgled i prijevoz robe u Travnik i natrag. Kad mu veletrgovac Hajim primi žito, kočijaš pjevušeći smjesti konje u debelu hladovinu,

turi im zobi i sijena a on krene u Rakovića aščinicu na čuveni travnički lonac. Poslije se odgega na pazar da vidi šta se prodaje, kakve su cijene. Mjerka mlade Ciganke da bi koju uštinuo za čvrsto stegno... A on, Hurem, bosanskome valiji?! Nuto!

Kočijaš pucnu kandžijom.

Konjići živnuše. Kola ubrzanije zaškripucaše. A Hurem Derbendija razmišlja i zuri u ništa i jedva zapaža mliječnu mjesečinu i čisto zvjezdano nebo. Šta mu bi da se prihvati ovako opasna posla? Namamili ga slatkim riječima i pohvalama njegovim velikim životnim iskustvima, i njegovoj neospornoj pameti. I sve to usred pune kahvedžinice svijeta. Posadili ga preda se, naručili mu kahvu i dali mu da zamota cigaru od najfinijeg trebinjskog duhana.

- Haaa, sokole, deder mudra glavo! Šta je to za tebe da odeš malo do bijelog Travnika i kucneš svojim šarenim štapom na vratima Konaka? Ti znaš bolje od ikoga u čaršiji kako se to čini. Ta bio si u službi gospode, znaš kako s njima treba eglenisati... Pošto mu nazoveš selam - naučava ga Knapić - kazaćeš mu da te poslao jajački esnaf i ešraf i ostali jajački svijet da ga pozdraviš i, Bogme, zaželiš mu dug život i svaku sreću u vezirskom dostojanstvu. I da ga onda zamoliš da ti kaže čemu se pod njegovom plemenitom upravom mogu nadati trgovci, zanatlije i uopće čaršija. Od tvoje hodnje veziru imaće koristi cio ovaj svijet, nije šala. Je li tako, ljudi?

- Jest - uglas se složiše.

A Hurem se malo popodiže na klupi i ispravi u

leđima. Onaj mu se kukasti nos kao da ukruti i postade nekako kukastiji. Nije li to opasno za njega? Da se ne šale s njim? Ne šale, Bože sačuvaj! Već su mu odredili i nagradu. Terzija Ale će mu na njihov trošak sašiti najbolji ćurak podstavljen janjećom kožom i rudlavim krznom.

On se zamisli.

Rekoše mu da će ćurak biti isti kao u starog Orhan-bega. Znaju oni da je postao neko, svi ga poštuju i sa njegove ratničke prošlosti a Bogme i učenosti...

Okrenu se na tvrdim vrećama. Pa da, bio je ratnik. I najviše se sjećao borbe sa poganim Erdeljcima. Nisu bili prošli ni kasumi a pade snijeg do više koljena. I njima umjesto pobjede zapade bježanija. Natisle se za njima goropadne katane a on sa dvjema usićitim mulama nije mogao držati korak ni sa pješacima a kamoli konjicom! Ipak, zahvaljujući baš tim mazgama, nakon nekoliko dana i noći provedenih po šumama i jarugama, izvukao je živu glavu i ranu na nozi od koje je čitav kasniji život morao hramati. Osim te rane zbog koje je morao napustiti janičarsku službu, dobio je od druga po oružju i tarikatu bili su obojica bektašijski derviši štap izrađen u duborezu, pun iscrtanih likova ptica, miroljubivih životinja, vitičastih halkica vinove loze i nekog cvijeća. Pipajući nagonski štap što je ležao pokraj njega Derbendija se osmjehnu: - Ne zaboravio vinovu lozu, falila mu samo još šljivova grana! Imao je, izgleda pravo hafiz Sadudin! Volio je Osman i da zgodimice potegne! I napiso

je:"Rana ti lahka bila!" i riječi - ako prvi pogine neka ga se ponekad sjeti Fatihom - Pomilova rukom štap i prošaputa: "Osmane, brate, jesi li živ?"

Bio je mlad i krio da šepa. "A što će ti onda taj bastun?" "Tako radi ukrasa". "Nema svak takva bastuna, prijatelju"... pomirljivo se smješkao. A njima padala u oči njegova smiješna kapa sa kitom na dugačkom koncu, koja ga je poput biča cimala po vratu i ona njegova šarena harena haljinka nekadašnjeg pašina službenika. Svojom pojavom je izazivao čaršijske besposličare da ga ismijavaju. Što je više pokušao da se izvuče na miroljubiv način, odobrovoljeno se smješkao. Ali oni su prozirali njegovo lukavstvo i bili još gori. Poput bijesne paščadi! A on, još ucviljen progonom iz Filiba kao nezaraslom ranom, gubio je strpljenje. Zašepa na onoj cotavoj nozi i zavitla svojim šarenim štapom a oni se, sa sigurne razdaljine, bezobrazno kese, rugaju mu se kako šepa, sigurni da ih nikad neće sustići i pred okupljenim svijetom koji im je davao podršku stidljivim huškanjem govorili: "Eto, vidiš bolan, i Bog te zabilježio!"

Tih godina, dok se obikavao on na njih i oni na njega, bivao je često ojađen. Volio bi više i ono lutanje nakon što je bio istjeran iz Semiz-pašina konaka nego ovo sada. Da je imao malo više ušteđevine ne bi morao konačiti po tekijama i hraniti se besplatno po imaretima, ne bi svakako dolutao u Samokov, ne bi... Ipak, bilo mu je lijepo u Samokovu. Lijepa čaršija, prostrana tekija, tople vode. Ljekovite. Prvi put mu se pred očima razgalilo

otkako je napustio Filib zahvaljujući vedroj i veseloj prirodi vekila Burhana. Za njega je sve u životu bilo svijetlo i lijepo. On je taj čijim je sevepom došao u Bosnu. Pričao mu je o Jajcu gdje je proveo u vojnoj službi nekoliko godina. Uspoređivao je varoš sa velikim zrnom bisera. Opisivao čočeke i njihovu svirku. S kakvom slašću je kazivao o čočečkim mladicama i njihovu trbušnom plesu, o njihovim golim pupcima i tankovijastim strukovima te kako se njišu u struku kao trske na povjetarcu, skaču i lebde po zraku ko perke. Sve se to događalo u velikom karavan-saraju što se u blizini stjenovitog vodopada bijelio poput labuda raširenih krila. Saraj je bio opkoljen ružicama i drugim svijećem ograđenim tepama sa raznobojnim lampionima koji su skrivale od očiju čaršijsku gospodu za vrijeme večernih provoda. "Pa kakva tu sve nije bilo jela i pila, moj dervišu! Džennet, ništa drugo!" A njega su ta Burhanova vedrina i ljubav za životom gotovo vrijeđali. Jer duša mu je bila još bôna i ranjava. Sva životna ljepota koja mu je nešto značila bila je pobožnost, jedino što je u njemu još svjetlucalo i ispunjavalo ga nekim neispraznim smislom i utjehom. Nešto ga je mamilo da domaćinu upadne u riječ ali se plašio od moguće neuljudnosti prema starom učenom dervišu. Ipak, pošto Burhan zašuti, reče:

- Kako će to biti da jedna čaršija naliči na Džennet, neuzubillah? Da nisi počeo da seniliš, brate?

- E, taka je to čaršija... Kad je vidiš i ti ćeš govoriti vako - uzvrati Burhan rastegnutim, starački raspuklim glasom i tonom mudre premoći. - Živi život i pazi na vjeru. Slično je govorio i naš Poslanik, Bog mu se smilovao i spasio ga! Potom je starac naslutio u kakvu je stanju putnikova duša te uze da mu priča o jajačkoj tekiji, o dervišu Hamzi i njegovoj svirci na nâju u tekijskoj semahani i kako su se čežnjivi zvuci naja preplitali sa iskonskim, razgaljujućim šumovima slapova Plive.

- Bio je dobar i duševan čovjek - uzdahnu Derbendija. Putovao je svijetom kao što putuje čela, od cvijeta do cvijeta. Bolje bi bilo da je bio makar malo muha zunzara. Bio bi bliže istini o onome poganijem licu kasabe, a njemu, od veće koristi.

- Spavaš li? - kočijaš zaustavi konje da mokre.

- Ne spavam.

- Strah te kako ćeš sa vezirom?

- Nije. I on je insan nije Azrail.

- Boga mi vezire sluša i Azrail. Kad koga odredi za gajtan, Azrail umah dođe ko da jedva čeka... Daj duhan da savijemo!

Kad su mu napomenuli da će mu ćurak biti ko u starog Orhan-bega, on se još više zamislio. Ušao je u godine, postao nekako zebljičav i kostobolan... Uostalom nije imao velikih mogućnosti da bira. Ćurak mu je potreban ma šta se desilo. Svi dalji razgovori koje su vodili o važnosti poduhvata, da ih on čuje, i njegova šutnja o pristanku na ponudu bili su samo utvrđivanje pazara. Znao je on dobro šta je za njih značilo da saznaju kakve su vezirove

namjere prema njima i njihovu bogatstvu bez obzira što je Čifut Davo čitavoj zamisli pokušavao dati manji značaj. Kaže: Šta će oni, trgovci, dobiti od njega ako ne uspije? Titiz čifutski! Ne pita šta će biti ako njemu, Huremu, vezir natakne gajtan na vrat?

Dok se još kolebao hoće li prihvatiti ponudu, razmišljao je o susretu sa Semiz-pašom, svi kažu da je novi vezir iz Filiba, a o kotrljanju ajanskih glava po avliji travničke tvrđave šutili su. I on bi sada pregorio taj ćurak i halalio to zadovoljstvo da se pokaže pred Semiz-begom u svoj svojoj stamenosti da mu nekako vrati dug za onaj nedostojni progon ali ga je povuklo nešto jače i od njega i onoga ćurka, nešto što je u njemu tinjalo sve ove godine... I probudila se u njemu nesavitljiva potreba da i sebi i ljudima u kahvenici bude veći, da im pokaže poslije tolikih poniženja da je i on neko, da može učiniti što drugi ne mogu, da sada shvate kako su bili nepravedni, da se posrame ponižavanja koja su mu nanosili!

- Nije to za me, uzmite koga drugoga! - reče.

- Ne, ne, Hurem-efendi, niko ga to ne bi umio ko ti - dočeka Davo.

- Ma, kakav ja, prođi se, gazda Davo, mene! (čik sad Davo!)

- Eh, efendi-Hureme, znaš ga vezirov jezik, znaš gospodske manire, ludo bi bilo da ne zaradiš onaj fini ćurak na tvoju i našu diku? (Vidi ga opet!)

Voli što je tako bio utvrđen pazar. A da nije imao svoje skrivene razloge on bi toliko volio udariti, tu

pred njima, šakom o sto i kazati: "Zar tek sada, da mi iskazujete poštovanje? E, neću ni sada. Ni za pregršt žutih dukata neću!"

Kola škripucaju a on zuri u nebeski svod, ne vidi ni nebo ni mjesec, već bulji rasanjenim očima u beskrajnu prazninu kao da je već bio izgubljen za ovaj svijet. Batrgao se u svojim jajačkim godinama ko pile u kučini. Nakupilo se u njemu mnoštvo ožiljaka i kajanja zbog svoje huljivosti pred nemoći da obuzda ono nekoliko vucibatina za koje je bio i ostao došlo i protuha. Ipak posljednjih godina kao da su se izdovoljili na njemu, tražili druge. Derviši su ga oženili pobožnom udovicom i sagradili mu nešto kućerka. Postavili ga i za mujezina u Mislik džamiji, čaršija ga primila kao svoga. I slušajući njegov glas begenisaše mu i ostala svojstva, zavoliše ga. Pobožni ljudi su ga pozivali na svadbene dove, mevlude i sunnetluke, na sobete i zijafete, slušali mu učenje i na sva usta mu hvalili slavujski glas i divili se njegovim pozivima da dođu u džamiju na molitvu.

To je bilo ono vidljivo.

A nevidljivo, ono u njemu, samo njemu znano, bila je njegova boljka koju je bolovao sam. Derviši su ga salijetali da saznaju o njemu i sve ono drugo što nisu znali. Budući im je bio obavezan i već smekšan životnim nedaćama i iskustvima godina, on im je pričao. I što je više pričao, oni se sve više raspitivali i smješkali se. - Znači bio je u janičarima? I na službi u sandžakbegovu Konaku? Neka priča kako je bio ranjen, zašto je napustio janjičare? Šta se desilo te izgubi službu u Konaku?

Poslije ranjavanja i one bježanije ispred erdeljskih katana, bio je nesposoban za janjičarske poslove. Dali mu nešto novca i preporučili ga za službu u Konaku. Hvalili ga kako je bio dobar i hrabar borac za Carstvo. Konaku je na njegovu sreću trebao novi kapidžija. Poslije je sa filibskom talebom učio u konaku mevlude, ilahije. Nijedan filibski softa se nije mogao usporediti sa njim kad dade maha svome glasu te ga zavoli bivši ćehaja, starac Ruždi. Taj dobri čovjek ga stade nagovarati da se malo prikuči pašinicinoj sobarici Zubejdi, mu je bilo vrijeme da zasnuje dom. Postao je odjednom crna ovca prezira onih što su bili kao i on - sluge!

- Šta bi razlog da te istjeraju, brate?

Kako su neobazrivi i sirovi, moj Bože! - pomisli ali je pričao kako je Semiz-paša otišao na nekoliko dana u lov. U Konaku ostala, osim njega, još dvojica i stari Ruždi. Osim pašinice i Zubejde ostalo ženskinje je bilo sve u Konaku. Upraviteljica ženskog dijela Konaka naredi starom Ibrahimu da čuva kapiju a njega pozva da im uči ilahije. U to vrijeme na kapiju dođoše poštanska kola sa nekakvim sandukom nalik na mrtvačku škrinju. Rekoše, kaže Ibrahim, pokloni za svijetlog pašu iz Stambola. Unesoše sanduk u sandžakovu rezidenciju i odoše. Ne prođoše ni dva sahata kad evo ih opet na kapiju. - Pogriješili, vallahi, tallahi! - Crni onizak Grk udara se šakom po zbrčkanoj bašuni. - Bogom te kumim, brate, oprosti, ostaćemo bez službe a i degenek ne gine ako ne vratimo. Nije bio onaj sanduk za svijetlog i presvijetlog Pašu već

za Lutfullah-efendiju, bezbeli, neke knjižurine, (šta bi drugo bilo za kadiju). Upusti ih Ibrahim te uđoše po onaj sanduk, natovariše ga na kola i odoše.

Kad se Semiz-beg vratio iz lova i ušao u svoju rezidenciju oblio ga hladan znoj! Konak porobljen! Otišao sav nakit i dragocjenosti.

O svome izgnanstvu pričao je s neskrivenom notom gorčine, kako već mora da priča onaj koji nije siguran da mu ovi skorojevići ne vjeruju, niti to može da stane u njihove bašune. I još pride su mislili da ima još nešto što im nije kazao. Mislili su: nešto prešućuje i skriva u jadove jame.

- Spomenuo si kršnu Zubejdu...? Kaži o njoj!

Nije imao kuda. Pričao je na način koji je jasno pokazivao da mu kazivanje bezobzirno iznuđuju. Hoće da se namire za ono što su za njega učinili. Jest, priznade, zavolio je Zubejdu. Iz nje, iz njezina čudesna smiješka, dolazilo mu prvo i posljednje sunce mladosti. Eto, neka oproste, njega je zapravo i sramota što ovim nepotrebnim govorom ogolićuje svu svetost uspomena na nju, predaje ih njima kao poplašen srndać košutu gladnim vukovima, a njemu više ništa ne ostaje. Vjeruju li mu sada? Vjeruju. Ne bi on tako vadio svoju dušu i svoje srce pred njih da im nije toliko obavezan. Pa su, usto, oni svoji, veže ih zajednička nit ljubavi prema Voljenome! Zar nije tako? "Jest, brate, tako je!"

- A je li je s oproštenjem bilo kako u kukovima? - javi se iz budžaka semahane jedan drski grubi glas. Svi se okrenušte kad ono robustni drvar Vejsil. Ohrabren istomišljenicima dodade: - Je li, da prostiš,

bila kakva?... Nije htio odgovarti već je zurio u mrak ispod stepeništa, preživakivao nešto u praznim ustima pa smjerno oborio glavu. Šejh Rizah ukori znatiželjnika i održa pouku o uljudnosti i vjerničkoj čednosti zatim prouči kur'anski ajet *Bog ne voli one koji govore ružne riječi!* I naredi iskušeniku Vejsilu da prouči stotinu puta citirani ajet i izrekne iskreno pokajanje za učinjeni grijeh.

- Beg je, bezbeli, lahko namirio svoj imetak ali tebi, Bogme, nejma lijepe Zubejde - javi se drugi glas iz drugog sjenovitog ćoška semahane. - Đe si, brate, Burhane, da ovo vidiš! - uzdahnuo je, prisjećao se i jednako zurio kao osuđenik u zvjezdano nebo. Zatim je pogađao:Jedna od onih bezbrojnih zvijezda je njegova a jedna Zubejdina! Koja li je njezina? Da mu je vidjeti njezinu zvijezdu a svoju i ne mora. Šta će mu? Bi li mogla biti ona što je najblistavija? Ja je ona ja drge nejma! Jer i njezino lice je onako sjajno kao ona zvijezda. Pomaknu se i trgnu cotavom nogom. Nije da je htio, nego mu sama od nekog doba trza. Nešto sluti? Da ne bude samo na zlo. Sjeti se trgovca Dave i gajtana. Zatrese glavom kao da se želio izbaviti iz bogohulnog razmišljanja te se vrati prijašnjim mislima... Bilo je dobro dok je bilo... Eh! Koja li je moja zvijezda, dragi Bože? Hoće li i poslije travničkog vašara ostati da sjaji ili će, kao u onih koji napuštaju ovaj svijet, poletjeti nebesima, tužna svjetlica, i propasti u nevidljivom bezdanu? Bože, uzdrži me i ojačaj! Jer ako je valija glavom njegov Semiz-paša, onda... onda... imaće dobru priliku.

Priliku? Srce mu dotaknu hladnoća. Pa se zatim okuraži: Pa neka je i Semiz-paša iz Filiba! Njega, Derbendiju, štite mnoge godine, njegova već velika i progrušala brada, kosa mu je bijela kao u samokovskog derviša Burhana i namežurano lice sa svim tragovima starosti. Samo mu je još mržnja u srcu ostala ista. A ono što je u duši i srcu dobro je skrila mudra ruka Vlasnika svega! Pa se više i naživio, svejedno mu je, jer duša mu je pomalo već umorna. Što se tiče Semiz-bega sigurno je jedno. Nije doveo sobom njegovu Zubejdu. I sve da ju je i doveo ne može joj niko vratiti godine, mladost, ljepotu. Ni njemu, ni Semiz-begu! Ostaće samo riječi. A sada su jedino riječi korisne i potrebne, sve drugo je samo - vjetar!

U Travniku je osvanuo sunčan vašarski dan.

Knapićeva kočijaša i žito naš prijatelj je ostavio pred Hajimovim magazama. A on, evo, korača kočoperno i čilo vezirskim parkom pomoću svoga izrezbarenog štapa.

Gledao je zamišljeno preda se i šaputao molitve.

Vezirskim parkom se širio miris iscvjetalih ružica a mirisavu, sjenovita svježinu i čudesan mir ispunjavao je zuj pčela i umirujući pjev kumrija gore u gustim krošnjama stogodišnjih bajama i lipa. Pošto se popeo na zaravanak odakle je bijela pješčana staza vodila ka kapiji Konaka, zbaci sa leđa kabanicu na travu i poče klanjati. Ništa nije čuo osim šapat sopstvenog glasa u namazu. Pošto je pao ničice i vratio se na drugi rekat, začu škripu nečijih koraka na pješčaniku koji mu je bio iza leđa. Ispred

njega preletje šaren leptir. Da nije znak Neba? Slast molitve ga učvrsti.

Koraci zastaše.

Nije ni ubrzavao ni usporavao namaz. Sav se predavao miru kao da ništa na svijetu nije postojalo osim on i taj komadić zemlje na kome je stajao koji je njegov i Božiji. Kad predade selam, stade pred njega uparađen oficir: Šta to radi?

- Zar ne znaš, pobogu brate, šta radim? Zar je do toga došlo da jedan carski oficir ne zna šta je namaz?

- Znam šta je namaz, prijatelju, ali zašto ovdje?

- Vidiš da ne znaš, da znaš znao bi da je cijela zemlja Božija i da je sva zemlja muslimanu sedžada!

- Dobro, hajde!

- Kuda?

- U Konak.

"Ne idi kud te šalju a hajde kud te zovu!"

- Šta to pričaš?

- Ništa, nako nešto za se... A šta ću ja tamo, kud me to vodiš?

- Poziva te valijin ćehaja - opet ćehaja?

- Pa ako se mora, sinko... neka bude

- Hajdemo, požuri!

Ispred njih proletje opet leptir šaren kao djetlić. Bože, je li mi to znak da će sve ispasti šareno? Bože zakloni me od upliva šejtana!

Našao se u velikoj dvorani za vezirski divan. Unesoše mu pribor za pušenje. Duhan se žutio kao vosak, sitno izrezan poput svilastih končanih vlati. Deviš zavali na potiljak svoju novu kapu od valjanog

sukna i udobno se smjesti u zlatastim nitima izvezeni naslonjač. Savi podebelu cigaru i zapali je mirisavim kresivom. Duhan zamirisa a gost utonu u oblake plavičastog dima.

Sa suprotne strane dvorane nečija ruka otvori zelenom čohom obložena vrata. Uđe koštunjav visok čovjek, poodmaklih godina, u sjajnoj odjeći carskog dostojanstvenika. Sjedajući za dugački mramorni hastal na nogama od mjedi, došljak, škrto razvučenog lica u osmjeh, upita:

- Kakav ti je ono bio namaz što si klanjao u bašči?

- Na murad, efendija, na murad... Molio sam Boga da dade dobro zdravlje i dug život našem svijetlom valiji - reče Derbendija gotovo familijarno. Domaćin se osmjenu s vidljivom naklonošću a gost se promeškolji, povuče i treći dim iz cigare sa strašću velikog duhandžije i glasno otpuhnu pepeo koji pade na skupocijenu haliju pa onda samouvjereno zaškilji. Lice mu se u trenu preobrazi u neki svečani izraz pomiješan prijateljskom intimom koja i domaćinovu vidljivu ukrućenost umekša.

- Koliko vidim derviš si? Kojeg si tarikata?

- Nakšibendija, efendum...

- Odakle znaš turski? - domaćin prekinu Huremovu opširnu priču kako je nekada bio bektašija pa ga učeni hafiz Sadudin nagovorio da ih napusti. Oni samo izigravaju pobožnost, vole piti rakiju, slabo poste. Što na mostu dobiju to na ćupriji izgube pa ja poslušah pametnijeg od sebe, šta ću...

Zatečen donekle pitanjem odakle zna turski pa još kako se domaćinu učini i bugarski, jer, ako je

dobro čuo, kad je govorio o hafizu i njegovoj pouci o slaboj pobožnosti bektašija, kazao je "most" na bugarskom. Na to derviš hitrim pokretom vrati kapu sa zatiljka na čelo i ponovo zaškilji. Ona grba mu na kukastom nosu malko pocrveni i kao da se uveća. Trenutak je razgledao arabeske po zidovima dvorane zatim okrenu lice prema sagovorniku puno milošte: "Jah, jest, moj efendija... Đe veliš? Ihii... đe me sve nije bilo a po ratovima najviše. Bio sam, vala i u janjičarima ugrize se za jezik. Znaš ja sam otuda - usmjeri glavu nekuda na istok - Rumun."

- Pa, neko te naslo veziru?

- Trgovci, efendija, ko bi drugi. Znaš ti kakvi su ljudi trgovci, ne moreš ih uhvatiti ni za glavu ni za rep. A Boga mi su se i ispripadali. Čuli odnekle da je vezir plaho strog, ko od šale krati, vele, za glavu. Pa da im je kako saznati da neće biti kakvih pogroma, zuluma? Znaš ono: Kome u rukama topuz tome i zakon. Hotjeli bi znati da valija neće uvesti kakav novi namet i kijamet? Ponudiše mi ćurak za zime ako uspijem doći do valije i ako saznam šta ih čeka. A ja, vidiš, ostario, posto zebljičav, treba mi topal ćurak. I, evo, s tvojom i Božjom pomoći vrata mi se otvoriše. Još samo da me uvedeš do vezira, učeni, efendija, mnogo ćeš se odame osevapiti?...

- Jesu li vam pošteni i radini trgovci?

- Vala ne znam šta bih ti kazao. Kako koji. Vole dunjaluk, drugo ti ne trebam više ništa kazivati. I znam još da ne plaćaju pošteno zekat. Jedanput pred Bajram navratio se ja nekom Šehaliću a on će: "Eh,

ovo je tvoje, halalosum!" Ja prebrojah: malo! "E, nije moje na toliko tvoje bogatstvo! Neću, treba makar još toliko!" A on: "Ako hoćeš" pa ostavi, moj dragi, one pare natrag u škrabiju. Hm! Poslije se ja predomislio. - Daj, velim, ono moje! A on mi pruži polovicu, drugu polovicu, kaže, dao nekakvu, šta ja znam... Šuti, mislim. Uzmem ja Bogme onu polovicu, ako ostavim za sutra neću više naći ništa! Znaš ima Bog pa dobro vidi šta ko radi - reče i zagleda se upitno u sabesjednika zatim, pošto promisli, nastavi: - Pričo mi je hafiz Sadudin kako je kod njih u Filibu bio neki paša, bio u velikom činu i carskoj milosti, starinom Grk, ma nije to ništa na današnji vakat i ja sam Rumun a musliman, fala Bogu. Čudno je što je taj beg pokraj toliko visokog položaja gonjo još i trgovinu. Šta bi drugo jedan Grk? - kazaćeš. I ja tako kažem ama... drugi mu radili. On samo zgrćo pare. Ih, što je taj, veli hafiz, volio zlatne cekine, aman Bože! Pa onda lijepo ženskinje. Ama, moreš kako hoćeš, ali dokle? Bahnuše jednoga dana baš njegovi Grci i sve opuhaše. Kad nije povilenio tad više nikad neće. Stigla ga sirotinjska suza, moj efendija! - unese se derviš u lice sabesjedniku pretvarajući se do raspamećenja pa dodade ganuto: Velika je Božija milost, moj efendija, velika - gotovo zasuzi. - Mislio je taj Paša da će prevariti Boga! - govorio je kroz grč ganuta plača. - Da mi je, bolan ne bio, sad tog bega pa da mu kažem kako hafiz Sadudin nije htio okusiti mrve njegove hrane na raskošnim zijafetima na koje je pozivan u Konak. - Sve je, kaže hafiz,

njegovo haram! Pa što si onda išo, hafize? Moro sam, nije se igrati sa vlasti. A kakva su se jela spremala - veli hafiz - tobe ja Rabbi ko u Džennetu!.. Sve bih ja to tome begu u brk skresao pa nek se ljuti koliko hoće. Mislio je da nikad neće ostariti i smrt dočekati!...

Domaćin se samo ironično smješkao i, s vremena na vrijeme, stavljao nadlanicu nad oči da bolje osmotri sagovornika. Povremeno je sklapao umorne oči a Derbendija u svom govorničkom zanosu jedva je nazirao domaćina. Naličio mu je na neku ljudsku sjenku čije je obrise nazirao kao kroz koprenu. - Pričalo se da je kadija sudio nako kako on rekne a ne po Šerijatu i kanunu Carstva!

Domaćin se kao probudi i upade pomalo prijetećim glasom:

- Kaži ti tim tvojim trgovcima da vezir sudi po Šerijatu i kanunu. Ako ne budu zakidali od naroda na vagi ili nabijali cijene i krili robu, nemaju se čega plašiti. U Carevini ima mjesta za svakog poštena čovjeka a za lopove i derikože nema! - reče i pljesnu dlanom o dlan. U dvoranu gotovo utrča čovjek kao da je čučao iza vrata i samo čekao poziv. Derviša nešto studeno štrecnu kroz srce. Da nije pretjerao? U hipu se sjeti trgovca Dave i gajtana. Kad ču kako vezir, jer to je bio glavom valija, naredi da se posjetiocu donese topal zimski ogrtač a sam izvadi iz džepa finog svilenog prsluka kesu od safijana i izbroji pet dukata te ih pruži gostu. Dervišu odlahnu.

- Ovo je tebi da se pomogneš.

- Uh, nemoj, sramota mi je da uzmem... Je li mi halal?

- Uzmi slobodno, što ti se daje - tvoje je i halal ti je.

Dervišu se razvidi. - Eh, svijetli efendija, i dalje se gradio da nije poznao svoga Semiz-bega, zbunjen sam tvojom dobrotom. Dok sam živ činiću ti hajir-dovu. Blago li se onoj kući po kojoj hodaju ljudi ko što si ti. Već ja hitim a i tebi je, bezbeli, do kakvih poslova, pa da me predvedeš svijetlom veziru, mnogo ćeš se osevapiti?

Vezir sklopi oči već iscrpljen i umoran. U očima mu neočekivano zaiskriše varnice bijesa. - Da nisi ti, devišu, kakav opsjenar, maloumnik ili drski prepredenjak!? Da nisi hazreti Hidr pa došo da me opomeneš? Ili da nisi šejtan u insanskom suretu? Ko si ti, zapravo, čovječe?

Derviš izbulji oči kao u samoodbrani ispunjen i strahom i inadom.

- A ko si ti? - derviš se prope i gotovo prosikta.

- Pa..ja sam vezir, valija...

- Znam da si vezir - Derbendija se spretno prometnu. - Kaži ti meni šta ti moreš još biti?

Vezir je djelovao zbunjeno.

- Šta još mogu biti?... razmisli trenutak pa će: Mogao bih biti carski kadiasker, serasker, vezir kubeta pa... po milosti velikog Hana i Božijoj volji i - veliki vezir.

- I šta još?

- Ništa.

- Oh, brate - derviš prostenja - a osvojile godine, ja stići ja ne stići...

- Šta to pričaš? - vezir će još uvijek sanjivo.

- Zar poslije tolikih carskih službi još nisi došo do NIŠTA?

Vezirov strogi izraz na licu se preobrazi. Kao da sve razumjede. S vidljivom mukom se odupirao iskušenju da ne prasne u smijeh.

- Pa što bi ti od toga? - nagnu se redoznalo prema dervišu.

- Hoću da ti kažem da ćeš morati još dobro da uznojiš prkno da me stigneš!... Ja sam, bolan, sada - NIŠTA!

Semiz-paša koji je ubrzano prebirao zrna svoga srebrenog tespiha i sve ubrzanije ponavljao molitve, nije, izgleda, bio bez smisla za šalu. Prasnu u grohotan smijeh u kome se osjećao istinski predah od životnih briga, neočekivana opuštenost i neka tanušna nit prijetnje. Previjao se od zaraznog smijeha, naprijed i natrag držeći se objema rukama za trbuh. Pridruži mu se i Derbendija. Ko zna kada su se obojica tako zdravo smijali. Tako što oni sigurno ne pamte. Dvorana je odzvanjala smijehom.

Odjednom se vezir uozbilji. Ipak u očima mu je ostala čudesna svjetlost smirenja, čak i zadovoljstva. Izađe na trenutak iz dvorane i brzo se vrati posve ozbiljan.

- Idi sada. Tražio si izun da ideš pa idi sad! - reče trpeljivo i sniženim glasom koji nije bio bez prisnosti poslije onoliko zdravog smijeha.

Derviš brzo ustade, uze poklonjeni ogrtač, prebaci ga preko lijeve ruke a desnu stavi na prsa lahko se poklonivši, zatim izađe.

Samo što je napravio nekoliko koraka onom pješčanom stazom, kad ga sustigoše dvojica sejmena snažnih i velikih kao gorile. Grubo ga uhvatiše ispod ruku, jedan s jedne drugi s druge stgrane, i povukoše ga prema konjušnici.

- Što to hoćete od mene? - Derbendija se otimao, prijetio da će ih tužiti valiji, maloprije je bio njegov gost. Ništa nije pomoglo niti su mu odgovarali kao da su bili mutavi. Uvukoše ga u prostrani podrum nekakve gospodarske zgrade. Za njima uđe vilajetski činovnik pun kitnjastih znamenja na crnoj uniformi.

Gledali su u njega i očekivali presudu.

- Deset štapa po goloj stražnjici!

Natjeraše ga da opuči šalvare i gaće. Žilavo se opirao, branio, jadio i prijetio. Ništa nije koristilo. Privezaše ga preko masivnog stola koji je, po svoj prilici, i služio za te svrhe. Jedan izmahnu bičem koji zviznu poput oštre kose u rosnoj jutarnjoj travi pa onda snažan, okrutan udarac od kojega se derviševo tijelo izvi i osta kao u grču. Činovnik je naglas brojao sve dok se nije navršilo deset udaraca. Posljednji udarac je Hurema osvijestio od svih ovosvjetskih opsjena i ujedno ga bacio u bandak. Snažno ga pljusnuše punom kablicom hladne vode i, dok su mu oslobađali vezove oko ruku i nogu, derviš, kao da se poplašio ružnog sna, đipi na noge i drhteći, nešto od šoka nešto od bolova, stade brzo navlačiti odjeću na iskrvavljeni tur.

- To ti je što se nisi uljudno vladao pred valijom! - reče činovnik i izađe.

Hurem se jedva dovukao do Knapića kola. Prevalio se na prazne vreće čija je mehkoća silno prijala njegovu bolnom tijelu i, pošto se vratio kočijaš Šero, dobro je pazio da se ne otkrije njegovo stradanje. Ipak, ona sakata noga trzala mu je kao nikad dotad. A on je uznemireno dizao glavu kao paripče u smrtnom hropcu i poglêdao u nju: Strpi se, bona ne bila, vidiš li kako je meni!... Ako opazi Šero, opet će uzeti da zaziva Azraila ko da je Azrail, tobe ja Rabbi, njegov i valijin seiz!"

Privuče onaj poklonjeni paket sa haljinkom bliže sebi i pomisli:

- Skupo je plaćeno, ali je - dobro!

REJHANA

1.

To dosad nerazmrsivo klupko oko Mahmutova udomljenja bilo je, izgleda, na putu da se raspetlja. Njemu samome činilo se da sanja. Uznemiren iščekivanjima tražio je mira u poslovima oko kuće, u bašči i oštećenoj ogradi. A onda ga je zaokupilo zapušteno cvijeće, to je sada bilo najvažnije, jer se bližilo vrijeme svadbe. Strpljivo je čistio i trijebio korov oko cvijeća na pažljivo uravnatim lijehama što su presijecale prostor između ljetnikovca sapletenog u lišću i lozi domaćeg grožđa i bašče koja je sezala do oštre strmine odakle se pogled gotovo survavao na malu čaršiju, bijelu džamiju i mirni Liman, osunčan i svjetlucav kao posrebren.

U predvečerje silazila je i mati mu. Zahir-efendinica sa kahvom. Voljela je da zajedno posjede u hladnjaku, popiju kahvu i porazgovaraju o

budućoj svadbi i pojedinostima kojih je bilo bezbroj.

U razgovor su im se povremeno uplitale Mahmutove brige oko troškova jela, pîla, svirke, darova mladinoj porodici i rodbini. Šta bi se moglo izostaviti, na čemu bi se zaštedio koji dinar. Kad se odmaknu od tih tema, razgovor je bivao veseo i prijatan. Mahmut je pričao gotovo sa ushićenjem o svečanosti sa zaruka, hodžinskoj spretnosti u poslovima oko prosidbe brata mu Ibrahim-efendije, sjaju mladinog doma a zatim opisivao izgled buduće nevjeste u otmjenoj čaršijskoj nošnji ponosno govoreći materi kako je njegova izabranica prava gradska gospođica. Kaže kad ju je ugledao u svilenoj sivosrebrenkastoj haljini i cipelicama od zmijske kože sa visokim potpeticama pitao se kakvo je dobro djelo učinio pa mu sami Bog za to ovako izdašno plaća. Mati je vrtjela glavom: da li su toliki nâm i otmjenost za njihove kuće?

- Što ne bi bili? - Mahmut će na materine sumnje. - Odrastao sam ja, ne boj se. Osim toga djevojka je blaga, ništa joj tako lijepo ne stoji kao onaj topli smiješak koji mu je blažio napetost prvog poznanstva i mogućeg trajnog vezivanja za cio budući život! Oniska je i punašna. Mati ga propitkuje a on sa vidljivim žarom opisuje veliku kuću Melihina zeta, skupi namještaj od orahovine, djevojčinu elegantnu odjeću, opći joj izgled pa onda pojedinosti: boju kože i očiju plavkastosih poput golubinjeg perja, prozirnu valu na onduliranoj kestenjastoj kosi. Opisivao joj hod, glas,

suzdržanost u govoru. Mati opet vrti glavom, prepoznaje u njemu nekadašnjeg vjetropira koji sve zna i koji joj je bio najmlađi potomak i najveća nada s pravom da njegova riječ bude u svemu posljednja. Svi su morali trpjeti njegovu samovolju, krađu kajmaka, meda, pečenih bataka, samo ne on! Majčina najveća nada i očnji vid! Da joj je samo da dočeka veseo smijeh i gugutanje unučadi, da ga vidi sretna sa dobrom ženom, da... Hoće li biti to, Bože?

Dugo je gledala u njega i rekla: - Da Bog da s hajrom, sinko!

Mahmut se zamišljeno uspravi s hrpom korova u rukama da ispravi leđa. Upro pogled u brda, onamo u Liman i put starog čardaka na dva kata, oguljenih zidova i krovom koji prokišnjava i porazbijanim džamovima na prozorima koji od daždova počinju truhnuti. Prebire mislima po ušteđevini, sabire sa onim što je donio iz pečalbe... Bog sami znade koliko bi mu trebalo da uredi čerdak, taj znamen njegova korijena. Pa onda ovo vrijeme koje prolazi tako sporo. Činilo mu se da stoji ko ukleto! Poglêda na sat a kazaljke kao da stoje u mjestu. Protrese malu spravu, stavlja je na uho, kuca li? Da nije pokvaren! Da mu je urediti čardak da ga pokaže Melihi. Eh! Počeša se iza uha. U srcu ga ozari blaga toplina. Po odjeći i onome satenskom rupcu u zadžepku crnog kamgarnog kaputa, bijeloj košulji i leptir-mašni koje je našao u amidžinu propalom dućanu sam je sebi izgledao sumnjivo otmjeno daleko od vjerodostojnosti bar onoliko koliko njegova odjeća od onoga što je bilo tada u modi.

Poslije ceremonije oko zaruka i bogata zijafeta, brat Ibrahim je upriličio da ih izvede u čaršiju. On nije osjećao da korača već kao da leti nekud pod oblake. Bio je pričljiv i duhovit. Posrećio mu se dan njegova poznatog smisla za šalu, pokatkad i finu žaoku. Vidio je na djevojci kako mu raste važnost. Kad su se umorili, Ibrahim-efendija ih uvede u gradski klub da se osvježe limunadom i sladoledom. A on pričao kao navijen. Svi su se smijali njegovim doskočicama i njegovu ozbiljnu licu. Odbijao je čvrkanjem kažiprstom praške sa revera svog crnog kaputa i gladio onaj drski čuperak što mu je virio ispod čvrsto nakalufljenog fesa. Pa se još, kad je Meliha, hvaleći svega zeta i ističući mu pamet pričala kako je iz knjiga i novina skupljao i bilježio mudre misli da bi ih kasnije prepričavao prijateljima, zakocenuo se od smijeha i cerekavo kazao: - Neka insanu mudre pameti pa makar bila i tuđa!

- De, de... ostavi se tih šejtanluka, uozbilji se! - zaustavio ga je brat Ibrahim ne dajući svemu preveliki značaj. A Meliha se stisnuto osmjehivala, blijedila i opet se nekako uljudno smješkala.

Sada ga je mučila briga šta će budućoj nevjesti pokazati. Mora da se na nečemu zasnivala njegova želja za samoisticanjem? Mora da se nečim može podičiti kad je sebi dozvoljavao da se igra tuđim ponosom? Liman? Čardak na Limanu? I to je sve što joj može pokazati. Hvala Bogu te amidža nije prodao i Liman i čardak kada su se 1912. namjeravali seliti u Tursku. A ono što je rasprodao zamijenio dukate za papirni novac. Šest godina kasnije nije

više bilo na Carstva ni para, ni dobre ravničarske zemlje, ni stoke ni dućana! Ono što je ostalo u dućanu nikome ovdje nije trebalo: papirne cipele i poprsja košulja namijenjenih kršćanskim mrtvacima, frakovi, tregeri od lasteksa, tvrde bijele kragne, filcane gamaše. Sve mu je to prodao veletrgovac Poljokan na lijepu riječ, ne bi li novi trgovac zakopitio.

3.

Sa suprotne strane bašče, naslonjen na ogradu, gledao je u dolinu i čaršiju. Iz udoline se izdizala munara stare džamije čiji alem dopire do visine njegove bašče. Ispred džamije je mnogobrojno mezarje načičkano nišanima mahom obraslim u travuljinu. Drugi su novi ili okrečeni, bijele se kao labudovi na tihom viru. Tuđe brige o mrtvima djelovale su na njega kao novost. To su bili oni koji su nekome nedostajali, trebali, otišli u nevrijeme, nisu sve završili što je trebalo, ostali dužni pažnju ili su je prekomjerno rasipali prema onima što su ostali. Ipak, najviše je onih koje je okruživala ravnodušnost, onih što mirno putuju u susret Danu proživljenja, šutljivo pomirljivo i bez zemaljskih briga.

Pogled mu se zaustavi na očevu i amidžinu mezaru. Prekrila ih travuljina, nema ni nišana. Znao je zašto nema i ostao ravnodušan. Ne zbog oca već zbog amidže. Jer dobro se još sjećao kako je

Husejin-efendija zamjerao bratu zbog propalog imetka a amidža Hasan mu odgovarao kao da je izricao najnespornije istine života: "Pa, brate, učeniji si od mene kažide ko daje nafaku? Na moju pamet ništa čovjek ne more mimo Božije volje..."

- Da je tako ne bi insanu Bog darovao pamet... Kako usiješ tako ćeš požeti, nejma drugog puta, brate.

Gleda amidža u brata, gleda, nema šta kazati pa pucnu vatrenog vranca zametnut lovačkom puškom i ode u lov. Ode i gotovo! Njemu se ništa nije pometalo: orilo-gorilo!

Od tih sjećanja osjeti u sebi neku gorčinu te se vrati sadašnjosti koju je ipak volio. Ne, naravno, i sa svim onim što se dogodilo sa Rejhânom. Ondje u najvećoj kući na čaršijskoj periferiji s prozorima okrenutim ka limanskim virovima. Prođoše ga topli trnci sjećanja na tajna provlačenja kroz zatravnate voćnjaka i grmlje žalosnih vrba što je dopiralo do pod same prozore kojih se odraz vidio na mirnoj zelenkastoj površini vode. Skriven u vrbovu šiblju vrebao je trenutak kad će se pomoliti mitska amazonka da bi se bacila u tihi vir što ga nadlijeću mrkoplavi vodeni leptiri. Vîla li je? Šejtan li je u insanskom suretu?... Stišće zube, drhti...

Poslije mu dolazila u misli nošena i sama željama neizvjesnosti potajnog pogleda, prkoseći naraslom plimom ljubavnih patnji. Činilo mu se da je vidi kako leti kao ptica, kose joj raspletene pa se vihore kao moćna griva vilinskog konja. Vidi je u dnu šljivika pod bijelim zlatasto uokvirenim oblacima

mjesečine. Pa mu odjednom dolazi djetinje obnažena, blagonaklono mu se smiješi, vezuje ga za se upaljenim, urokljivim očima boje divlje mente sa limanskih brda, gleda u njega toplo kao u svog najrođenijeg, zatim ga opčinjava kao vučica, prilazi mu na vitkim bedevijskim nogama, uzima ga za ruku, vuče nekud za sobom, ustreptala, sva svoja i njegova. Čupaju se i gnječe, ispunjeni nadošlom snagom od koje mu se čini da ga nestaje u nekom uzvišenom milju, postaje sićušna praška, plakao bi od sreće za sobom i za njom... I kad se probudi, osjeća kako mu bride usne, neugodno mu dotiče obraze mokrina ižmikanog jastuka od znoja i plača, od svekolikih ljubavnih muka.

Pa je u sjenci vrbovog grmlja mislio kako su već jedno, kako će mu kad ga uoči pritrčati, baciti mu se u zagrljaj. Ali se dogodilo drukčije. Sa svojim ispruženim rukama činilo mu se da vidi potpuno ovaploćenje svojih tlapnji koje će je usrećiti više nego išta na svijetu, koračao joj je u susret, kao u polusnu, dok njegova naga vizija nije vrisnula i potrčala prema odjazitim vratima dovikujući mu: "Uh, vraže jedan, šta ćeš tude!?" I nešto razboritije dodala sa divanhane: "Bježi otale, nalet te bilo!"

Osmjehnuo se. Nije znao tačno ni čemu. Možda svojim nestašlucima u nezaboravu njezina odlaska drugome? Pomalo svemu i ničemu. Jer sve je to imalo okus jalovih sjenki i košmarnih snova. Stisnuo je zube i poželio da se sebi samome podsmijehne. Niti je bio nekadašnji niti je vrijeme štedjelo njihove snove, njezine više nego njegove!

Veče u sunčevu purpurnome smiraju donosilo mu je utješne misli o Melihi izmiješane mirisima voćaka u zrenju i bestilja koji su varile žene po mahali. Misao na Melihu mu je podsticala žar želja, slatkih slutnji. Utekle misli ka mezaristanu nezadovoljno strgnu kao da nešto otima što onamo ne pripada. Zar da su mu bliži mrtvi od živih? Ta bjelina nišana, okrečenih i novih, i tamnina onih iz daleka vremena, Liman i njegove ade, Rejhanino snovito odlaženje i dolaženje...Vidio je svoju budućnost sa Melihom, ona je ta koja mu vraća nade i samopouzdanje! Pa ih je uspoređivao. Htio bi da je Meliha privlačnija, ljepša, otmjenija ali je iz pozadine njegovih misli dolazila izdajnička istina: Rejhana je mlađa, bliža mu i znanija njegovu srcu, njegov soj. Jedan svijet je u njima: zajedničko djetinjstvo, tukovi oko Limana, drugovanje u mektebu i u snovima... Elif, be, te... kad udari nun i sakin na tenvin... i Zahir-efendijin dugački prut! Sve to u njegovu srcu i duši, i mimo njegovu volju, pretvaralo se u neviđeno milje. Oh, Rejhano, zašto te sudbina načinila mojim žudnim iskustvom koje se preobrazilo u toliku gorčinu nestvarnog? I te žudnje - kakve su! Jest, te žudnje si mi ti darivala. Nikad ih ne bih poznao da nije bilo tebe, o Rejhano. Dođe mu da jaukne.Ljutito opljunu i stade zakivati odvaljene parmake na baščenskoj ogradi uz nezadrživo kovitlanje misli o žudnji što su odzvanjale kao pravdanje i pokajanje zbog nečije nedokučive krivice.

4.

Potražio je napokon mira duši u džamiji. Po izlasku sa akšam-namaza prijateljski se ispozdravljaše uz diskretan Tahir-efendijin prijekor što ga tako dugo nije bilo. Ispričaše mu kako ga je tražio neki nepoznat čovjek. Poslao ga, kaže, prijatelj da izvidi. Isprošena je djevojka, svastika mu, pa, veli, da se vidi ko je momak, šta ima, nije lahko dati dijete u tuđe ruke pa još nepoznate. - Hoćeš, haman, da se ženiš? - Tahir-efendija će pomalo šeretski. A on, Mahmut, nije mogao ni da odgovori. Na oči mu je padao mrak a pred očima stadoše da mu poigravaju zasljepljujuće svjetlice. Kao da ga je neko iz zasjede zviznuo kakvom sohom po glavi. Zažmirio je od bola i zastenjao. Kao da se zemlja zaljuljala, poletjeće u stravičan ponor i pretvoriti se u - ništa.

- E Rejhana, brate, šta je? Jesi li dobro?

A on ne reče ni riječi, kao onijemio ode iz harema u sumrak.

*

Dva-tri dana kasnije donese mu poštar poziv da pridigne neku poštansku pošiljku. Dadoše mu nekakav smotuljak sav izlijepljen pečatnim voskom. Čim je ugledao poštanski žig sve mu je bilo jasno ko na dlanu. Od one večeri u džamiji takom nečem se i nadao ali tolikoj lucidnosti u pripremi tog

podmuklog udaraca ipak je bilo malo previše. Ispade ni minut prije ni minut kasnije!

U paketiću je bilo upakovano svo znamenje njegove vjeridbe sa gospođicom Melihom: zlatni prsten ukrašen jeftinim kamenčićima, zlatni lančić i ženske rukavice do lakata od finog safijana. I pisamce kratko i suho:... Ne mislim se još udavati a nisam ni dorasla vašoj učenosti i vašoj oštroumnosti. Zaboravite! I na kraju samo jedno veliko slovo "M".

Da je bio sam vrisnuo bi na sav glas. Ušao je u sobu materi zaboravivši da izuje cipele i sve bacio pred nju s takvom žestinom u kojoj kao da je plamtjela samo jedna jedina želja: da se sve rasprsne, polomi i nestane bestraga. Prsten zveknu o pod, frci i nestade negdje ispod sećije, a lančić se sklupčio u hrpicu poput bespomoćnog živog bića. Htjede da ga smrvi potkovanim cipelama ali ga mati spriječi.

- Ne, sinko, nisi zar pomahnito! Šta je nakit kriv?

- Kriv je! - Rejhan se isceri. - Kriv je i lančić i prsten i brat Ibrahim a amidža ponajviše! - reče i postiđeno izađe iz sobe. Bacio se svom silinom na poslove oko cvijeća i bašče kao da je tjerao nekakav inad. A Husejin-efendinica pokupi razasute predmete i zaključa ih u svoju djevojačku seharu da čekaju bolja vremena.

Te noći ju je budilo sinovljevo sneno dozivanje kao u bunilu: Rejahanaaa!... Rejhanaaaa...

HADŽI SEMIZOVICA

1.

Fezin Semiz je bio prostodušan čovjek. Onako atletski razvijen, širokih leđa, nešto pogrbljen sličio je na medvjeda. Jednim udarcem šake je mogao ti oborit goveče kao od šale. A ona, Feza, dogodila se positna, crnpurasta, finih crta lica, gotovo ljepušna. Da joj nije bilo jedno oko malo falično bila bi prava ljepotica. Rođena na selu, ispod planine, bila je radišna kao pčela. Po cio dan brinula o kući, kuhanju, marvi: hranla, pojila, muzla, sakupljala sir i maslo. Pa ona sabirala pare na jednoj strani, a Semiz u svojoj mesnici na drugoj.

Da ih je ko tražio svijećom ne bi ih bolje spario.

Semiz je bio mesar. Nije imao kad da zastane sa čovjekom, progovori koju u miru a kamoli da kome ode na posijelo. O kakvim provodima mimo kuće ne treba ni govoriti. Ni u čemu se on i Feza nisu tako dobro slagali kao u toj zajedničkoj želji da se

kuća kući... Bio je to kao neki prešutni sporazum koji je cementirao sve ostalo što ih je uzajamno privlačilo i povezivalo u jednu dušu i dva tijela. Pa još kad ih obavije noć, zaguguču jedno drugom, puni snage i mladosti, skladnog osjećanja samodovoljnosti i zaborave na vas svijet i onaj daleki i ovaj što ih je okruživao.

Semiz je pokasno zatvarao dućan ne želeći gubiti mušterije kojih je iz dana u dan imao sve više. Kad god dođe, dobro je došao, čeka ga Feza s večerom i kahvom... A on uzme na olovku račune, sabire, oduzima, utvrđuje koliko je zaradio toga dana, broji pred Fezom pare, zastane nakon brojanja, nešto u glavi prebire i dosjeća se. Pa pošto utvrdi da se sve slaže, pruža ženi nekoliko krupnijih banknota da ih ostavi u seharu koju pamti koliko i svoju mater koja je vazda mirisala na safun za umivanje koji se upotrebljavao samo petkom i od Bajrama do Bajrama. Semiz joj uz kahvu poče pričati o poslu: koje se meso tog dana najbolje prodavalo i usput uze da se žali kako su mušterije iz dana u dan sve probirljivije, kakvo im god meso dadeš nisu zadovoljni. Zavladalo nekakvo rasipništvo a uz rat, prisjeća se Semiz, da je bilo i konjetine, eheeee!... Eto što ti je insan, vazda mu malo i vazda nezadovoljan! Da, da ne zaboravi, čuo je da se u apotekama može kupiti nekakva ljekarija pa ako je miješaš u hrani stoka prosto buja na težini. Feza odmah spremno odluči da već sutra potraži tu ljekariju, biće uhar. I odmah priznade kako i ona, lijepo mu došapnu, dodaje pomalo vode u mlijeko.

Dobro joj, veli, mlijeko pa kad i doda malo vode dobija pohvale kako u drugoga takog mlijeka nejma! Pa skuplje ga malo i prodaje od drugih, što neće, mlijeko im nosi na noge a njima para treba. Kuća stara, ohrdana, valja im se kućiti. - Ih, da ima ne znam koliko (mlijeka) mogla bi ga prodati, jedva bi čekali!

U Semizu nešto govori da bi joj trebao zabraniti da vodu miješa u mlijeko, a opet misli kad je toliko malo možebiti da i ne smeta, možda je stoga mlijeko još bolje! Šuti i prisjeća se kako i on pokatkad pokuša hitnuti na vagu meso a vaga od udarca prevagne, zakine po nekoliko deka mesa. Ili nekome pokuša da utrapi više kostiju nego mesa. Nekad se zaleti na pogrešnu osobu koja nema dlake na jeziku... a on u neprilici zafrlji očima, šeretski se osmjehne pomalo zastiđen, uvija glavom a ona mu dva oka kao dva puževa roga izbuljena na dvije strane, pa poskoči, smije se da odobrovolji mušteriju i govori: "Evo, ne ljuti se, brate, evo ti još pride, preko vage..." I spretno odreže komad krhtine, nepogrješivo pogađa onaj dio sa više loja i rekne: "Drugi put ćemo popraviti još bolje, komšo! Dođi. Bog ti dao svako dobro, pa ćeš vidjeti da nisam zaboravio niti ću na te ikad zaboraviti. Zna Semiz cijeniti i uvažavati svoje mušterije, hajde ejvala!"

2.

U dvije godine nađe im se dvoje djece: muško i žensko. Taman onako kako su priželjkivali. Oba puta su pozivali imama da djeci nadjene ime i prouči im na uši ezan i ikamet. Djevojčica dobi ime Zemana a sinčić Huso. Semiz je prpošno mrmljao što su uzeta imena njezinih, roditelja a ne njegovih! Da su makar podijelili! Feza odmahnu rukom: Hajde Bogati! Neće valjda uzeti ime njegova rahmetli oca: Merdan! A materino - Pemba! Bogami kao da su se rodili njegovi u planini a njezini u čaršiji! Njihova djeca trebaju da budu lijepa i, ako Bog da, biće. Najljepša! "Ta nismo ni mi krive vrbe već, insani, je li Semize?"

Odlučiše da u bašči sagrade novu kuću "pod plan".

I kuća bi sagrađena. A djeca poodrastala, lijepa i zdrava. Dadoše ih u školu pa i u mekteb da uče i svjetsko i vjersko. Kako koja godina prođi a oni darove i muallimu i učitelju. Kad je Zemana, poslije prvog proučenog cijelog Kur'ana, činila svoju prvu hatma-dovu, muallimu darovaše tkaninu za odijelo i bijelu najlonsku košulju. Semizu se veoma svidje kako mu kći uči u Kur'anu pa je upisa da vanredno uči Gazinu medresu. Djevojčica se prihvati učenja. Bila je milina slušati profesore kako je hvale. Dođe vrijeme i Zemana donese diplomu sa najboljim ocjenama. Razgledajući i čitajući diplomu Semiz samo što od sreće nije spustio suzu radosnicu.

- Živa i zdrava bila, kćeri, baš si me lijepo obeselila. Ih, da ti je nešto živa nana Pemba kako bi joj bilo drago! Vazda je govorila:"Da mi je kako dočekati da imadnem unuku pa da postane muallima kad meni Bog nije dao ženska djeteta!" - Allahrahmetejle!... Već sjutradan, ženo, odreži joj kat od najljepše i najskuplje svile, to je od babe! - reče Semiz pa se okrenu ženi:"A đe je, Huso?"

- A ne znam, Boga mi, bezbeli je sa svojim društvom... Nešto je govorio da će ići u kino sa svojima iz škole. Semiz učini samo -hm!- i ništa ne reče. Dobro je znao da sa Husinom školom nije išlo tako dobro kao sa Zemaninom, ali ne htjede kvariti lijep ugođaj oko kćerine sreće kojom je čitava kuća odisala.

Mesarski posao je postajao sve unosniji. Svijet je sve bolje živio pa okrenuo u obilate mesne trpeze. Semiz je svakim danom donosio sve veće hrpe novčanica koje su išle u materinu seharu. S početka, dok su se borili za svoje mjesto pod suncem, nisu previše okretali glavu džamiji osim ramazanima. A sada Semiz porani, ode na rani sabah, a Feza ne samo što se brine o svome namazu već podstiče i supruga, pazi na vrijeme jacije, brine da Semiz onako umoran od posla ne bi sjedeći zaspao. Pa ga i priupita hoće li u džamiju... Trebo bi se abdestiti da ne zakasni. Sve joj se čini da im se pobožnost svakim danom sve više isplaćuje i donosi bogatstvo.

- Ma, đe je ovo Huso, ženo? Ne da se vidjeti?

- Ah - odmahnu Feza rukom - otišao malo sa društvom, teška škola pa...

- Drvo se mlado savija, Fezo, škola mu slabo iđe, neće da uči, a ni u mekteb vala nije nikad bio pohitan... Sve gledam kad će se sam ponuditi da mi malo pomogne... Nije mu to, haman, ni na kraj pameti?

Feza se osmjehnu blago i odano.

- Nemoj mi ga, vala, Semize. Nije on za mesara. Ima i drugih lijepih i korisnih poslova, vidiš kakav je nježan.

Semiz ništa ne reče već nekoliko trenutaka gledaše preda se i krenu u džamiju. Usput je razmišljao: Žena mu još pomlada, nije, što se rekne hašarijasta, ali u tome njezinu odnosu prema Husi naslućuje da ima nečega što ne valja. Materinska slabost prema jedincu? Eto, prije nekoliko dana zafalilo mu mesa pa on tako, s vremena na vrijeme, u dosluhu sa potplaćenim veterinarom, podvali po koje june u štali na čairu. I baš mu je trebao Huso, ali nigdje ga! Feza se bakće oko krava, hrani, poji a Huso na ferijama i ništa ne radi! Mati mu daje novac, materin mjezimac, vidi u njemu budućeg gospodičića kao da se od toga živi? Semiz se ljutnu na Fezu: Kako će to biti da ne zna kud joj je sin odjâso? Zna li ona da su njih dvoje pred Bogom odgovorni za njegov odgoj i izvođenje na pravi put?

A Feza opet onako blago i umiljato potpuno ga razoruža: - Nemoj se, Boga ti, Semize, ljutiti, otišo u društvo, znaš kakva je mladost. A ja ove poslove bolje znadem od njega. Ih, malo je kazati bolje. U nas na selu oko hajvana radi samo ženskinje...

Semiz koga razblažiše ženine riječi, ipak ljutito fijuknu na nos i pohiti da sam uradi što je naumio.

Neka iznenadna i ljutita misao ga gotovo ujede: Trebao bi on i ženi zakrenuti vratom kao onom junetu, šta ona njemu više medi, dosta je Husinog lopovluka! Ipak ga prirođena dobrota otrijezni. Treba da se ugleda na nju, Fezu. Kakvo ona ima dobro i toplo majčinsko srce. Kako mu samo lijepo i blago govori. Sebe ne žali a Husu brani, ko bi to ako ne prava mati, eh! I još mu ponekada tepa mazno i vruće kao onda kad su se tek uzeli. I glas joj je još mladenački, svaka riječ ko izljevena od skupocjenog metala. Zvoni i leluja u zraku kao da ispjevava najljepšu pjesmu. Nikad u glasu takve ljepote i dobrote nije čuo, osobito sada kako je naučila da govori poput čaršijskih žena. Kaplju joj riječi preko usana kao topla jomuža. Gleda Samiz u nju, u njezino crnpurasto lišce opaljeno suncem, a ona u dimijicama, rekao bi: tek procvjetala! Pa i ona falično oko dođe joj nekako ljepše. U hipu zažali što je od nje bio stariji gotovo deset godina...Jer da je mlađi bio bi joj i draži i više bi ga uvažavala. Ovako kao da mu izmiče poput skliske ribe iz stisnute šake.

- Nije tvoje da se bakćeš sa hajvanom, Fezo... Hoću ja da budeš hanuma, da upraviš kako si počela, jedna po jedna, vidiš kako nam je Bog dao svega, nije više nužde da se ti...odmahnu rukom i posla joj srdačan osmjeh, malčice obojen neodlučnošću.

- Naučila sam ja ovo, moj Semize, nije meni teško...

- A ti - de! Huso nek jâsa po čaršiji a ti rintaj! U riječima mu je odzvanjao posve blag prijekor sa

nešto mlake milošte. Okrenu se i ode za poslom. Usput je gonetao kako da Husu namami da se prihvati posla, da pomogne ocu, biće nasljednik. Kolika bi bila šteta da se tako dobar i unosan mesarski posao zatare a porodica se bavi njime kako zna za sebe!

Utom proširiše čajir novom zemljom i komadom šume oko koje se savio potočić. Baš taj potočić je bio najveći razlog za proširenje čajira. Jer čajir nije imao pojilo za stoku. Poče porodica izlaziti na teferiče uz potok i šumicu u kojoj je odzvanjao poj ptica. Na njivi bleje bravi a Huso se savio oko očevih koljena kao mazno kuče i nagovara oca da sagrade kućicu za izlaske u koju će moći dolaziti i ljeti i zimi.

- E, da si malo drukčiji, babo ne bi žalio - uzdahnu Semiz.

- Vakog sina niko nema kao ti, oče - mazio se Huso.

- I nejma... Samo materi pare izvlačiš i čašćavaš društvo... Ne znam jesi li ijedan razred završio za jednu godinu? - Semiz se podrugljivo osmjehnu.

Feza spremno stade u Husinu odbranu. A Semiz sluša ženu, ništa ne govori i misli: Bolje bi bilo i kućicu sagraditi da se Huso njome bavi nego da lunja po čaršiji sa besposličarima, troši pare pa da prije vremena potone u nevaljastva svakojake vrste.

Kuća se poče graditi.

Huso je u svemu vodio glavnu riječ. A Semiz i da je htio da se time bakće, nije mogao. Kao i dotad

uzimao u najam po jednog besposlenog kasapa pa, čim opazi da ga potkrada, najuri ga i traži drugoga. Bio je zadovoljan makar i po cijenu sopstvene žrtve što se Huso zabavio ozbiljnim poslovima, ne skita besposlen, nije izložen sumnjivim društvima. Kupio mu otac i vespu da se odveć ne zamara jureći po trgovinama građevinskim materijalom. A Zemka odlazila po kućama da uči mevlude i tevhide. Izrasla u pravu ljepoticu. Oči joj krupne i vesele. Kad ide u čaršiju oblači se alafranga a kod kuće ili mektebu nosi dimije. Pa kad zavije onaj pjenušasti namazbez oko glave, rekao bi čovjek hurija! Semiz ponekad ne može povjerovati da je to njegova i Fezina krv.

Huso dovede na gradilište mladog tehničara Murisa. Drugog dana ga dovede i u kuću. Naruči u matere za obojicu večeru i reče da će mladić kod njih stanovati, nema stana. Feza se kratko zagleda u sina i ništa ne reče. Pošto joj Huso objasni da je Muris građevinski stručnjak, zaposlen, pa će u zamjenu za stanovanje voditi stručne poslove na kućici. Feza se smekša. Odakle je, kako mu je ime? Bio je iz istočne Bosne, bez roditelja, školovao ga djed na srednjoj tehničkoj školi. Feza ga ponovo zaglêda, pravi tužno lice čuvši da je mladić bez roditelja i reče blagonaklono:

- Sjedite vi, odmorite se, sad ću ja prigotoviti večeru.

Dok su jeli, Feza je neupadljivo gledala u mladića. Bio je ljepuškast, po nausnicama nešto crnih dlačica, nije se još ni brijao. Feza se oprezno raspitivala iz kojeg je kraja jer i ona je "otuda".

Mladić je odgovarao samo na pitanja nevoljko i nezainteresirano te se Fezi učini da je ozbiljan i pametan. U nekoj daleko skrivenoj misli slutila je da bi mogao biti za Zemke. U trenu žmirnu i promijeni izraz lica kao da se plašila da joj ko ne otkrije onu skrivenu misao koje se i sama na neki način plašila. Ne zbog nekih zadnjih namjera, već prosto zato što se nije lahko mirila s mišlju da će Zemka hoćeš-nećeš jednog dana pripadati drugome.

Mladić gotovo na juriš osvoji Zemkino srce.

3.

Semiz, potaknut Fezinim željama odriješi kesu te mladencima sagradiše kuću. A i domaćinstvo je Semiz podupirao novcem. Kad je u kuću došao moderni namještaj, koji su kupovale mati i kći za Semizove pare, naumpade Semizu da malo poviri u kuću i vidi svu tu ljepotu o kojoj je s nečuvenom slašću u glasu pričala Feza te krenu nešto prije akšamskog vakta da bi čim zaokuiše otišao u džamiju. Zateče Husu i zeta kako mezete i pijuckaju rakiju. Pred očima mu zacrni. Prođe kao u nekom bunilu kroz kuću, razgleda namještaj i mimo sva kćerina navaljivanja da sjedne i popije kahvu, odbi i izađe sa osjećanjem kao da se nepažnjom o nešto bolno opriljio pa ga opekotina boli do mučnine.

Navečer prigovori ženi da sumnja u dobru Zemkinu sreću. A što se Huse tiče sada će mu beli stati nogom za šiju i upregnuti ga da s njim radi o

kasapluku. A piće će bataliti, ne bio ja živ! Dosta je bilo! - izusti s prijetnjom.

- Nemoj ga, dragi Semize, Bog ti dao... Mlad je, nježan, nije on za toga tvoga posla...Bio si i ti mlad, svašta si radio ko i on... Poslušaj me!

- Jesam, svašta sam radio samo ima zasvirati i za pas zadjeti. Znam ja šta je mladost bolje nego ti, ali ima - granica!

- Osim toga - Feza je gledala žalobno u muža puna molbe a ono joj falično oko nekako više iskočilo. - Muris mi je obećao da će Husu zaposliti kod sebe u preduzeću ko nekakva manipulanta, veli fin posao... Znaš on je, izgleda, uticajan a nije šala da naš Huso bude taj manipulant za cijelo preduzeće... A i Husi je dosta škole nek malo privređuje... Pa ja velim još da moj brat Salko doseli u prizemlje sa ženom i đecom. On ti more biti vantaki pomoćnik, ih! Nakog, beli nećeš naći, čestit i radišan a pošten, na njega se moreš osloniti ko na najrođenijeg.

- Haaaa... zato ti nisi dala Zemki da se useli s čojkom u prizemlje već daj im pravi novu kuću ko da je kuća svirala...

- Nije vala zato, Semize! Nije mi ni naumpalo, veg volila sam da dijete ima svoju kuću, nek niko nikome ne zaviruje u lonac!

- A Huso? Šta će on ako se kad oženi?

- Eh, za Husu je lahko, sve je ovo njegovo, fala dragom Bogu kad ga imamo! Kome bi sve ovo ostavili da smo ne daj Bože nas dvoje sami na ovom svijetu?

Semizu se učini da mu žena pravo govori. Sve što je izgovorila prihvatio bi ali ono sa Salkinim doseljavanjem s Romanije podboči ga nekako pod sama rebra. Tištilo ga je nešto iznutra kao kakva podmukla boljka, neko ružno zapamćenje. Sjeti se kako je ono na kuruzovu komušanju nepromišljeno dohvatio Fezu za mišku (mesarski manir) pa onda produženim prstima zameračio da joj opipa tvrdoću iždikalih sisa što su se prkosljivo nadizale ispod čitane bluzice (opet mesarski manir!). Iste večeri sve dođe do ušiju tetke Zejne kod koje je bio u posjeti. Toliko ga je oštro izružila da joj je kroz riječi prijekora izašla - činilo mu se - sva ona nježna dobrota i ljubav koju je gajila prema njemu pošto je srazmjerno rano ostao bez oca. - Ubiće te njezina braća, dijete moje, jer ovde, pod planinom, zbog takvih napastovanja djevojaka sijevaju noževi! Dabogda da djevojku ne moradneš privjenčati! - reče na kraju tetka.

Semiz nije mnogo ni shvatao ni obazirao se na svu ozbiljnost tetkinih riječi. Vjerovao je da je pretjerivala. Ali kad se vratio kući, jedne noći onaj isti Salkan i polubrat mu Nuhan, dovedoše Fezu na kućna vrata u po mahale i zatražiše od Semiza da djevojku koju je onako "bezobrazno opipao pred svijetom i osramotio, odmah privjenča". Semiz pokuša da se odupre, ali bez koristi. U nevolji i stidu pred materom sinu mu u glavi da je posrijedi lukava seljačka prevara pa se fati velikog kasapskog noža! A braća i njihove seljačke prišiptelje prsnuše po sokacima da se nikad više ne vrate. A Feza se ni ne pomače već avazile zaplaka pred Semizovom materom kako joj nema druge već da skoči u vodu jer se u selo nema kuda vratiti. Braća će je, veli, istjerati iz kuće, jer je, eto, s oproštenjem opipata kao da je junica a ne insan i poštena djevojka! A Pemba-hanuma bijaše milostiva i duševna žena te nagovori sina da djevojku uvede u kuću i vjenča. Njoj se čini da se neće pokajati. Nadoveza kako se valja Boga bojati, cura je "sjerota", Bog samo zna kako braća prema njoj postupaju! Semiz gleda niz Fezu sve do nogu u gumenim opancima i od nogu do glave. Učini mu se i privlačna. Poljubi mater u ruku te sutradan bi obavljeno vjenčanje.

Sva ova prisjećanja munjevito mu projuriše glavom pa je gledao u ženu kao u magnovenju, ne mogavši da vjeruje da je to, ta njegova Feza, ista ona seljančica koju su mu doveli pred vrata i primorali ga da je vjenča. Taj isti Salkan! A šta mu je donijela? Samo ono što je bilo na njoj (a bilo je skromno) i nepokolebljivu radinost. Osmjehnu se kao u čudu i s vrata reče:

- Neka to sa Salkanom još stane, Fezo, mogu ja još vako, čini mi se da sam se namjerio na dobra momka... Nije mi nikakva hića!

Feza smjerno obori pogled preda se i ništa ne reče.

Izlazeći na sokak Samiz osjeti kako ga nešto tišti, štipa ga za dušu neka brižna slutnja kao neugodna sumnja. Šta li je to? Uspori korak, samo što nije stao i misli... misli. Da, siguran je da se nešto događa u kući što isto tako ne ide željenim tokom

kao i Husin nerad, besposličarenje. I misao mu se zaustavi na njegovoj dragoj Zemani. Da, tu smo: Zašto se ništa ne govori o kćerinim odlascima na mevlude i tevhide u mahalu? Da, to je to... Ali Zemana ima svoj dom, susretnu se, doduše porijetko, kad im dođu, nekada Zemka sama a nekad sa suprugom. Dođe kad se, kako bi Zemana umilno kazala, kad se uželi bâbe. Odluči da o tome poslije povratka iz džamije razgovara sa Fezom i odlahnu mu.

Kad upita ženu zašto se ne priča ništa o Zemkinim odlascima po vjerskim svečanostima, Feza mu kratko i više nego pojednostavljeno odgovori da im je kćer udata, ima svoga "čojka" a on svojoj ženi štošta ima prâvo i da dozvoli i da zabrani. A nije joj, veli, ni nužde, ima hvala Bogu, sve što joj treba.

- Kakva čojka, Fezo, znaš li - spusti glas i prošišta - da smo ga takoreći kupili za pare! Šta on ima njoj da zabranjuje, šta će raditi ako ona...

- E, a kako ti meni ne dade da prizovem brata Salkana koji ti je, bogme, potreban ko komad kruha?

Semiz ne htjede da otvora govor o Salkanu već onako postranice pokuša doskočiti ženi: "Nije Zemka ni dosada išla po mevludima i poučavala žensku djecu u mektebu za pare! Babo joj sve kupovao i hranio je. Meni je meram, Fezo, da iđe i ne napušća onoliko svoje vjersko znanje!"

Sada Feza ne htjede nastaviti razgovor o kćeri već zašuti ali Semiz nastavi:"Znaš li ti kako smo nas

dvoje godinama irgatili dok smo stekli ovo što imamo... pa i Zemku školovali mi a ne čovjek joj! Nije mi, Allaha mi, do svijesnih para već sam volio da mi dijete bude djetetom i pravim evladom!... A Huso ne daje o sebi nikakva dokaza da će od njega kada biti kakve fajde, pa da nam je makar jedno dijete na hajirli put... Ko će nam Fatihu proučiti kad umremo? A za djecu se odgovara Bogu...!"

- Ne brigaj se za to, Semize... Da su sva svijeska djeca ko naša mahalom bi umjesto vode teklo mlijeko, eh!...

4.

Tih dana pozva ih kazandžija Osman da mu dođu na ikrar-dovu, hoće Osman da ide na hadžiluk.

Semiz i Feza se obukoše u svoje najljepše ruho, ponesoše hadžijske darove i krenuše. Feza usput primijeti:

- Došo vakat, moj Semize, pa svak hoće da čini hadžiluk?

- Jest - uzvrati Semiz - blago onome kome provri hadžijska nafaka, moja Fezo! U Semizovu glasu zazvuča čežnja i neka ganutost. - Osmanaga je vazda bio radin i čestit zanatlija pa zaradio. Nikada nije žalio leđa a i para mu je halal do zadnjeg dinara, jemin bih učinio...

Ukućani ih lijepo dočekaše. Semiz je već i sam imao ugled u mahali. Nije to više bio kalfa u drugog

mesara već svoj goso, ugledan poslenik u čiju se kuću prstom upiralo. Smjestiše ih gotovo na počasno mjesto budući su Semizovi važili za pobožne ljude. Od nekog vremena malo bi koja noć prošla a da i Feza ne bude u džamiji na akšamu. Usto bila je bistre glave i puna vjerskih pouka. Kad se razvi razgovor, Feza je stizala da govori i za sebe i za Semiza. Riječi joj bijahu lijepe i nekako mehko šuštale kao somot. A Semiz zadovoljno sluša i misli: Ko bi sada reko da je to njegova nekadašnja Feza! Kako je samo popamtila vazove po džamijama uz ramazane. Činilo mu se da su joj svi bili poredani u glavi kao skupocijeni nakit u Kenanovu dućanu, kićeno poredani u čistom izlogu pa ti samo gledaj u njih i uzmi komad koji ti se najviše sviđa pošo naravo platiš cijenu.

- I tako ti, Osmanaga, nanijjetio baš na hadžiluk? - reče Feza nakon što se malo odmorila od svojih vjerskih reminiscencija... Došlo beli vrijeme, Bogu fala, pa mnogi ide. Vala nemoj ti da bi se štogod naljutio a ja znam da je išlo i takijeh ljudi kojima je glavni cilj bio da donesu zlata, bisera, da zarade pare na preprodaji, a pravi hadždž im nije bio ni u peti! Eeee za hadždž mnogo šta treba a najviše iskrenog nijjeta i pravih vjerskih sifata...

- Šta ćeš, kono, uzvrati domaćin - znam ja da ima svašta, dragi Bog zna šta je u čijem srcu...Priča se kako je nekakav mrav riješio da ide i ozijareti Bejtullah pa ga sretne drugi mrav i nako umorna upita kud je to naumio. A putnik se malo ljutnu i haman se začudi pitanju.

- Ako Bog da na hadždž.

- Kakav hadždž, bolan ne bio, znaš li ti đe je Mekka!?

- Moje je da idem, a hoću li živ stići nije moje već Božije.

- Pitac se nožicama bogobojazno potra po glavici ko što bi čovjek pogladio bradu i pokloni se u pravcu jugoistoka te se okrenu putniku: "Hvala ti, brate, na pouci, krenuću i ja!"

Zvanice se nasmijaše i obradovaše mudrom domaćinovu primjeru.

- To si baš dobro kazo - oglasi se Semiz - neka ti je, brate, sretno i hairli! - pa čeknuvši trenutak dodade s prizvukom prijateljske zamjerke. - Što nisi pozvo i moju Zemanu da ti uči, brate, znaš kako ona lijepo uči u Kur'anu?

- Eeee, nisam ja kriv. I ja bih volio da mi je došla. Sretoh joj prije nekoliko dana čovu te ga zamolih da je pošalje, a on će ko s nokta:"Moja se žena, komšija, više ne bavi time." Šta sam na to mogo, Semize?

Semiz objesio glavu. Čuo je istinu i saznao zašto se Zemana ne pojavljuje na vjerskim svečanostima. Istina je, dakle, takva pa sviđalo mu se to ili ne. Feza se nađe pobuđena da stane u zetovu odbranu:

- Znaš, Osmanaga, zet nam je na njakoj odgovornoj funkciji, ono kako se rekne Semize, jah - njakav projektant, šef važnih ćageta, ovo što se zida, pa se boji da mu što ne zamjere što mu se žena posvećuje ovome vjerskom ko ovo tvoje. A nako, Bog zna, nije loš... Još je i mlad, neće li malo sazriti

pa će on nju pušćati da uči, hoće ako Bog da! - Faza krišom gurnu Semiza laktom u natkoljenicu da malo pripazi šta govori.

5.

Ovu svečanost i Osmanaginu ikrar-dovu Semiz je nosio u srcu kao neku dragocjenost. Sve slasti su mu životne išle na jednu stranu a na drugu misao o vlastitom hadždžu. Sa Fezom je u nekoliko navrata spominjao nezaboravno veče u Osmanaginoj kući a onda joj predloži da idu oboje na hadžiluk. Čini mu se da ima prikupljene pare za oboje. Kaže da je vodio računa da mu je halalpara. Iznenadio se kad je vidio kako Feza neočekivano odobri njegov plan. Uz ramazan su oboje izdašno obilazili džamije, slastili se svečanostima teravija i vazova, mukabela i susreta po iftarima. Vijest o njihovom hadžiluku se proširila po cijeloj mahali pa ih počeše žene ogovarati. "Hoće na hadždž a ćere joj, i još po vrhu muallime, nikad u džamiji! Kamo im sin? Kakav sin, taj gonja sarhoše po čaršiji, uči zetovu školu po kafanama i bircuzima...! Na izlasku jedne večeri iz džamije, usred čitavog alaja žena jedna glasno i uvredljivo upita:

- A đi ti je, draga, šći? Bula je, muallima, bogme bi trebala da je svake večeri na teraviji da ne kažem da bi morala biti prva?

- Šuti, sestro, okrenu se Feza a ono joj oko što je bilo falično nekako iskoči - nosêća je! Onaj njezin

je odveo na more. A, Boga mi, ako ćeš vjerovati, nije ni zdravlja kakva, iznenada je osvojila njaka zaduha pa, eto, ko ne bi li malo došla sebi...

- Bila je do pred ramazan bogme zdrava ko drijen, sve sam govorila u sebi: Mašallah, baš joj prija udaja. Šta joj to, sestro, odjedanput bi?

- Ma nije joj ništa, pusti kraju, prohtjelo se gospoji na more! - umiješa se druga žena.

- Imalo je more i poslije ramazana, neće presušiti! - kaže treća sa neskrivenim jalom u glasu, oglasi se zatim četvrta, peta, sve u istom tonu s više ili manje prezira. Ujedale su je kao ljuti roj zolja.

A Feza, udaljavajući se od njih brzim koracima od muke zaplaka. Činilo joj se da u životu nije vidjela ni osjetila veće zlobe od ove večerašnje. Kakav im je to post, Bog ih ubio! Šta im je uradila moja Zemka? Bože, odbij ih od mene, spasi me od njihove zloće i njihovih poganih jezika!

Poslije Ramazanskog bajrama Feza stade uređivati kuću. Ponešto bi joj pomogla i Zemka ali Fezino srce nije moglo pristati na to da joj noseća kći radi grube poslove. Radije ih se prihvaćala sama. Za dan kad je bila određena ikrar-dova kuća se sjajila. Pored mnogih zvanica Semiz naredi da se pozove i Zemana. Njemu ne bi bio pravi ikrar kad mu kći ne bi učila Kur'an. Feza predloži da je najbolje da on sam ode do kćeri i njena supruga pa se s njima dogovori. Jer ako bi joj muž uzbranio prije će poslušati njega nego nju. Nije se Semiz nadao da će se zet i pokušati oduprijeti. Semiz mu priprijeti: "Ako Zemka ne dođe, neće biti pâra,

njegova mu noga nikad neće prekoračiti kućni prag! U životu se samo jedanput ide na hadžiluk a valjda zna čija je Zemka kći.

- Ma nisam ja, brate, tražio hafizu već - ženu!

- Ti tražio!? - Semiz planu i iskezi zube. - Ti tražio!! Ko si ti i koji si da tražiš?! Goljo! Došo sa dva ćagetna kufera da nešto traži !? Pazi šta radiš, ni sa Husom nisu čisti poslovi, osobito kako si ti došo u ovu kuću a Zemana je moje dijete znaj, moooje!!.. I da je pošalješ, ne šali se sa mnom! - reče već nešto sniženim glasom Semiz i izađe. Da nije bilo velike Semizove ljubavi prema kćeri, ovaj razgovor bi se vjerovatno završio mnogo nezgodnije po zeta jer je Semiz toga jutra nekako ustao na lijevu nogu, a još je bio medvjeđe snage!

Zemka dođe na ikrar. Srce Semizovo je kucalo slatko i sretno. I Feza je bila na najboljem putu da se predstavi kao buduća hadžinica. Dočekivala je i ispraćala zvanice onim svojim toplim, samotastim glasom koji je priličio i kakvoj aginici. One joj riječi kao obavijene u svilasto šuštavi šum pa se Semizu činilo dok ih je osluškivao da gleda kako se oko njega sve izokrenulo u ljepotu kojoj vidi blistavi kraj u samom Haremi-šerifu provjetravanom zibanjem bukovih krošanja kroz koje ćarlija veseli romanijski povjetarac i ispred pjesme bosanskih brda od istoka do te večeri blagosti i sreće.Fezine srmali riječi su Semizovo srce ispunjava zahvalnošću jer je tako vješto znala da za svakoga izabere baš one koje dotičnoj zvanici najbolje pristaju. Take su joj, eto, bile riječi. A kad je ispraćao Zemku i krišom

joj tutnuo u ruku smotak novaca što Zemka htjede odbiti pomisli kako mu je kći baštinila ono što je u Feze bilo najljepše - njezin glas. Kad ga je Zemka još jednom poljubila u ruku, on je toplo pomilova po glavi i reče:

- Da Bog da kćeri da i ti uzideš jednog dana, bâbi ništa u životu ne bi bilo draže! - i pusti suzu.

6.

Pred polazak na daleki put Feza prizva brata Salkana da dođe sa porodicom i useli u prizemlje. Valja neko da zamijeni domaćina u dućanu. Semiz nemade kud već pristade. Salkan odmah doseli i isprati sretni hadžijski par. Lijepo su putovali i sretno se vratili. Pošto se stišalo slavlje, Semiz, pun hadžijske smjernosti i pobožnosti krenu u dućan. Zateče samo pomoćnika Rizu u velikom poslu. Navalile mušterije. Semiz se vedro osmjehivao: "Ide posao, ide, hvala Bogu!" Ugledavši ga Rizo se iskreno obradova svome hadžiji, poljubi ga u ruku smjerno kao nevjesta i pocrveni. Semiz ga prijateljski potapša sav prezauzet odgovorima na pitanja mušterija, čestitanjima... Odmah se raspremi i prihvati za posao horan i odmoran.

Kad zatvoriše dućan, Semiz zapita zašto nema na poslu Salkana. Rizo slegnu ramenima kazavši da ne zna. Hadžija uze olovku i svoje knjige te stadoše da svode račune. Rizo je čitao iz svojih papira a Semiz pisao i računao. Na kraju se stade mrštiti.

- Fali, Rizo, haman pola para, ako Boga znaš!?

- Za pare pitaj Salkana.

- Znaš li jesu li pili Huso i on sa zetom?

- Jesu... Doveli su odnekle i čalgiju na čair.

- Beli je bleknulo i koje janje? - Semiz će u povjerenju.

- Jest.

Semiz zavrti glavom i frknu po običaju na nos. Kad dođe kući sav svoj jad i jarost istrese pred ženu. Ono falično oko joj pobijelilo i iskočilo i sličilo balončiću koje djeca po ustima prave od gume za žvakanje.

- Dala bih jemin da taj tvoj Rizo laže! - reče Feza.

- Lažeš ti - zgrmi Semiz. - I ti i tvoj Salkan i Huso, a Rizo je pošteniji od vas sviju, uvjerio sam se.

- De, ne govori tako jedan hadžija, Semize. Treba viditi.

- Treba viditi! - iskezi Semiz zube. - A i hadžija nije melek, već sa lopovlukom valja lopovski!... Pričuvaj ti svoj hadžiluk. Pričaju žene da si na Muzdelifi išla s njima ko muha bez glave, ni šejtana nisi znala tašleisati kako treba!?

- Smiri se, hadžija, Bog ti dao! Ne slušaj najmenike, ne valja tako, treba čuti šta Sako i đeca govore. Pa i da su pojeli dva-tri janjca, naši su, naša krv, moraju se i proveseliti... Da si me bogdo poslušao za vakta kad sam ti govorila da prizovemo Salkana, Bože mi prosti, ne bi došlo ni do šta od svega ovoga. Mogla bih se zaklesti i ruku na Musaf staviti!

- Nijedne više - opet zagrmi Semiz. - Tvoj Salkan, uh! - naceri se ljutit kao ris. - Fali mi više od milijuna! Pitam momka a on mi ko s nokta odbrusi: Pitaj Salkana!

- A koliko si ti pojeo njihovih šljiva, hadžija pa te niko ne pita! - Šljiva?! - zareža Semiz. - Sve njegove šljive što je donosio i što smo u vrijeme kad bi ih posjetili pojeli ne valjaju ni hiljaditi dio mojih para kojih nejma!

- Biće, biće para... Nije moj Salkan ja mislim taki. Snaha mi kaže da je otišo u Travnik da kupuje stoku pa moro je uzeti pare, ne da niko stoke džabe...

Semiz se umiri i ušuti. Navečer je došlo do još jedne neugodne scene. Zemana otkri pred roditeljima da je muž vara sa nekakvima iz čaršije zajedno sa Husom. Dovlačili su ih u kuću na čajiru, opijali se i teferičili. A Huso umjesto da zaštiti sestru on gori nego Muris. Feza je tješila kćer uprkos Semizovoj želji da mu se kći rastavi od muža. Nije je dostojan. Babo joj je kadar naći boljeg od Murisa. A Feza, kao ni čula nije šta muž govori već izricala svoje pouke: kazivala je da to nije ništa novo, svako muško ponekad skrene ama se opet vrati svojoj kući. Pa je govorila da otac samo misli da bi ti našo boljega. Nije se ni čuditi, lijep je pa ga salete kalašture. Neka ona njega dobro pripazi biće sve, ako Bog da, kako treba. "Veg, jadna ne bila, nemoj nikome o tome zboriti! Mahala bi jedva čekala da nas uzme nazub!"-kaže iskusna Feza.

Zemkine krupne oči su se jednako caklile mlazevima suza.

- Zna mahala sve i brez nas - Semiz upade nezadovoljno. - Misliš da je mahala naša zabravljena sehara!? - požali se Semiz.

- Mora znati kad nam najmenici prate đecu i prave red u kući.

- Šta si se okomila na najmenike, bôna?! - hadžija se mrzovoljno pobuni. - Reko sam ti da je Rizo bolji i od tebe i od tvog Salkana i kazo sam istinu.

- Od mog Salkana - nije! A od mene ako je bolji neka je, šta me za tim briga. Umjesto da zafaljuješ Bogu što nam je došo da radi ko sebi ti ga još i napadaš!? Vidiš i sam da si grohno, nisi više za teških poslova. Sve smo mi ovo zajedno stekli pa moramo sve lijepo da nikome ne bude krivo.

Semiz je zašutio. Bio je nekako zbunjen. Ona podmukla sumnja što ga je odavno mučila pretvarala se u neku svoju stvarnost: Feza pravila Salkanu mjesto da bi bila, udružena s njim, jača od njega! Tužno se osmjehnu ženinoj prepredenosti i osjeti u srcu kako mu duša potanja u neki iskonski mir, sve mu postade svejedno.

Otad Semiz nije previše mario za Fezu. A i Salkan kao da nikad nije mogao zetu zaboraviti onu noć kad su doveli Fezu a on ih potjerao mesarskim nožem. Znao je on dobro da je onda bio Semiz samo siromašni mesarski pomoćnik kojem je otac pred smrt krajem rata ostavio prazan mesarski dućan! Ovo što je stekao došlo je Fezinom zaslugom. Bio im je zet, po Salkanovu mišljenju, pravi nezahvalnik! Bilo mu je stoga draže da s poslovima krene sve

strmije, ponekad, razumije se, i u njegovu korist. Huso i zet svojom rastrošnošću podupirali su a da nisu ni znali Semizovu propast.

Sam Semiz bijaše već poostario. Živio je u kući kao Fezin podstanar. Često se hranio i po aščinicama, podupirao dobrotvorne akcije i školovao dvojicu siromašnih đaka u medresi. Sve su rjeđe izlazili na čair. Svijet se i dalje uvraćao ne znajući kako su Semizovi prihodi otanjali očekujući da budu počašćeni ručkom. Fezi dodija pa kad neko tako naiđe i zastane uz bašču a ona odmah s prozora lijepe vikendice maše Semizu rukom i reskim glasom ga doziva: "Hajde amo, hadžija, trebaš mi nješto!" Fezin poziv je za njega bio zakon, ne zbog straha već zbog mira koji je najbolje prijao njegovoj duši. Zamoli poznanika da mu oprosti, ima, eto, posla... širi bespomoćno ruke i zavrne pogledom zastiđenog poštenjačine pa mu jedno oko gleda tamo a drugo amo kao spuževi rogovi.

- Ništa, ništa, hadžija, de ti, imam i ja posla, hitim...

A Feza mu onda kazuje kako će odsela sve tako... Ne more se svijetu nadavati, oklen?... a i ja ostadoh brez leđa! - šapuće mu da se ne čuje. A Semiz se smješka ženi nekim čudnim smijehom, čiji poticaji i razlozi ostaju negdje skriveni iza staračkog lica sa koga se od njegove bujne hadžijske brade nije moglo Bog zna šta ni očitati.

Pošto je svo imanje bilo uknjiženo na Husi, plašio se Semiz velikog poreza! Huso na Salkin nagovor ostavi svoj posao manipulanta u preduzeću

te se priključi Salkanu. Obojica su dolazili svake noći nasisani rakijom kao sunđeri. Inspekcija zbog nereda u radnji zabrani rad. Huso poče prodavati. Prvo kuću za izlaske, pa jedan po jedan komadić zemlje i nastavi slatki život čaršijskog sarhoša i kockara. A hadžijski par u podubokoj starosti vezahu jedva kraj s krajem. Umjesto ljubavi pod stare dane činilo se da jedno drugom smetaju te su se osamljivali kad im se god ukazivala zgodna prilika.

- Što se ovo, Huso, Fezo, ne da nikako viditi?

- Ah, ko državni poso, valja i poraniti i zakasniti.

- Daje li šta u kuću od plaće?

- Daje, ja šta, moj Semize...

Za to vrijeme Huso je obijao čaršiju, skupljao prijatelje, kockao i priređivao pijanke. Semiz ništa nije znao. Zato bi hadžinica podranila, klanjala sabah i čim sunce izađe uzme stari ćilimak, prostre ga na bašču i visoko podvrnutih cicanih dimija i rukava izlagala se suncu. Neko joj kazao da se tako najbolje liječi reuma. Kad odveć prigrije, Feza pomiče ćilimak pod šljivu požegaču u hlad i nastavi da kunja. Izađe i Semiz.

- Jesi li se naspavala, ženo?

- Ah, jesam vala...

- Jesi li kahvu popila?

- Nisam, šta će mi kahva!

- Najde nam ispeci kahvu! - pokušava Semiz da je odobrovolji.

- Ne mogu vala, hajde ti!

Semiz dugo gleda u nju, gleda, razmišlja pa sjeda do nje na ćilimak.

- Đi je Huso?

- Eno ga spava.

- Što tako dokasno, hoće li izgubiti poso?

- Šuti, opet mi ga napili.

- Ko ga je napio?

- Eh, ko!... Čaršijski sarhoši, eto ko... Obatališe mi dijete!

Semiz pošuti kao da mu nije dostajalo pameti da razmrsi smisao ženinih riječi ali se pokaza da je Semiz mnogo šta znao ali se, željan mira, činio da ništa ne primjećuje.

- Ja sam čuo od ljudi, bogme, da on skuplja društva i napija ih našim parama. Dovoljno je on pokvaren da zavodi druge a ne drugi njega! Davno sam ja tebi govorio za Hasu, ama sve bi džabe!

O Fezinoj popustljivosti i prevelikoj dobroti prema sinu, odomaćila se izreka kao prijetnja neposlušnoj djeci u mahali:

- Pričuvaj se, dijete, nisam ti ja hadži Semizovica!...

PROFESORICA

1.

Jučer je bila dženaza Mehagi Čaluku. Kad je počelo zagrtanje mezara, ljudi su se prosto nadmetali ko će prije i ko će baciti veći busen na posljednji Mehagin krov. Busenje je bubnjalo iz zemljine unutrice kao prijetnja. Pošto najsnažniji navukoše ostatke razasute zemlje na mezar i s dužnom brižnošću ga zaobličiše, četvorica imama redom, jedan iza drugoga, proučiše sure iz Kur'ana, zatim glavni imam glasno viknu - Amin! Potom započe učiti dovu za spas duše umrloga a ostali su aminali. Zujalo je kao u košnici. Poslije halaljivanja sa merhumom svijet se poče razilaziti kao u žurbi. Otiskivali su se niz strminu između gusto pobodenih bijelih nišana što su neodoljivo podsjećali na Rozi-mehšer, na Dan proživljavanja, kada mrtvi, pošto hazreti Israfil pune u sûr, poustaju iz svojih staništa i zabrinuto stanu gonetati: Gdje

se to nalaze, ko su, otkud su došli, ko ih to i zašto budi iz sna... Sanjaju li ovo sada ili su sanjali ono prije?

Između svijeta koji se spuštao naniže, sa suprotne strane provlačila se mlada, otmjena žena, vidljivo nasurmisanih i uplakanih očiju, obučena u crninu. Ne svrće pogled, žuri prema mezaru s velikom kitom cvijeća: karanfila i bijelih ružica. Mučila se na visokim potpeticama crnih salonki. Nakon što se pope do još takoreći vrućeg Mehaginog mezara, stade pokunjene glave griješene pokajnice i smjerno spusti cvijeće na mezar.

Mi smo se već bili izgubili iza prevoja, a ona je jednako stajala i brisala bijelim rupcem suze. U sljedećem trenutku između nas, Besima i mene, sve veze sa mrtvim Mehagom, prvim Besimovim komšijom, i mladom ženom bijahu valjda za sva vremena prekinute. Dok su se jedni tiskali oko autobusa određenog za povratak, nas dvojica, krenusmo pješice prečicom jer bilo je lijepo vrijeme, vrijedilo je protegnuti noge.

- Ovi ispraćaji mrtvih dodirnu čovjeku i dušu i srce, prosto ih da ti kažem, probude - reče Besim, predahnu i nastavi: - Podsjeća sve ovo, hoćeš-nećeš na neumitan odlazak i to ne kome-tome već svima. I ide se, brate, onamo kuda se nose samo prazne ruke. A zna se šta se može ponijeti pa se baš, evo, ovdje, upitaš imaš li toga što se nosi, što se može nositi i blago onome ko imade nositi. To su ti dobra djela, je li?...

Oko sličnih misli roji se šuma pitanja između kojih kao i između drveća u šumi jedva naslućuješ svjetlost. I žuriš po nekoj iskonskoj želji za životom da se nekako oslobodiš i pitanja i sličnih odgovora na takva pitanja odlažući sve za kasnije, imaće se vremena...Zasad je pred tobom život. I lijepo je to što se ne zna kad će mu doći kraj iako pouzdano znam da taj dan, taj sahat i ta minuta vise negdje u vremenu budućem kao nezaobilazna rijeka.

- Ona mlada žena je bila kći umrlog Mehage Čaluka. Došla čak iz Italije, da isprati oca na njegovom posljednjem putu s ove strane života.

- Zar mu je ono kći? Onako moderna, lijepa?

- Da, da... kći - uzvrati Besim. Sad ćeš čuti. Mogu ti sve ispričati do naših kuća, vala i nešto prije... Mehaga je bio posljednji Čaluk kujundžija. Nije bio pravi "aga" već mu preci ko sitni trgovci, bili dobri narodu po mahalama te ih tako prozvaše. Ne znam otkud mu kujundžijski zanat, jer do 1948., do nacionalizacije trgovine, i on je imao nešto dućana na Podmlinima, poslije dobi radnju na Baščaršiji i otvori kujundžiluk. Izbačen sa visoka Čaluk se dobro i spretno dočeka na noge. Nema trgovine ima - zanat...Išli mu poslovi reko bih dobro, išla para! Za njim su škrgutali zubima od zavisti. Slušavo je on posredno šta se o njemu govori ali je mislio: Mogu mi pljunuti pod prozor! Čovjek njegova kova, pun vjere u život radio i govorio kao da će hiljadu godina živjeti. Nije mu ni naumpadalo da mu ne bi sve išlo ko pomaslu. A džaba što si do jučer milovao očima vesele sokake, sretao dragoga

komšiju, pitao se sa njim za zdravlje, za poslove, porodicu, hitio da vidiš šta tvoji kod kuće rade...Ovo o zdravlju spomeneš tek tako, zdrav je Mehaga, uspravan, hiti kući, zna da je Mejrahanuma spremila dobar ručak, kahva će se piti, i šta bi? Evo vidio si. Sve prođe. Valja putovati što reko pjesnik... Ove dženaze su ti zorli opomene. Ko, veli, ne zanosi se plaho, sjeti se Boga. Znaj da je njemu povratak, prijatelju!

2.

A Mehaga je slabo mario za bistrenje šta će doći poslije. Ako šta kogod i počne, on okrene glavu, ima prečeg posla. Rekoh već, kao da će hiljadu godina praviti svijetu nakit, uzeti zadnju paru ako može i ako opazi da si kakva vruća mušterija (iznenada se udaje mušterijina kći, našla dobru kuću, valja s obrazom i odgovarajućim nakitom!), ako prokljuvi da moraš kupiti, znaj, neće te štedjeti ni milovati, osim lijepim riječima, sve dok ne platiš! Onaj drugi dio izreke "živi kao da ćeš sutra umrijeti" do Mehage kao da nije dopirao. Stoga je znao valjda i da prouživa, akšamlučio je i teferičio kao rijetko ko u mahali. Samo, ruku na srce, imao je u svemu mjere pa i u tome. Nikad ga niko nije vidio onako prostački nacvrcana pa da budalesa. Držao je do sebe. Bio je lijepa pojava, ravan u tijelu kao svijeća, povisok, vazda uredan, čist i ispeglan, sjajnih cipela, ogledati bi se čovjek na njih mogao.

Brinuo se i on sam o sebi ali se brinula o njemu i supruga Mejra. Naravi im se nisu baš u svemu podudarale, ali su bili sretan bračni par. Prijašnjih godina, dok su bili mlađi, o njima se pričalo. Mogo si čuti kako se otisne i po koja zlobna riječ na njihov račun, ne da zavist i zloba mira pa - eto! Nadjačava i pamet!

Malo-pomalo godine počeše donositi i podsmijehe. Započinjalo je šapatom po komšiluku.
- Jesam li ti kazala, moja ti, neće im ovo na dobro izaći. Meni je, vala, svejedno, dragi su mi oboje, i Mehaga i Mjera, ne znam ni što ne bi bili, ama sve je to džaba, znala sam ja da će na ovo izaći! Čim se, moja ti, travka zanjiše - nješta je u travi, jah! A otkad se njiše, de i ti reci, znaš ko i ja?!

- Jah! - Besim parafrazira onu konu što se sašaptavala a i sam ima običaj da između rečenica ubaci poštapalicu, dâde važnost govorenju kao da je s njom zakivao ograde između pojedinih rečenica.
- Ima i svijeta svakakva pa bude, zar i besposleno... A u besposlici šejtan čovjeka najlakše navlači na ono što ne valja...Kazaću ti još jednu stvar... Bože, oprosti mi, Mehaga je bio poškrt čovjek uprkos svome imuću. Znao je skupljača članarine za vjersku zajednicu vratiti s praga dućana. Duhne mu nešto u glavu, osvojile ga zar brige za nekim većim novčanim prometanjima pa stvar ne uspjela! Da mu se kuče počne umiljavati, čini ti se da bi ga nogom dohvatio da se dva puta preko glave prevrne!

- Hajde, Boga ti, skini mi se s vrata! - pobuni se Mehaga. - U vas je samo "daj", šta vi kome dajete!?...

Činilo mu se da svak svakome kad nešto daje da odmah za to nešto i dobije. I to odmah i gotovo! Trgovačka žica, naslijeđe u krvi od predа. A čovjeku neugodno, polahko se povuče od Mehaginih vrata pa poslije nailazi ulicom, mjerka kad ko ima u dućanu, osim Mehage, kad se prijateljska kahva pije, kad Mehaga mora paziti na svoj ugled to mu je bila nekako prirođena navika, e, onda, članarina biva plaćena ma kolika da je i dade još inkasantu na kahvu. Smješka se sav pomedenio, možda je u sebi i ljut, ali dobro krije, otvara škrabiju i - koliko je? Muhannata mu duša nekako na dinaru. Ko da mu od duše otkidaš komadić po komadić. Pa mu inkasant ponekad i odbrusi:"A ko daje, Mehaga, ovu ulemu? Ko je plaća? Šta kažeš? Šta bi da je nejmamo? Kad nije nestane znaj da će nestati i nas!"

Mehaga se smješka pomirljivo, zvonko i daje mu rukom znak da ide govoreći: "Nisam ja ništa reko."

- Nisi sada a jesi jučer!

- Hajde sada! Dobio si svoje pa hajde!

Nisam vidio marljivijeg i temeljitijeg čovjeka u svojim poslovima od njega. Oženio se odmah iza rata kad i ja. Nismo se mogli baš posve porediti. Da mi otac nije ostavio nešto kuće i malo bašče i ja bih za Mehagu bio samo jedan od onih bezimenih koje je susretao po sokacima i otprimao im selam ako bi ga oni prvi pozdravili, a ako ne bi, ne bi bilo ni pozdrava jer rijetki su bili oni kojima je on prvi selam nazivao. U to vrijeme ja sam bio beznačajan službenik, počeo od raznošenja pošte i protokola,

završio večernju ekonomsku školu a Mehaga kujundžija pa još ima svoju radnju! I kao što i sam naslućuješ ja sam vazda prvi nazivao Mehagi selam. Ružno mi nekako, kuća do kuće, da se ne pozdravljamo. Ali za utjehu odnos između žena nam, moje Haše i Mejre, bio je obrnut. Zanijela Haša onu moju stariju a u Mehage i Mejre već beba od godine. Pa još po imenu Amila ali Mejra je nije drukčije zvala već Mîla. I nije to bilo samo tako, slučajno, Haša je to dobro znala pa će meni:"Haman joj i ime dali da je poslije lakše proture u ćafirluku pa onda ja glumica, ja pjevačica... Šta ja znam.

3.

A godine u onom abezu oko obnove, izgradnje jure, sve se živo ustremilo da naknadi izgubljeno u ratu, prolazilo vrijeme kô voda. Djeca rasla i, naravno, Mîla. Samo se začudiš kad je vidiš: Ma kad prije, gotovo djevojka! Valjda ona trka, poslovi, radne akcije. Pa odjednom, čujemo, Mejra ugazila u švercerske poslove. Počeli oni odlasci u Italiju te ti Mejra nađe negdje svoju trudničku haljinu, jer trebalo je imati štogod poširoko da se oko sebe može obmatati ili navući što više švercovane robe i nekakav stari ublijedio zavijač pa u Trst. Nije bila sama, u grupicama, prijatelj s prijateljem. Počela je najprije sa onim kišnim mantilima, šuškavcima. Mehaga se ko protivio ženinoj trgovačkoj

preduzimljivosti, ali pošto uvidje da korist nije bila mala, zažmirio na jedno oko.

Počeli se i u nas proizvoditi televizori. Televizor u kući značio je u to vrijeme veliki prestiž. Neki su po mahali samo mogli sanjati da ga kupe. A željeli su da iz inata usade makar samu antenu na krov ne bi li dušmani lipsali od muke i zavisti. A Mejra nabavi i antenu i televizor. Sam Mehaga je mogao kupiti i tri televizora za gotovinu i da mu se odveć i ne pozna na parama, ali se plašio poreznika, svijeta. Odmah će uprti prstom u njega: odakle mu? Znači ide mu dobro posao, dede udvostruči mu porez! Ali tu je bila Mejra. Odakle televizor? "Vidi, vidi! Ma... odakle! Poderala je mnogu cipelu jureći po Trstu pa se nešto i zaradilo. A mala joj oči kopala objeručke, hoće televizor, druge nije! Ko djeca... A ja ga, bogme ne bih mogo kupiti šale. Odakle? - Širio je Mehaga ruke.

Šuštavci su se tada dobro prodavali. Boga mi kad ga ko nova obuče obazirali su se za njim. Oho, novi šuškavac? Odakle? Po kojoj cijeni? Nije toliko ni važna cijena samo daj, nabavi? Mjera se dogodila positna pa ih po desetak navuče ispod one trudničke haljine.

- Trudna? - šale se carinici, vjeruju i ne vjeruju.

- Jah, eto, Bog dao - utanjila bi Mejra glasom.

Gledaju carinici u njezinu izblijedjelu haljinu i usukanu zavijaču na glavi pa onda u Mejrino tužno lice sirotice. Jedan predloži da pozovu kolegicu da je vodi u carinarnicu, svuče je do gola i pregleda, a drugi odmahuje rukom:"Ma pusti je nek štogod

zaradi, vidiš je kako se skupila..." Mejra misli kako je vješto prevarila carinike, vatreno ih hvali kako su strogi i kako nju opet lijepo gledaju, ali ne zaboravlja da istakne i svoju vještinu i trgovačku umješnost.

Utom počeše stizati iz Trsta i zavjese, bile jeftine a kod nas se prodavale bolje nego šuškavci. Tada je otprilike i Amila završila gimnaziju. Mati joj nabavi isto onako široku haljinu te su u nekolika navrata preko ferija išle zajedno. Padala para ko rodna proljetna kiša.

Upisaše je na studije. Mehaga je strasno volio starine i odmah odobri kćerin naum da studira historiju umjetnosti. Praktična Mjera zaključi da su baš dobro pogodili. S tom naukom se svukud može...Potajno joj je u glavi kvrcala misao da bi Mîla, onako lijepa, mogla naići na kakva princa sa Istoka ili bogatog sina iz kakve prinčevske loze bogate naftom. Jer Mejra, iako nije bila obrazovana, imala je izvrsno razvijen smisao za dobre probitke koje je znala prosto namirisati.

U kući Čaluka vladao je lagodan životni sklad. Kad nije bivala na svome trgovačkom putovanju, Mjera je rado silazila u čaršiju da razgleda izloge, kakve robe ima a kakve nema. Dotjerivala se kako je i priličilo jednoj trgovkinji, uostalom uspješnoj, pa zatim ženi poznatog čaršijskog kujundžije. Voljela je da se uvrati i Mehagi u radnju. A on je dočeka ozarena lica, virne kroz stakleni izlog da ko ne gleda s ulice pa je uzme milovati, bockati prstom u istaknute grudi, smije se zasvijetljenih očiju. A ona se branila, smješkala se na golicanje sitno

podvriskujući. Pa je onda Mehaga stane da zagleda, mjeri je u dobro skrojenoj odjeći. I ona joj bogata kosa, iščetkana i njegovana, crna kao ponoć pa i ona sva uredna i njegovana, popunjena. Gleda za njom sve dok ne zamakne za ćošak. Merak mu da sejri kako sitno korača, osluškuje kako joj skupe talijanske salonke škripucaju. Svijet se za njom obazire, osobito muški... Da je vide oni carinici, dušu bi joj prije izvadili nego što bi je pustili da prenese onoliku neocarinjenu robu!

Idućeg ljeta studentica Mila je češće išla s materom u Italiju. Navlačila Mejra na nju šuškavce, omotavala oko nje topove jeftinijih zavjesa. Pored koristi putovanje je djevojci upotpunjavalo znanost buduće historičarske umjetnosti. Italija je bila izvor najboljeg uvida u živu historijsku baštinu onoga što je bilo predmet Milinog izučavanja. Amila poče učiti talijanski. Osjećala je da nema neposrednog uvida u predmet svoga studija bez znanja jezika kojim su govorili Mikelanđelo, - Rafael, Ticijan i drugi. Ode i moja Haša da štogod kupi od Mejre, većinom curama, sebi i meni manje. I ja sam obukao Mejrin šuškavac. Kaže Mejra: eto, drugima je po to a tebi, Hašo, nek bude ta cijena. Kone smo, volimo se i pazimo... Kad ovamo po istoj cijeni je prodavala i drugima.

Haša joj je zato prigovorila što kćer voda po tim putovanjima, nije to za žensko dijete.

- Moja Mîla, Hašo, studira tu umjetnost pa joj, sestro, treba, nije to od kakva bijesa, šta ćeš...

- Dobro, eto, rijet ćemo nek se to mora, a mora li cura nosati nako kratke suknje po čaršiji, zar i to spada u njezinu nauku? - Haša je voljela da stvar istjera na čistac što se i meni ponekada obijalo o glavu. - One joj noge curinske, zaobljene, a nako otkrivene, haman - čiplak! Šta ona, Mejra, to misli? Kako to, đe je vjera? A Mejra je onda natenane pričala Haši o dobu u kome se živi, kako djecu treba spremati, naučiti svemu što će ih kasnije dočekati u životu. Nije to samo râdi, pa kako bude? Roditelji odgovaraju za svoju djecu..

- Tobe ja Rabbi, učini mi se da ne govori ružno. Ja zašutjeh a ona nastavi i skrenu baš na ono što sam podozrijevala, ko kakva Švabica. Samo da joj je dunjaluka? I ona tako govori, govori i misli, hah, sad sam ja okrenula na svoje a ja njoj: - A onaj svijet, Mejro, đe je? Kako misliš da ćeš pred dragog Allaha stati?

- Jah, jah, onaj svijet veliš? Pa sa svijetom, draga, kako drugom tako i meni, ne more se mimo svijet. Treba djecu privikavati, ovde je muka a tamo će dragi Allah sve providjeti. Allah je milostiv!

- Milostiv?

- Jest, sestro, sve sam slušala bule kako govore.

- A i čojk ti, ne more bez akšamluka?

Mejra zakola očima. Učini joj se to previše. Ipak bila je Mejra mudra. Nije tražila odstupnicu u odbojnosti. Odabirala je blaga sučeljavanja sa Hašom čiju je nadmoć osjećala u neodbranjivosti sopstvenih mišljenja pa je priznala da joj Mehaga ponekad dođe pomalo u ćejfu, ali nikad ga niko nije

vidio pjana. Haša je sumnjičavo vrtjela glavom. Muž joj je dolazio pri ćejfu, osobito nakon što bi ga Mejra posjetila u radnji pa on, pošto bi izašla i pošla za poslom, gledao za njom i osluškujući škripucanje talijanskih cipela, šaputao: "Hvala ti, dragi Bože, što mi je nasib učini!" Smješkao se, meračio, i dobro pazio da ga koji komšija ne vidi kako zuri za njom. Ako bi ga ko i vidio, odmahnuo bi rukom: "Ma ništa, gledam nešto nako, nešto se zamislio. Imam i briga, a ko ih danas nejma!"

Predvečer pogađa tačno u Hamin bife na akšamluk. Kad dobro ućejfi, zasvijetli okom koje mu, kad od nekog naraslog zadovoljstva pljucne prisjećajući se jutrošnjeg susreta sa Mejrom u radnji, zafrlji nekud preko kosmate obrve veselo i obješenjački pa požuri kući. I ko ga dobro poznaje ne bi rekao da je pijan. A ni Mejri nije bilo krivo kad joj dođe onako pri ćejfu, smješkaju se jedno drugome, guču ko golub i golubica.

4.

Prije dvije-tri godine dok ljeto biješe u najboljem jeku, sijevnu jedne večeri vijest: Mehagina Amila viđena s mladim strancem u automobilu talijanske registracije!

Mahala poče zujati i brujati

Upoznala ga Mîla kad su, prije nekolika mjeseca, ona i mati joj, bili na Via Veneto. Pokazivao joj slike u koloru: Tu, na slici, fabrika, ispred fabrike

on Lučiano Gabrieli. I rekao joj kad su se sreli u parku punom skulptura stare klasike. "Bonđorno, sinjorina, kome state, kome va? Andiamo, andiamo!" A kada mu je kazala da je Bosanka, on: "Ijo voljo bene Bozna, ragacce, Bozna sinjorine!..."

Zakazaše da se drugi put nađu u Firenci kad Mîla dođe u grad historije umjetnosti da se napoji znanjem na izvorima renesanse, vidi je uživo i tako zaokružuje svoja znanja iz struke prije nego što počne profesuru, Mejrin i Mehagin najveći životni san! Djevojka iz sarajevske mahale da izučava djela firentinskih majstora!

Lučianu doista zapela za oči egzotična Bosanka... One njezine krupne istočnjačke oči, sjajne i sanjarske, orientale, egzotiko, Bozna, bravo! ... "hahahahaha..." A on crnpurast, crne kovrdžave kose s tankim nausnicama, pravi holivudski glumac, kako bi rekla Mejra kad bi joj ona i kći pričale o njemu.

Nađoše se po dogovoru u Firenci. Lučiano je pokazivao Mîli remek-djela firentinskih majstora, strasno pipkao vršcima dugačkih šiljatih prstiju skulpture, pjevušio joj u parku napolitanske pjesme... Izgledalo joj je kao da je ušla u svijet iz svojih snova, oči joj se toplo sjajile, sva je bila ushićena njegovim razumijevanjem vajarstva, rukama joj pokazivao kako je i ona jedan unikatan primjer te umjetnosti što je i jedan i drugi primjer božanskog nadahnuća, izraz božanske ljepote kojom je, eto, obdaren i čovjek... I uopće je bio i sam Lučiano, takav predusretljiv i lijep Talijan koji

je naličio u svemu svome govoru i svojim interesantnim mislima.

Mejra i kći su poslije dugo razgovarale u vozu o tome poznanstvu razgledale čitavu zbirku fotografija u boji koje je Lučiano poklonio Mîli i sa kojih se, mahom u prvom planu, nudio šarmantni osmjeh mladog čovjeka, ljepotana. "Da li nije musliman, moja kćeri? Uh, što bi hasumi popucali od muke da ti zapadne? Jesi li ga, kćeri, pitala da nije musliman?" - nagađala je mati - "Oh, majko, zar si toliko otupila u onoj našoj mahali? Kako ću ga to pitati? I ko to danas gleda?" Mîla se ljutnu. Mejra razmisli, pomisli da i jest možda tako ko što kaže kći i ostavi u dnu duše i od sebe same skrivenu tu prevratničku misao. A onda se prihvati uobičajenih odgojnih naputaka:"Nemoj, draga kćeri, da se šališ s glavom, ne daj Bože da ti otac sazna. Obe bi nas ubio! Pazi dobro šta radiš!"

"Oh, majko, tvoja kći treba uskoro da postane profesorica historije umjetnosti a ti joj govoriš kao da je malo dijete, bebica.Ta moje mi obrazovanje ne dozvoljava da budem jedna nezahvalnica i tebi i ocu. Majko, mirno spavaj" - zagrli majku i stade joj se umiljavati.

Kad kuda pođe napolje, Mejra gleda za njom, nekakva je toplina u očima osvoji ne može da odvoji pogled od nje i moli Boga da je sačuva od svih nesreća i nevolja, da joj bude suđen muž kakva ona zaslužuje, prouči ono nešto što je znala, potre rukom lice i puhne za njom. Slušavala je od svoje matere i nane da treba puhnuti za čeljadetom poslije

molitve da ga sačuva od džina i urokljivih očiju a posebno šejtanskih stranputica. To je Mejra dobro zapamtila, ponekad tako puhne i za Mehagom da joj ga kakva namiguša ne zaulari. A što se tiče Mejrinih vjerskih znanja ona su bila više nego skromna tako da je puhanje bilo najznačajniji dio sadržaja njezinih dova čija je vatra bila u njezinu srcu. Jer baš ove osobe život su joj činile takvim kakav je, osobito kći. Nosi joj sobom sva veselja, budi u njoj najljepše nade a ona joj zauzvrat preuzima najveći dio briga, služi je, potura joj i pomaže da lakše savlada nauku. Ko će drugi ako neće majka?

5.

Bilo joj je žao da joj kći posti ramazan.

- Ono kad joj je bilo oko sedamnaestak godina vidi je moja Haša kako izlazi iz kuće s napuhanim balonom u ustima od gume za žvakanje pa odmah Mejri za oči:"Što ti ono Amila ne posti, jadna? Priča se sve kako je viđaju po kahvama i u muškim društvima. Bude, kažu, i cigara, dimi se i teferiči, a ramazan nasto?! Priča se da ti se kći i propušila, haman puši svakakve cigare... Jah! "Nema u Haše dlake na jeziku!

- Eh, ti Hašo, baš ne moraš ni da gledaš moju Mîlu. Nisi joj zar i ti zavidna na ljepoti i pameti kojom je dragi Bog odbario? Pa mi dobro uči. A to što je vide u slastičarni, kud će jedan djevojčurak u njezinim godinama već u slastičarnu, zar tvoja ne voli slatkiše? Nađi mi je, dina ti, ako znaš koja ne bi kolača i slatka? A baš ću je propitati ide li u slastičarnu s kakvim muškinjem... a što ne posti, Hašo sestro, pohafifna je, vidiš je i sama, učenje je smori!

- Ništa ona nije slabija od moje Feride ako nije i jača. A i Ferida uči tehniku, kažu da je to najteži fakultet, pa hefta prođi a ona ne izađe u društvo pa opet posti.

Druge godine poslije Firence viđena je Mîla sa Lučianom u najnovijem tipu Fijatova mirafjoria 131. Pojavljivala se u Termi na Ilidži, u Tisovcu, Zoviku i u hotelu Evropi... Pošto Mejra saznade za kćerine provode, pade u bandak. I kad je došla sebi, Mîla ju je uvjeravala da je Talijan samo podučava u historiji umjetnosti, vrlo je obrazovan i još i sam prvoklasan slikar pa mu ona parirala! Šta je to? Ništa! Zamolila je smjerno majku da ne sluša svijetske laži, zna ona dobro svoje dužnosti...

- A što ćeš ti ikako, ne bilo te da Bog da, s njim po hotelima? I šta ćeš mu ti parirati!

Mejra se ustremila na kćer stisnutih šaka a kći uze da materi govori o dva svijeta. Jedan je ovaj primitivni, mahalski a drugi onaj prosvijećeni, moderni. Moderan svijet ulazi u hotele a da sve bude časno i pošteno, a onaj drugi samo ako te vidi na takvu mjestu misli da se kurvaš!... Kad joj Mejra spomenu vjeru, gotovo zasikta i šćaše da je plehne. Mîla se mazno izmigolji:"Eeee, nećemo tako, mamice!... To nije ni fino ni pedagoški, zar vjera ne

naređuje nauku, ne budi zaostala, mamice!... Lučiano je samo jedna umjetnička duša, slika i vâja, trebala si vidjeti kako rasklapa štafelaj nased Tisovca da mi pokaže tehniku slikanja prirode, pričao mi o umjetničkim pravcima ljepše i sistematičnije od mojih profesora. Možeš li da naslutiš kako mi je dragocjeno iskustvo ostavio i znanje.

Ali za Lučianov dolazak saznade i Mehaga. Pošto mu Mejra, pritisnuta muževljevim jakim prstima koji joj kao kliješta obujmiše vrat, hoće je zadaviti, priznade razlog svoga bandaka, muž je riknuo kao ranjen lav. Prijetio je i nije se šalio: Ubiće i nju, i Mejru, i Talijana, pa onda sebe! Zna li ona, nikogovićka, kakva je to bruka za njihovu kuću! Zna li ona ko su Čaluci? Mejra se branila prilično nespretno da ništa ne zna ali izusti da je za njihovu Mîlu plaho korisno da bude s tim Talijanom, treba joj za diplomski rad... Mehaga je ošinu šakom posred glave iz sve snage i obori je pa opsova sve koristi od takva posla!

Osam dana od udarca nije Mejra mogla doći sebi. Kmšiluk je sve pažljivo pratio preko vlastitih uhoda. Svi oni koji nikad nisu bili pozvani u Mehaginu kuću na kakvu čast privlačili su se sada nepozvano pod pendžere i prisluškivali.

Još iste večeri Mahaga je popio cijelu litru konjaka i nikad nije bio pjaniji. Bi mu žao što je onoliko udario Mejru. Sutradan ga je spopąla nepodnošljiva glavobolja. Povezao glavu mokrim peškirom i legao na kanabe odakle je zurio u strop kao mrtvac ne trepćući. U sobu mu idućeg jutra uđe

kći pokajnica zabuljena finim namazbezom, vlažnih velikih očiju, baci se na oca i zagrli ga. Pošto se Mehaga uspravi i sjede, ona mu se kao nekad smjesti ravno u krilo i poče mu ljubiti ruke, a otac ronio suze od radosti što vidi tako očiglednu plemenitost svoje krvi koja bi i kamen rastopila a ne njegovo mehko srce. Povjerova da mu kći nikad ne bi učinila ono što je on mislio, prije bi - kaže - umrla! Prebaci sebi da je staromodan i nesmotren, pa zagrli kćer.

6.

Kućom zavlada mir. Amila je apsolvirala, smjerno hoda po kući i sprema dva zaostala ispita. S vremena na vrijeme upliće u svoje uspomene iz Firence umjetnička iskustva budućeg likovnog znalca, a napiše i čežnjivo pismo svome talijanskom prijatelju ne skrivajući i poneki sentimentalni uzdah za minulim susretima, potajan i ženski.

Uto i diplomira.

Mejra i Mehaga spremili bogat zijafet. Pa za vrijeme večere Mjera obilazi ženske zvanice i svakoj ponaosob manje-više govori iste riječi: "Eto, draga tî, ćerka nam diplomirala, postala profesorica, pa da to, velimo, Mehaga i ja, zajednički s prijateljima proslavimo. S kim ćemo drugim podijeliti veselje ako ne sa vama, našim najdražima..."

Bila je i Haša i sve vidjela i zapamtila kako ona to već zna. O sjaju sobeta i bogatstvu sofre dugo se pričalo, sve do prošlog ljeta. A onda je sve najednom

zanijemilo. Ponovo došao Lučiano. "...Kome state, ragaca...Kome va?" - veselo se razvikao Talijan.

A mlada profesorica, prava damica, obigrava oko Talijana koga su priče o egzotičnim ljepoticama iz Bosne bacale u pravo romatnično ludilo. Jedini prigovor koji joj je stavio ticao se zamjerke što se nije odjenula po bosanski kako se odijevaju istočnjačke dive pokazujući domaću lucidnost i smisao za ljepotu. A to što je obukla je bez originalnosti. Mîla se malo začudi njegovoj primjedbi ali joj to nije nimalo smetalo da drugi dan pobjegne s njim u Italiju!

Mehagi i Mejri osvanu najcrnji petak u životu.

Ali nije bilo zlo samo u tome. Od tvornice sa Lučianovih slika nije bilo ništa. On je u njoj bio samo namještenik, crtač automobilskih modela. Pošto mu je firma radila, uglavnom za Fiata, nadao se da će jednog dana postati dizajner što bi bez sumnje bila lijepa budućnost uz uslov da je talentiran. Automobili u kojima je dolazio u lov na bosansku egzotiku bili su ustvari iznajmljivani. Sve u svemu - luk i voda!

Dva-tri dana poslije poslaše mahalski providuri starog Džafera, nagluha, zlurada i surova šaljivčinu da ode Mehagi na čestitanje.

- A u tebe se, Mehaga, plaho lijepo udade šći?... Neka, neka - govori Džafer i skida cipele na papučluku. - Ih, brate, veliki je to mubareć, veliki... Pa nek je sretno i hairli, brate!

Sutradan je pričao: - Jah! Čojku šći završila za profesura pa se dobro udala. Ne biva to svaki dan...

- De, vjere ti, Džafere, ne zavrzuj! Toj udaji može se veseliti samo kakav Mehagin dušmanin!

Džafer nagluh pa dobro ne čuje.

- Veselite se, veselite, jašta! - kažem ja Mehagi i ženi mu. - Uhvatila se naka cura za veliku sreću, nek je sada dobro drži i čuva!

U Mehage se sve više nabire koža na neobrijanoj bradi (ja mišljah, Boga mi, ovo hoće da bradu pusti!) a usta mu se krive, podrhtavaju mu, koče mu se nešta, suze mu se navrću od neke, beli, dragosti. - Da nećeš to bradu, Mehaga, pušćati? - Šta je, zar da na vaki mubareć plačeš! Naku ti šći sreću našla! Vidiš li, bolan ne bio, za kakve se sve mrake danas udaju i žêne, brate!? Jest da je jedinica ama našla prema sebi momka, šta bi vi više šćeli?

Mehaga sve više roni suze, zagledao se u Džafera, ne zna šta da misli. Matuh možda ne zna cijelu istinu? A Džafer nastavlja: - Čuje se da je momak zenđil, imućan a ti plači, de, brate, isplači se, biće ti lakše, a poslije imaćeš kome otići u stranu zemlju, proći, vidjeti... Mejra ne trepće sva mu se unijela u lice.

- Prođi se, Džafere, tog govora, brate! Ne prisjedaj mi na muku! Već popij kahvu pa idi, ovo nije za me nikakav mubareć već čista dunjalučka propast! - Mehaga otkide grubo.

Džafer je samo kazao: Oh, brate, brate? i zašutio ko zaliven.

Poslije se pronio glas kako je Mehaga bacio za ženom drveni parmak, vičući:"Gubi mi se iz kuće, nesrećo! Čim sam čuo kako ti je rahmetli dedo,

odmah sjutradan, pošto je Švabo uljego u šeher, odletio da im potkiva konje, trebo sam dignuti ruke od tebe, kujo! Tako se mogo poniziti samo nesoj i nikakva sorta!"

Ko zna šta bi sve tada uradio da ga presječe u prsima te pade na avliji. Brzo je došla hitna pomoć. Smjestiše ga u bolnicu. Kad je izašao to kao da nije više bio onaj čovjek već njegova sjenka. Pobolijevao je nešto manje od godine... Mejra nikad nije bila prema njemu pažljivija kao u to vrijeme što je on razumijevao kao potvrdu svoje krivice koja mu je bila teža nego sama boljka... I, eto, ode.

Allah rahmet ejle!

SADRŽAJ